Semantika i sintaksis : semantika na bezpredlozhni slovosŭchetaniĭa ot dve sŭshtestvitelni imena v sŭvremennoĭa bŭlgarski knizhoven ezik / Moni Almalekh.

Almalekh, Moni, 1954-

Sofiĭa : Univ. izd-vo "Sv. Kliment Okhridski", 1993.

http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713

www.hathitrust.org

Creative Commons Attribution

http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

This work is protected by copyright law (which includes certain exceptions to the rights of the copyright holder that users may make, such as fair use where applicable under U.S. law) but made available under a Creative Commons Attribution license. You must attribute this work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work). For details, see the full license deed at http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/.

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

GRAD
891.815
A444se
1993

МОНИ АЛМАЛЕХ

СЕМАНТИКА И СИНТАКСИС

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

СОФИЯ

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Мони Ешуа Алмалех е роден на 30.X.1954г. в София. Завършва Българска филология в СУ „Св. Кл.Охридски“ през 1977 г. Върху оформянето му като изследвач и автор влияние оказват различните школи и течения в структурализма в езикознанието.

От 1980 до 1985 г. е редовен аспирант в Института за български език - БАН. В периода 1986–91 г. работи като хоноруван преподавател на чуждестранните студенти в Техническия университет. В преподавателската си дейност Алмалех остава верен на своите интереси - търси и изучава механизмите за усвояване на българския език от чужденци през втората и третата година от обучението им. Привърженик е на функционално-комуникативната система за изучаване на чужд език.

В периода 1989–90 г. защитава дисертация. От лятото на 1990 г. е възстановен на работа в Института за български език, където работи като научен сътрудник в Секцията по общо и приложно езикознание.

Настоящата книга е допълнено и преработено представяне на дисертацията му, в която с различни подходи се цели получаване на повече познания и описания на противоречив езиков обект. В своята работа авторът с видимо удовлетворение ползва теоретичното наследство на акад. Ал.Теодоров-Балан, творчески осмислено и осъвременено. Наред с това той прави свои приноси и изводи, които разкриват оригинален езиковедски талант.

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

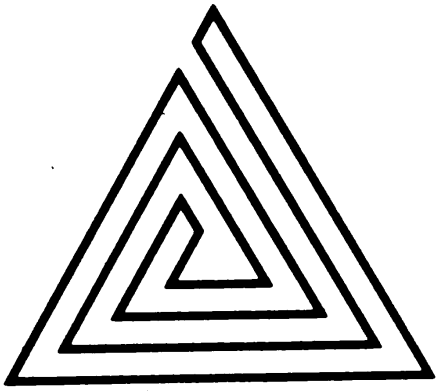

БИБЛИОТЕКА
·ДЕБЮТИ·

ПЪРВИ КНИГИ
НА МЛАДИ
БЪЛГАРСКИ
УЧЕНИ

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

МОНИ
АЛМАЛЕХ

СЕМАНТИКА И СИНТАКСИС

Семантика на безпредложни словосъчетания от две съществителни имена в съвременния български книжовен език

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ НАУКИ

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
·СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ·

СОФИЯ 1993

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF MICHIGAN

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

© Мони Алмалех
1993
c/o Jusautor, Sofia
ISBN 954-07-0192-9

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF MICHIGAN

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

8452404

Увод

0.I. Необходимост от монографията

Нуждата да бъдат самостоятелно и по-подробно разгледани словосъчетанията от две съществителни, свързани безпредложно, се диктува от две причини: 1. Особеностите на обекта и 2. Множеството от различни и дори противоречиви мнения за важни и основни белези на словосъчетанията.

0.I.A. Особености на обекта

0.I.A.1. Референтни

Словосъчетанията от две съществителни, свързани с прилагане, се делят на две големи групи. В първата са словосъчетания с несъгласувано определение, във втората - с приложение. При тези с несъгласувано определение двете съществителни са две названия, на две различни същини-референти, т.е. има два референта. При словосъчетанията с приложение референтът е един, защото и двете съществителни имена са две названия на един референт.

Разбирането на тази разлика е по триъгълника на Г. Фреге - Ф. де Сосюр. Затова в словосъчетанията с несъгласувано определение има два референта и два денотата, а в словосъчетанията с приложение - един референт и два денотата. Това е важна разлика, имаща езикови следствия.

От литературата е известно, че двата вида словосъчетания са синтактично организирано номинативно цяло, т.е. те се равняват по понятийното си положение на отделната дума (вж.. 0.II.Б.3.).

0.I.A.2. Езикови особености.

Референтните различия обуславят и някои езикови различия. Така например в словосъчетанията с приложение могат да се обособяват определяемо и приложение - в корпуса от примери така и не се откри обособено несъгласувано определение-съществител-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

но. В литературата е посочена и друга разлика, докато словосъчетанията с приложение имат синонимни изречения, Напр. *професор Урумов - Урумов е професор* и/или *Професор е Урумов*, докато не може *чаша вода* и *Чаша е вода* или *Вода е чаша*. Трета езикова разлика е, че словосъчетанията с несъгласувано определение могат да се тълкуват противоречиво в изречение, докато словосъчетанията с приложение не променят значението си при употреба. То си остава „род-вид".

Необходимостта от изследването има и своята втора причина - множеството различни, противоположни или съвпадащи становища на езиковедите.

0.II. Преглед на литературата по проблематика

Изглежда уместно традиционното разглеждане на литературата по темата да се поднесе по общност при поставянето на проблемите и преодоляването им. Изброяването на автори на мнения и становища тук не е удобно, защото имаме множество от мнения, които биват еднакви, близки или противоположни или липсва мнение на даден автор за даден вид словосъчетание.

Основните проблеми и въпроси в литературата са семантико-синтактичните. В хода на изследването пролича сериозността на формално-синтактичния проблем.

0.II.А. Формално-синтактичен проблем

К. Попов дава такава дефиниция на прилагането: „Прилагането е вид синтактично свързване между две съставки на словосъчетанието, при което зависимата дума се свързва по местоположение и по смисъл с основната, без да зависят от нея по форма и без помощта на служебни думи"[1]. У Й.Пенчев определянето на връзка има видът: „При свързване чрез **прилагане** зависимата дума се отнася непосредствено към главната дума, без да се използва специален морфологичен показател за свързването (словоизменение или предлог)"[2]. Приемайки тези дефиниции като възможно най-точните досега, трябва да кажем, че те не покриват словосъчетания като: *господин Пенев, госпожо Пенева*, където имаме системно променяне на имената по род, със словоизменение, т.е. приличащо досущ на съгласуване: *леля Гена, чичо Марин*, където винаги има съвпадение на рода и числото, също системно явяващо се; *чаша вода, чаша бира*, където има случайно съвпадение.

---

[1] *Попов, К.* ГСБКЕ, Т.3, 39–40

[2] *Пенчев, Й.* Строеж на българското изречение. С., 1984, с.16

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

От всичките три случая в литературата е отбелязан само третият: „Ако двете съществителни в такова словосъчетание са съгласувани, то е случайно“[3]. Н. Костов има предвид *чаша вода* и другите случаи с несъгласуваните определения.

Тия несъответствия с дефинициите са една добра причина да се разгледат словосъчетанията с безпредложно свързани съществителни с повече внимание, самостоятелно.

0.II.Б. Семантико-синтактични проблеми и въпроси.

Авторите, писали за разглежданите словосъчетания, се сблъскват с проблема кое от двете съществителни трябва да приемаме за определяемо и кое за определение.

0.II.Б.1. Определяемо и несъгласувано определение

Мненията се разделят на две големи групи. Едни от езиковедите приемат, че в словосъчетанията с несъгласувано определение определяемото е второто от съществителните. Това са Н. Костов, Л. Андрейчин, Й. Пенчев, А. Михневич: „Особено интересна е безпредложната служба на съществителните като определения, които означават част, количество, обем, марка и пр. - *чаша вода*, *кола слама*, *кош ябълки*, *вързоп дрехи*, *торба брашно*, *каца сирене*, *кило круши*, *километър път* и др. ... Обикновено в тях на определението се дава на първо място. Тук определителната служба изпълнява онова съществително, което показва мярка, обем, количество и т.н., а определяемо е името, което назовава предмета, веществото, което се измерва“[4]. Това мнение на Н. Костов съвпада със схващането на Л. Андрейчин: „По-логично е от гледище на съвременния български език да се смята „материалното“ съществително за основно (определяемо), а количеството (т.е., което изразява количество, а не от което се взема количество) - за определение, както е и в изрази: *много камъни*, *малко хартия*, *пет овце*, *много овце* и пр.“[5].

У Пенчев мнението е: „Семантически погледнато, може да се каже, че във всички примери второто съществително е главна част, която се определя откъм количество, форма и др. от първото“[6].

А. Михневич счита нашите словосъчетания най-общо за „партитивни“. Този автор първи и за първи път отбелязва възможността

---

[3] *Костов, Н.* Българска граматика, С., 1)39, с.208

[4] *Костов, Н.* Цит. съч., с.207

[5] *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. С., 1978, с.374

[6] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.29

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

в едно словосъчетание да имаме повече от едно семантично отношение, което го доближава до представената от нас по-нататък класификация: „Някои партитивни словосъчетания могат да съчетават по няколко значения - количество и принадлежност - *аудитория студенти...*“[7]. От примера и от цялостното мнение личи, че Михневич счита за определяемо второто съществително. Той изброява и партитив-вместилище, събирателни партитиви, партитиви мярка, множествени партитиви. Главното в тия термини е възможността за повече от едно семантично отношение в едно словосъчетание. Известен недостатък е неизвеждането на тази идея в конкретни семантични отношения и тяхната възможна йерархия в едно словосъчетание.

Ст. Стефанов (Стефанов-Брезински) също се занимава, при това най-подробно от всички български езиковеди, с тези словосъчетания. Този автор решава за себе си трудния въпрос така: „Склонен съм да приема наличието на два вида несъгласувани определения в словосъчетания $S_1^{\cdot} + S_2$ (*чаша вода*). Когато S_1 носи в семантиката си количествен признак (*чаша, кола, тон, шепа* и пр.), би могло да се говори за това същ. име като за определение по отношение на количеството от взетия предмет, означен от S_2 (тип *литър мляко*)...

Когато S_1 не носи в семантиката си ярко изразен количествен признак, а е само „чисто“ същ. име, без примеса „количественост“ (тип *браздулици пот*), тогава бихме разглеждали в словосъчетанието $S_1 + S_2$ като определяемо S_1, а като негово определение S_2[8].

Това мнение на Стефанов-Брезински е междинно, но в най-късната си работа по този въпрос авторът заема следната изяснена позиция: „Безпредложно свързаните съществителни имена като несъгласувани определения оформят две групи словосъчетания. В едната група съществителното име определение може да има количествена семантика (напр.: ***литър мляко, кола грънци, кошница ябълки, резен хляб*** и др.), но може такава семантика и да липсва - т.е. тя не е решаваща при класифицирането на синтактичната функция на имената в този вид словосъчетания.

В другата група съществителното име определяемо може да не притежава никаква количествена семантика (напр. *браздулица пот*,

[7] *Михневич, А.* Именные количественные словосочетания в белорусском языке на фоне болгарского, Бюлетин за съпоставително изследване на български език с други езици, 1976, 5, 34–39

[8] *Стефанов, Ст.* ИИБ, XVI, 1968, с. 668

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

образец кафе, преспа сняг и пр.), така че не само съществителните имена, които показват количество, обем, мярка, могат да се съчетават с атрибутивна зависимост (т.е. като определяемо и неговото определение) с други съществителни имена.

В словосъчетанията от типа *топки сняг, стръкче босилек, градушка куршуми* и под. обикновено първата съставка има подчиняваща синтактична роля, а втората е подредно понятие (от логическо гледище), т.е. тя е несъгласувано определение"[9].

Мнението на Ал. Теодоров-Балан, Ст. Стоянов и Т. Малошная е по-категорично. Всички те приемат, че винаги определяемо е първото от съществителните.

У Балан - „Тия везби са старински... Граматиката нарича тая родителна везба ч а с т и т и в а (партитивна), нарича падежния израз р о д и т е л е н ч а с т и т и в ... И в тоя родителен израз...принципът е глаголски: *китка* (свита от) *цвете*; *куп* (сторен от) *слама*; *грамада* (струпана от) *камъни*; *връв* (унизана с) *жълтици*... А н а л и т и ч н о р а з в и т, тоя падежен синтетичен израз се явява в езика, предава под съчетания, везани с помощта на предлог... *склад от дърва*..."[10]

Една от декларациите на Ст. Стоянов по този въпрос гласи: „От гледище на историята на езика ни правилно е да се смята за определение в о д а . И от логическо гледище това смятане не е погрешно"[11].

В литературата съществува още едно мнение, което се доближава до застъпваното от нас становище: Б. Норман посочва, че „не може да се счита за решен въпросът за посоката на подчинителната връзка в тази конструкция; коя дума в съчетанията от типа чаша вода се явява определение, и коя определяемо"[12]. Аналогично е твърдението на Ив. Недев[13]. Тези двама автори извеждат тази си позиция въз основа на колебанията при съгласуването на съществително от посочените словосъчетания в случай, че те имат функци-

[9] *Стефанов-Брезински, Ст.*, ГСБКЕ. Т 3, с.168

[10] *Теодоров-Балан, Ал.* Склонение и спрежение в българската граматика. - В: Езиковедски изследвания в чест на акад. Ст.Младенов, С., 1957, с.31

[11] *Стоянов, Ст.* Употреба и значение на българския определителен член. 4.1. - Год. СУ. Филол. фак. Т.LIII, 2, 1958, с.71; Граматика на българския книжовен език. С., 1974, с.228

[12] *Норман, Б.* Еще раз о словосочетаниях типа чаша вода в болгарском языке (на фоне соответствующих русских словосочетаний). - Съпоставително езикознание, 1980, 6, с.15

[13] *Недев, Ив.* Квалификацията на елементите в словосъчетанията от типа „чаша вода". Език и литература, 1979, 2, 94–98

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ята на подлог със сказуемото. Например *Рота войници влезе в казармата*, но може и *Рота войници влязоха в казармата*. Това становище при нашето положение е подкрепено с проследяване на противоречивите явления на семантико-синтактичните взаимоотнасяния.

0.II.Б.2. Определяемо и приложение

0.II.Б.2.а) За структурата [същ.нар.] + [същ.соб.].

За тази структура също има две главни групи мнения. Те са подробно цитирани и описани в Глава трета. Главното е - Ал. Теодоров-Балан и Т. Малошная считат, че определяемо е съществително нарицателно, а приложение - собственото име. Останалите автори - Л. Андрейчин, Н. Костов, К. Попов, Ст. Стефанов и Й. Пенчев, за същите примери приемат съществителното собствено за определяемо, а съществителното нарицателно за приложение. Съществува една група словосъчетания, за която сред представителите на по-многобройната група мненията се разделят на две противоположни. Става дума за т.нар. артефакти - *улица „Дунав“, читалище „Искра“, вестник „Труд“* и пр.

0.II.Б.2.б) За структурата [същ.нар.] + [същ.нар.].

Тук отново има различия: Л. Андрейчин счита, че определяемо е винаги първото от съществителните, защото то може да се членува, а това показва и статуса на съчетанието като свободно словосъчетание. К. Попов и Ст. Стефанов считат, че определяемото е онова съществително, което е родово понятие. (Подробни цитати вж. в т.3.III.) Така имаме отново две противоположни мнения по един въпрос, който е основен.

0.II.Б.2.в) Размяна на синтактичните функции

Безспорно случаите на размяна синтактичните функции на съществителните е правилно да отнесем към по-общия проблем на идентифициране на определяемо и приложение. Тази размяна протича при следните определени условия.

- **При членуване.**

След членуване бившето приложение го възприемаме вече като определяемо. Тази особеност се отбелязва от Л. Андрейчин, К. Попов и Й. Пенчев (цитатите вж. в т.3.VI.).

- **При разширение на значението** на бившето „приложение“. Тази особеност е забелязана от Й. Пенчев (цитат и анализ в т.3.VII.).

- **Изреченските условия** също могат да предизвикат размяна на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

синтактичните функции. Това е забелязано от К .Попов (цитат и анализ в т.3.VII.А.).

- **При обособяване** на приложението в речеви и текстови условия също е възможна размяна на синтактичните функции. Особеност, посочена от акад.Балан (цитати вж. в т.3.Х.).

- **Място на приложението.**

Този въпрос на пръв поглед няма отношение към идентифициране на синтактичните функции на съществителните. Словоредните ограничения в българския език обаче го правят определящ за редица автори.

За структурата същ. нар. плюс същ. соб. всички автори, без Балан и Т. Малошная, приемат за определяемо второто от съществителните (цитати вж. в т.3.VI. и 3.VII.).

За структурата същ. нар. плюс същ. нар. има две мнения. Според Л. Андрейчин първото от съществителните е винаги приложение, което се членува. По-семантичният подход на К. Попов и Ст. Стефанов решава иначе проблема - за определяемо се приема винаги родовото понятие независимо от словореда. Второто схващане не противоречи на приемането на определителния член само от първото съществително (цитат и анализ вж. в т.3.XVI.Б.1.).

0.II.Б.3. „Противоречиви тълкувания".

Този семантико-синтактичен проблем е поставен от Й. Пенчев (цитати вж. в т.1.I.). Авторът разглежда факта, че при словосъчетанията с несъгласувано определение в зависимост от семантиката на глагола в изречението можем да имаме противоречиво тълкуване на значението на словосъчетанието, а също така невъзможна съчетаемост на дадено съчетание с глаголи, необвързващи се със семантиката на словосъчетанието. Напр., когато се казва *Изядоха чувал хляб* е ясно, че съчетанието е *изядоха хляба*, а не *чувала*. Наред с това има невъзможни съчетания като *счупих чаша вода*.

Тая особеност се дължи на референтните свойства на словосъчетанията - да имат два референта и едновременно с това да са едно понятие, равно на лексикалното значение. Акад. Балан много образно описва особеностите в това отношение, макар и в рамките на своята позиция: „В *китка цвете* напр. (рус. *пучок цветов*) име *цвете* е родител, а име *китка* е носител на значение, в което двете същини се превръщат в една, родителят става признак на носителя"[14]. Н. Костов, от своя страна, също отбелязва противоречивостта,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

която може да се яви при тълкуването на тези съчетания от съществителни: „Някои наши граматици наричат определението в такива съчетания „определително допълнение". Всъщност, ако трябва да говорим за допълнение тук , право е да вземем за такова определяемото. В съчетанието *тълпа ученици* съществителното *тълпа* определя, а съществителното *ученици* допълня значението на първото. Най-просто е на такива съчетания да се гледа като на определение и определяемо, без да се държи сметка, какво място има цялото в състава на изречението"[15].

В своята статия Н. М. Годер[16] разглежда от логическа гледна точка факта ,че словосъчетанията от двете съществителни, свързани безпредложно, имат значение на едно понятие. Така те се изразяват с отделната лексема, без това да ги изменя като синтактично организирана единица. Проблемът за „противоречивите тълкувания" има място само при словосъчетанията с несъгласувано определение по изтъкнатата референтна причина. За словосъчетания с приложения той не съществува.

0.II.Б.4. Семантични отношения

Словосъчетанията с приложение имат значение, независимо от лексикалния състав, „род-вид". Всички автори са единодушни по този въпрос. Много рядко може да се яви отношението „род-род" (цитати вж. в т.3.IV.).

При словосъчетанията с несъгласувано определение положението е друго. Референтната им специфика обуславя съществуващите различни мнения за семантичните отношения, възможни при тези словосъчетания. Л. Андрейчин вижда едно от възможните значения - за количество, по подобие на *„пет овце - много овце"*[17] - стадо овце. Това значение е важно за Ст.Стефанов, защото той класифицира словосъчетанията в своята първа класификация въз основа на наличие или липса на това значение. В цитираното, по-късно, съчинение този автор факторът количество вече не е решаващ.

К. Попов вижда освен значение за количество и значение за форма. Така мисли и Й. Пенчев, който освен количество и форма, посочва и значение за период от време, назован от първото същес-

[14]*Теодоров-Балан, Ал.* Цит. съч., 1957, с.131

[15]*Костов, Н.* Цит. съч., с.208

[16]*Годер. Н.М.* О логической структуре понятия, выраженного словосочетанием. - В: Логико-грамматические очерки. Москва, 1961, 49–58.

[17]*Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.374

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

твително (цитати вж. в Глава втора). Съветската авторка Т. Малошная[18] прави крачка напред - тя вижда четири групи словосъчетания, всяка със свое водещо семантично отношение (вж. цитат в Глава втора).

Обединяващото между изброените автори е, че те не правят класификацията си въз основа на схващането, че в едно словосъчетание може да има повече от едно семантично отношение, т.е. те класифицират по едно отношение примерите. За разлика от тях А. Михневич пръв в литературата допуска възможността в едно словосъчетание да имаме две семантични отношения (цитат вж. в 0.II.Б.1.).

0.II.Б.5. Класификации на словосъчетанията

0.II.Б.5.а) На словосъчетанията с несъгласувано определение.

Класификациите се градят, с изключение на тези на В. А. Карпов[19], на групирането по значение на словосъчетанията. Класификацията на Ст.Стефанов (1983) отчита наличие или отсъствие на признака „количественост", без това да остава критерий. Т. Малошная откри четири семантични отношения (цитати вж. в Глава втора). Й. Пенчев не дава класификация по семантични отношения, а изброява възможната семантика на първото съществително, което той счита за определение: „съществително събирателно (*стадо*), съществително за време (*година*, *ден*), форма на предмета, означен от главното съществително"[20].

Както вече се посочи тук, в т. 0.II.Б.1. А. Михневич различава различни варианти на партитивност - партитиви мярка, партитиви-вместилище и др.

Трудностите при определяне и на извънконтекстовото значение на тези словосъчетания са твърде големи. Добър пример за това е становището на Й. Пенчев, че в словосъчетанията *облак прах*, *зърно царевица* трябва да виждаме един референт, така както и при приложенията. Нашето становище за такива случаи вж. в т.3.XVII. А за примера *облак прах* вж. явленията, посочени като „метатеза" на несъгласуваното определение в Глава четвърта.

0.II.Б.5.б) На словосъчетания с приложение.

При словосъчетанията с приложение нямаме такива разлики в

[18] *Молошная, Т.Н.* Субстантивные словосочетания в славянских языках. Москва, 1975, с.158

[19] *Карпов, В.А.* Към въпроса за безпредложните словосъчетания на съществителните имена в съвременния български език. – В: Български език., 1969, 3, 272–280

[20] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.30

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

семантичните отношения. Всички автори са единодушни, че семантичното отношение, независимо от лексикалния състав, е „род-вид", много рядко „вид-вид". (Подобни цитати по въпроса вж. в т.3.IV.) За разлика от словосъчетанията с несъгласувано определение класификацията на словосъчетанията с приложение се гради върху: 1. синтактичната структура; 2. общност на референтите и словосъчетанията.

В литературата класификации има само в словосъчетанията с едната от двете възможни структури - за същ. нар. плюс същ. соб. (цитат от Ст. Стефанов вж. в Глава трета, стройна класификация има у Л. Андрейчин[21]).

Авторите не дават класификация на словосъчетанията със структура същ. нар. плюс същ. нар. - *жени инквизитори, месец януари, леща чорба.*

0.II.Б.6. Граница между сложна дума и словосъчетание.

В литературата е решен важният въпрос - кои съчетания от две съществителни да считаме за сложна дума, кои за словосъчетание. Ю. Балтова[22] и Е. Захаревич[23] се занимават най-подробно с този проблем. Те приемат, че словосъчетания имаме: когато се членува първото от съществителните, а така също и при приемане на женски род, морфемата пак се явява към първото от съществителните. Това общоприето схващане е важно и определящо дори за статуса на две съществителни като словосъчетание. За разлика от повечето автори, при Ст. Стефанов-Брезински думите *министър-председател, кандидат студент* и пр. са словосъчетания.

0.II.Б.7. Обособяване на подчиненото съществително.

Акад. Балан посочва възможност за обособяване само на приложенията (цитати вж. в т.3.IX.). В литературата не се отбелязва възможност за обособяване на несъгласувано определение (вж.: Ел.Георгиева[24]).

0.II.Б.8. Субстантивиране на прякор-прилагателно.

В литературата субстантивирането на прякорите-прилагателни не е обект на специално внимание. Само Л.Андрейчин споменава,

---

[21] *Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.375

[22] *Балтова, Ю.* За границата между сложна дума и словосъчетание. - Български език, 1971, 2–3; Двусъставни субстантивни конструкции в съвременния български книжовен език. Към въпроса за езиковата номинация. - ИИБЕ, 1985, XXVI

[23] *Захаревич, Е.* Признаци на неделимост на думите от типа **помощник-аптекар**. - Български език, 1967, 4, 350–352

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

че това е възможно (вж. т.3.XIV.) Например в съчетанията *Стоичко Черния*, *Жан Големия* и пр.

0.II.В. Изводи от прегледа на литературата по проблематика.

С оглед на необходимостта от изследването прегледът на литературата ясно сочи следното:

0.II.В.1. Сложността, противоречивостта, трудността на семантико-синтактичните явления при словосъчетанията от две съществителни, свързани безпредложно.

0.II.В.2. Наличието на различни и дори противоположни становища на езиковедите по основни въпроси. Например кое от съществителните е определяемо; разликата в подхода при класификация на словосъчетанията с несъгласувано определение

0.II.В.3. Липса на обяснения на много от посочените явления. Например кои са комплексните причини за „противоречивите тълкувания"; защо при словосъчетанията с приложение няма „противоречивите тълкувания"; по каква причина думите в словосъчетанията могат да разменят синтактичните си функции.

0.II.В.4. Остава неизяснен въпросът за т.нар. силна и слаба апозиция (прилагане).

0.II.В.5. Неописани са такива важни явления като:

0.II.В.5.а) прилика и/или разлика между извънконтекстното и функционалното значение на словосъчетанията с несъгласувано определение. Въобще фиксиране на тези значения;

0.II.В.5.б) възможността семантиката да влияе върху определянето на прилагането (апозицията) като силно/а/ или слабо/а/;

0.II.В.5.в) множество други въпроси и проблеми, обяснени и възникващи в хода на изложението.

0.III. Задачи на монографичното изследване.

При наличието на противоречиви мнения и изказвания, нашата основна задача е да разгледаме и опишем семантичните явления в тази синтактично организирана номинативна единица.

0.IV. Методи на изследване.

0.IV.А. При събирането на литература по темата имахме надеждата, че съществува теория, която дава главния подход за решаване на семантичните въпроси и противоречия. Оказа се обаче, че обща теория няма, ако изключим становището на акад. Балан за силно и слабо отношение на прилагани на словосъчетанията с приложение.

---

[24] *Георгиева, Е.* ГСБКЕ. Т.3, с.237

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

При това неговото мнение се нуждаеше от терминологична „нормализация", така че да стане ясно разбираемо за съвременния читател.

За словосъчетанията с несъгласувано определение теоретични постановки (за тези и някои други в българския език словосъчетания) нямаше и това се оказа голямо препятствие.

0.IV.Б. Нашата задача (вж. 0.III.) е да изследваме семантико-синтактичните явления в тяхното единство и противоречие. Поначало семантико-синтактичните явления, така трудни за теоретизиране и описание, имат по-голяма яснота, когато имаме глагол. Това положение има отражение и в съществуващите теории за семантико-синтактични явления. Така е в граматиката на зависимостите, при семантичните роли, при актуалното членене на изречението, при валентностите на Ю. Апресян. Микротеориите и семантико-синтактични изследвания в рамките на една статия има за словосъчетания в чужди езици, но като правило, тези словосъчетания, преведени на български, дават предложни конструкции. По този въпрос подробен преглед даваме в статията „Някои семантични отношения в безпредложни словосъчетания от две съществителни"[25].

0.IV.В. Липсата на обща теория наложи прилагането на два основни подхода, които като цяло са известни - семантико-дистрибутивния и собствено семантичния.

0.IV.В.1. Семантико-дистрибутивен подход за оценка на семантика-синтактичните явления.

Този подход изисква словосъчетанията да бъдат изследвани при функционирането им в изречение. Проследяването на функционалната семантика на словосъчетанията позволи да се разкрият важни особености на функционалната семантика на съчетанието от две, безпредложно свързани, съществителни, а така също степента на прилагане между съществителните.

0.IV.В.1.а) В зависимост от поставената конкретна задача, този подход дава различни резултати. Така например в Глава Първа се извежда степента на силата на прилагането между съществителните, когато те функционират в изречение.

0.IV.В.1.б) Семантико-дистрибутивният подход дава други резултати в Глава четвърта, когато там се проследява каква синтактична функция има главното от съществителните при функциониране на

[25] *Алилалех, М.* Някои семантични отношения в безпредложни съчетания от две съществителни в съвременния български език. - В: Доклади от Втория международен конгрес по българистика. Т.23, 84–91

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

словосъчетанията в изречение. Наред с това в тази глава има изводи, описание на особеностите на функционалната семантика на словосъчетанията. Откритите значения на словосъчетанията при функционирането са различни от извънтекстното им значение.

0.IV.В.2. „Собствено"-семантичен анализ и оценка.

Този подход изисква разглеждането на семантиката и семантико-синтактичните особености на словосъчетанията, взети извън контекст.

Причина за прилагането на този подход е:

0.IV.В.2.а) синтактичната организация на словосъчетанията;

0.IV.В.2.б) номинативният им статус.

0.IV.Г. Особеност на всяко семантико-синтактично изследване е опасността от субективност на изводите и оценките. Тя произтича от сложността на семантико-синтактичната проблематика въобще и важи в по-голяма степен за такъв противоречив обект, какъвто са изследваните словосъчетания. Прилагането на двата подхода цели да се избегне подобен субективизъм във възможно най-голяма степен. Това не означава, че и настоящия труд не е подложен на опасността от индивидуално тълкуване, различно от това на други автори. Всяко възникнало различие в мненията и оценките може да се дължи на авторовата езикова и езиковедска култура, интуиция и схващания.

0.IV.Д. Дедукция и индукция.

Наред с двата общи подхода (1. Функционално семантичен и 2. собствено семантичен в работата се използва и известната теория за семантичните полета, на които се разделя лексиката.

0.IV.Д.1. Дедукция.

Дедуктивността на изследването се състои в това, че от целия възможен набор от словосъчетания в езика се изолира само част от него. Това става като се избират произволно и по интуиция пет семантични полета, дават се примери за съчетаемостта на съществителните от дадено семантично поле с друго съществително и така получените представители на всички възможни тук примери се анализират за особености на семантико-синтактичните явления.

0.IV.Д.1.а) Недостатъци и достойнства на дедукцията тук.

Основното достойнство е, че сред огромното множество от всички възможни словосъчетания се избира група от достатъчно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

представителни словосъчетания, които да послужат за основа на анализа.

Главният недостатък на дедуктивното използване на теорията за семантичните полета е, че обектите са подбрани предварително и с това естествено се стеснява обхватът на изследваните обекти. Така възниква опасност изводите, валидни за първоначално избраните групи от съществителни и техните безпредложни съчетания с други съществителни, да не важат за съществителните от други семантични полета.

Затова се наложи дедуктивното използване на теорията за семантичните полета да се допълни от индуктивен подход.

0.IV.Д.2. Индукция.

В качеството на индуктивен подход използваме издирването на всички словосъчетания (и с приложения, и с несъгласувани определения) в масив от 2233 страници художествена литература[26].

Изваденте от текста словосъчетания допълниха и обогатиха представата за семантичните възможности на тази структура от две безпредложно свързани съществителни.

0.IV.Д.2.а) Предимство на индуктивния подход.

Чрез извеждането и проследяването на словосъчетанията в текста се разкриха две важни предимства: 1. Откриха се нови по значение словосъчетания в сравнение с избраните първоначално пет семантични полета; 2. Изваденте изречения дадоха нагледна илюстрация на функционалната семантика на словосъчетанията и позволиха тя въобще да се изследва в текста, а не да се измислят предвзети и тенденциозно подбрани примери.

0.IV.Е. Други теории и теоретични схващания, използвани в монографичното изследване.

При изброяване на методологическите положения: приложение в изследването, би било погрешно да пропускаме теоретичното схващане на акад. Балан за силно и слабо отношение на прилагане, в рамките на което той счита, че приложение може да бъде и прилагателно, и числително, и местоимение. Освен това неговото мнение би останало неразбрано, ако не бяха използвани по-важни

[26] *Вежинов, П.* Литература, от която са извадени словосъчетанията - В: Избрани произведения. т.1, 2, 3, и 4, С., Българ. писател, 1988; *Стратиев, Ст.* Дива патица между дърветата. С., 1972; *Радичков, Й.* Кожеият пъпеш, П., 1968; *Станев, Е.и.* Търновската царица. С., 1974.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

от теорията за актуалното членене на изречението и важни изводи, получени от Й. Пенчев при изследването на интонацията на българското изречение.

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

Глава първа

1.0. Семантични особености на словосъчетанията от две съществителни, свързани безпредложно при функционирането им в просто изречение

1.I. Семантично управление

1.I.A. „Противоречиви тълкувания".

Основният проблем, известен от литературата досега, при функционирането на безпредложни субстантивни словосъчетания от две съществителни в просто изречение е възможността за „противоречиви тълкувания". За обяснението му ще се въведе понятието семантично управление и обвързаните с него семантичен обект, семантичен субект, семантично обстоятелство.

1.I.A.1. Семантичен обект. Има случаи, когато понятието семантичен обект не съвпада с понятието синтактичен обект. Пример за такъв случай ни представя Й. Пенчев[1]: „Доста противоречиви тълкувания за случаите от група I. Семантически погледнато, може да се каже, че във всички примери второто съществително е главна част, която се определя откъм количество, форма и др. от първото. Например, ако се каже: **Изядоха чувал хляб** за слушащия ще бъде ясно, че все пак съчетанието е „изядоха хляб/а/", а не „изядоха чувал /а/". Така можем да обясним невъзможните съчетания като: *счупих чаша вино, по пътя мина кола дърва*. Главното съществително семантически е несъвместимо със значението на глагола (независимо от различната функция на съществителното) - виното не може да бъде счупено, дърветата не могат да минават."

В показаното от Й. Пенчев явление личи, че става дума за разминаване между носителите на понятието семантичен и синтактичен обект. Върху същия факт обръща внимание и Г. А. Золотова[2]:„Различията между синтаксеми с обектно и субектно значение

---

[1]. *Пенчев, Й.* Сп[illegible] изречение, С., 1984, с.29

[2]. *Золотова, Г.А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса, Москва. 1982, с.139

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

се състоят не в падежната форма, а в тяхната семантика и синтактична природа. Падежната форма на синтаксемите с обектно значение изразява зависимостта им от даден глагол, задава се от даден глагол."

Става ясно, че „противоречиви тълкувания" могат да се дадат поради семантиката на глагола и на съществителните. Затова в рамките на изследваните словосъчетания, заемащи позиция на пряк обект в корпуса от примери (пък и дедуктивно дадени примери) и то пряк обект на действието, означено от глагола, трябва да различим едното от другото съществително. Ето защо в рамките на словосъчетанията, в които едното от съществителните е пряко допълнение, е правилно да се въведат понятията Първичен и Вторичен семантичен обект.

1.I.А.1.а) Първичен семантичен обект ще се нарича онзи обект, назован от съществителното име, който е пряк обект на действието или състоянието, назовано от глагола. Например в изречението на Й. Пенчев *Изядоха чувал хляб*, първичен семантичен обект е референтът и думата *хляб*.

1.I.А.1.б) Вторичен семантичен обект е онзи обект, назован от съществителното име, който е определение на Първичния семантичен обект и служи за оформяне на дадено/и/ семантично/и/ отношение/и/ вътре в словосъчетанието, където Първичният семантичен обект има функцията на пряко допълнение. В примера на Й. Пенчев вторичния семантичен обект е референтът и думата *чувал*.

Дотолкова зависимостта, връзката между семантиката на глагола и на съществителните е съществена, че тя определя наличието на невъзможните употреби - *счупих чаша вино*, по *пътя минава кола дърва*. От този факт следва необходимостта да се въведе, макар и условно, понятието Семантично управление.

1.I.Б. Известно е, че в българските граматики се говори за управление само в случаите, когато става дума за остатъците от старобългарската падежна система при местоименията. Докато в руските граматики се очертават видове управление - силно, слабо и пр. Мисълта, че управлението може да се търси и в аналитичен език се изказва и от Й.Пенчев[3]:„Видяхме, че управлението съществува като отделна синтактична форма на свързване само защото при някои местоимения са останали падежи, защото от синтактично гледище в

[3]. *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.19

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

изречението *Прочетох книгата вече* и *Прочетох я вече* думите *книгата* и *я* влизат в еднакво зависими части на словосъчетанията на глагола.".

В посочените от Пенчев примери се търси Зависимостта на реализацията на една синтактична позиция (част на изречението) - пряк обект (допълнение) от различни думи (*книгата, я*) в зависимост от семантиката на глагола. Ако обаче пряко допълнение е не една дума, а словосъчетание от изследваните, положението се усложнява, защото се появяват „противоречиви тълкувания". Известна е особеността на такива словосъчетания да са номинативна единица, но организирана синтактично. Тогава трябва да се отчита както семантиката на глагола, така и семантиката на съществителните. Тъкмо това е същността на „противоречивите тълкувания" - двойната зависимост. Затова бяха необходими понятията първичен и вторичен семантичен обект и семантично управление.

1.I.Б.1. Разлика между семантичното управление и управлението като синтактична връзка в казаното от Й. Пенчев. Понятието управление (при Пенчев) и семантичното управление не са синоними. Очевидно е, че и двете имат семантико-синтактичен характер, но управлението, дефинирано от Пенчев, отчита само възможността на думите да заемат позицията на пряко допълнение. А при понятието семантично управление се взема под внимание не само семантиката на глагола, но и семантиката на думите при словосъчетанията, които имат съществително, главна дума, която е във функцията на пряко допълнение. Би било погрешно управление и семантично управление да се идентифицират.

1.I.Б.1.а) Семантичното управление взима под внимание явленията, които са присъщи и на силното, и на слабото управление в руски: „Към силното глаголно управление се отнасят всички тези връзки, при които се осъществяват обектни и обектно-комплексни обстоятелствени отношения... Към слабото глаголно управление се отнасят всички тези връзки, при които обектните отношения се съчетават с определителни"[4]. В български език словосъчетанията са номинативна цялост, които имат обектно (по-нататък ще видим, че и обстоятелствено) значение, но, от друга страна, вътре в словосъчетанието едното съществително е определение на другото. По въпроса вж. семантичните отношения в Глава втора или в т.1.VI. – Глава първа

[4]. Русская граматика, Москва, 1982, Т.II, с.25

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

1.I.В. От казаното дотук можем да твърдим, че в съвременния български книжовен език при употреба субстантивните словосъчетания от изследвания вид могат да се свързват с глагола чрез семантично управление. Дотук за семантично управление говорим само в случаите, когато имаме пряко допълнение - съществително, имащо за несъгласувано определение друго съществително, и когато са свързани с прилагане тия две съществителни.

1.I.Г. Силно и слабо семантично управление. Друга съществена разлика между управлението при Й. Пенчев и семантичното управление е, че при семантичното управление могат да се различат силно и слабо семантично управление.

1.I.Г.1. Силно семантично управление. Силно семантично управление имаме тогава, когато се наблюдава само едно семантично отношение между съществителните. (Все още говорим само за случаите, когато едното от съществителните е пряко допълнение и семантичното управление е безпредложно). Тук са възможни различни структури - [*Същ.*] + [*Прилаг.*], [*Същ.*] + [*Числит.*], [*Същ.*] + [*Мест.*], [*Същ.*] + [*Същ.*]. Като към прилагателните отнасяме и „глаголните прилагателни" - причастията. Например в изреченията *Прочетох хубавата книга, Прочетох изрисуваната книга, Прочетох една книга, Прочетох книгата му, Прочетох тонове книги* отношенията между думите в субстантивните словосъчетания са различни, но винаги са едно на брой.

Силното семантично отношение не влияе от това дали думите, определения на прякото допълнение, са свързани с него чрез съгласуване или чрез прилагане. Критерият е да има едно семантично отношение, а не видът на синтактичната връзка.

1.I.Г.2. Слабо семантично управление. Слабо семантично управление имаме тогава, когато в словосъчетанието, където главното съществително е пряко допълнение, има повече от едно семантично отношение.

Тук се налага да вметнем кратка информация за семантичната структура на словосъчетания от две съществителни, свързани с прилагане, изследвани извън контекст.

1.I.Д. Дедуктивно изследване извън контекст на словосъчетанията. Дотук, а и в цялата тази глава, основен подход е семантико-дистрибутивния, който изисква да разглеждаме словосъчетанията при тяхното функциониране в просто изречение. Налага се обаче да

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

използваме резултатите от дедуктивното изследване, извън контекст на група словосъчетания. С цел систематизация и улеснение (поради твърде продуктивната като потенциална възможност) структура от две съществителни, свързани с прилагане се стесни до пет типа. Това се прави, защото друга характерна особеност, че тази иначе продуктивна структура се използва в текст рядко. В масив от 2233 страници тя се среща само 236 пъти вж. 0.IV.Д.2.). Ето защо бяха избрани предварително по интуиция и произволно пет семантични полета: 1) названия на вместилища; 2) названия на плодове, 3) имена на животни, 4) нарицателни имена на хора, 5) собствени и нарицателни имена на хора. Бе потърсена по дедуктивен път съчетаемостта на съществителните от тези пет семантични полета с други съществителни. Така се оформиха пет типа, които да служат за поле за дедуктивен по същество анализ, чиито резултати да важат за примерите от текста, да се потърси потвърждение по индуктивен път на направените тук изводи. В оформените пет типа семантичните отношения са еднотипни за примерите от всеки тип:

тип I - *чаша вода, кана вино* и пр.

тип II - *щайга грозде, пакетче дренки* и пр.

тип III - *стадо овце, ято птици* и пр.

тип IV - *взвод войници, група хора* и пр.

тип V - а) *жена инквизитор, деца агенти* и пр.

б) *професор Стойнов, професор Петрова* и пр.

Веднага личи, че тип V се противопоставя на първите четири по това, че словосъчетанията в него имат приложения, а не несъгласувани определения. Това означава, че в първите четири типа и двете съществителни имат две същини за референт, а в петия тип двете съществителни имат едни и същи референт-същина.

За този подход би могло да се каже, че има недостатъци. Например веднага се вижда, че тип втори е подмножество на тип първи. Освен това в посочените примери не влизат редица други, наблюдавани в текста.. Например в тип V нямаме названия на географски обекти (река Дунав), артефакти (вестник „Труд“) и пр. Главното предимство на този подход е, че свежда, с цената на казаните компромиси, огромното многообразие от несъгласувани определения и приложения до пет типа, които са достатъчно представителни, за да служат като база за анализ.

Правилността на избор на типовете получи следните потвърж-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

дения: от общо 236 примера за несъгласувани определения в корпуса, 80 са съчетания на думи за вместилища (25%).

И така съгласно нашите разсъждения в словосъчетанията от първи и втори тип - *чаша вода*, *щайга грозде* имаме не едно, а три семантични отношения. Това са: „съдържимо-съдържащо", „номинален локатив" и „приблизително количество-предмет". Логиката тук е, че водата се намира в чашата, т.е. имаме първите две отношения. Отношението „номинален локатив" е различно от семантичната роля „Локатив", както и от синтактичната функция обстоятелствено пояснение за място. При изброената йерархия на семантичните отношения водещо не е „съдържимо-съдържащо", а „приблизително количество-предмет". Тази, характерна за предложното чаша с вода, йерархия, където водещо е отношението „съдържимо-съдържащо", може да срещнем в безпредложния вариант само в два примера от текста, които ще бъдат специално разгледани. Отношението за количество-предмет има видът „приблизително количество-предмет", защото има примери като тон вода, където първото съществително е за мярка. Спрямо тия съществителни за мярка съществителните за вместилища изразяват приблизително количество от даден предмет.

И така слабо семантично управление имаме, когато в словосъчетанието, където главното от съществителните е пряко допълнение, имаме повече от едно семантично отношение. На практика това са примерите от тип I–IV. Конкретен анализ на различните видове и брой семантични отношения в такива словосъчетания, класификация по вид и брой на отношенията вж. в Глава Втора.

1.II. Предложно семантично управление. С помощта на индуктивното извеждане на примери от текстовете се откриха редица случаи, в които главното от съществителните в словосъчетанията е свързано с глагола посредством предлог, а не чрез прилагане. В тия случаи трябва да говорим за предложно семантично управление. Тогава главното съществително има функцията или на непряко допълнение, или на обстоятелствено пояснение. Затова трябва да въведем и понятията семантично обстоятелство и предложен семантичен обект.

1.II.А. Първично семантично обстоятелство е предметът, назован от съществителното име, което място, условие или друг вид обстоятелство на действието, назовано от глагола. Напр. *Дончо остана*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

пред чашката уникум. Думите *чашка* и *уникум* са първично семантично обстоятелство.

1.II.Б. Вторично семантично обстоятелство. Вторично семантично обстоятелство е предметът (или същината), назован от съществително име, който пояснява първичното семантично обстоятелство откъм количество, форма и пр. Напр. *...най-напред се появиха главите им сред тонове вода*. Първичното семантично обстоятелство - *вода*, вторичното - *тонове*.

1.III. Съгласуване между подлог и сказуемо и понятията първичен и вторичен семантичен субект. В рамките на нашата обща задача да изследваме и опишем семантико-синтактичните явления при словосъчетанията от две съществителни, свързани с прилагане, се срещаме със случаи, когато главното от съществителните има функция на подлог в просто изречение. Например... *грачеха ята врани,* но... *вдигнаха се ята гарвани*. В първия пример приемаме, че все пак грачат враните, но не ятата, докато във втория можем да твърдим, че се вдигат и гарваните и ятата. За да отличим в семантико-синтактично отношение тия два случая, ще използваме следните понятия.

1.III.А. Първичен семантичен субект, това е онзи предмет, назован от съществително име, който пряко извършва действието, назовано от глагола;

1.III.Б. Вторичен семантичен субект, това е онзи предмет, назован от съществително име, който пояснява първичния семантичен субект откъм количество, форма и други отношения.

В примера *грачеха ята врани* можем да кажем, че първичен семантичен субект е думата *врани*, а вторичен - думата *ята*. В примера *...вдигнаха се ята гарвани* обаче и двете думи са първичен семантичен субект, т.е. думите представят два референта, които пряко извършват действието, назовано от глагола.

Тия особености на свързването между словосъчетанието с дума подлог на семантично равнище със сказуемото можем да отнесем към семантичното управление. Това означава, че въпреки и независимо синтактичната връзка съгласуване, задължителна между подлог и сказуемо, на семантично равнище глаголът посочва, управлява кое от двете съществително трябва да считаме за думата, схващана тъкмо като подлога. Този въпрос възниква поради номинативния статус на словосъчетанията, организирани синтактично.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

1.IV. Глаголно и именно прилагане. В българското езикознание вече съществува делитба на прилагането на силно и слабо. Веднага трябва да се подчертае, че в случая става дума за глаголно прилагане:„Връзката е силна (силно прилагане), когато между глагола и съществителното е невъзможно предложно свързване като свободен вариант на прилагането, без изменение на структурата. Например съчетанието *виждам Иван* не може да се предаде и с предложна връзка. Обратното, при слабото прилагане връзката може да се замени свободно с предложно свързване при същата семантична категория, но с друга дума: *Виждам го сутрин - преди обяд, след девет часа* и пр. Лесно може да се види, че предложните изрази тук са от типа на слабото предложно свързване, което доказва, че връзката на *сутрин* има форма на слабо прилагане"[5]. Това становище на Й. Пенчев сочи, че той анализира възможността в български език след глагола да се явява дадена част на изречението, която той нарича „при същата семантична категория".

Очертава се въобще важността на предложната връзка за български език, която поема функциите не само на управлението, както Пенчев твърди[6], а и на прилагането. Слагането на знак за равенство (от Пенчев) между силната и слабата предложна връзка и силното и слабото глаголно прилагане има основание в аналитизма на съвременния български език.

Тия разсъждения и изводи на Й. Пенчев идват да подкрепят и подпомогнат нашите семантико-синтактични търсения. Така добре е да припомним, преди да се занимаем с прилагането между имената, което нашата основна цел, че в изречение съгласуването е задължително само между глагол-сказуемо и подлог, а връзката на сказуемото с допълненията и обстоятелствените пояснения е или предложно, или глаголно прилагане (ако нямаме предлог). Задължителните случаи на съгласуване на дума-определение с поясняваната от нея дума не ни занимава тук.

В такъв случай именно прилагане ще наричаме прилагането, което служи за свързването на съществителните имена в словосъчетанията с несъгласувано определение или приложение. Като номинативна единица, организирана синтактично, те остават да функционират в изреченията тъкмо с тази синтактична връзка.

---

[5] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.16

[6] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.15

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Чрез понятията семантично управление, първичен и вторичен семантичен субект, обект, обстоятелство ние ще се опитаме да проследим какви форми на именно прилагане могат да съществуват в съвременния български език.

1.V. Именно прилагане

Разкриването на явлението семантично управление (предложно и безпредложно), което съществува извън и успоредно със синтактичните връзки съгласуване, глаголно прилагане или предложно свързване, на обвързаните с него понятия и явления първичен и вторичен семантичен обект, първичен и вторичен семантичен субект, първично и вторично семантично обстоятелство (предложни или безпредложни) позволяват да вникнем в семантичната характерност на именното прилагане. Т.е. да проследим какво става при функционирането на словосъчетанията от две съществителни, свързани с именно прилагане в просто изречение.

1.V.А. Силно прилагане се нарича онова прилагане между съществителните имена, при което при функционирането на субстантивното словосъчетание в просто изречение действието или състоянието, назовано от глагола, засяга като първичен пряк (или косвен, предложен) семантичен обект, като първичен семантичен субект или първично семантично обстоятелство и двете съществителни.

1.V.А.1. Примери за семантичен обект: В изречението *Нося чаша вода, Изядох филия хляб* и двете съществителни, от двете словосъчетания се засягат от действието. Докато в примера на Й. Пенчев-*Изядоха чувал хляб* е ясно, че първичен семантичен обект е само едното съществително - *хляб.* В посочените две изречения и двете съществителни са първичен семантичен обект. Т.е. прилагането има вид на силно.

1.V.А.2. Примери със семантичен субект: *...се вдигнаха ята врани* - вдигат се и ятата, и враните; *...се събираха ята птици* - събират се и ятата, и птиците. Т.е. именното прилагане, свързващо съществителните, е силно.

1.V.А.3.Примери за семантично обстоятелство: *Дончо остана пред чашката уникум* - Дончо остава и пред чашката, и пред питието в нея - уникум; *...заврем в копа сено* - и двете съществителни са първични семантични обстоятелства. Т.е. прилагането е силно.

Редно е да отбележим, че в 1.V.А.1. и в 1.V.А.2. функционира

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

семантично управление, а в 1.V.А.3. семантичното управление е предложно. Чрез предложно семантично управление можем да различим степента на именното прилагане и в случаите, когато имаме косвено допълнение - дума от словосъчетанието. Например *Старият се принуди да посегне към чашата вино* - Старият посяга и към чашата, и към виното. Т.е. имаме силно прилагане; *Прокурорът се спря на капките кръв* - същото положение, когато и двете съществителни са първичен предложен семантичен обект. В такива примери имаме трудност и противоречие между явленията и понятията първи семантичен обект и пряк и косвен обект. Тъй като в изречение една дума може да има само една синтактична функция, то ние по интуиция ще трябва да „изнесем" в семантичен и синтактичен аспект едно съществително за косвено допълнение или обстоятелствено пояснение. Това обаче не е толкова трудно, защото в изреченията често протича явлението „метатеза" на несъгласуваното определение, което ни позволява да извършим правилно това. „Метатеза" на несъгласуваното определение ще разгледаме по-нататък. (вж. т.1.IV.).

1.V.Б. Слабо прилагане се нарича онова прилагане между съществителни имена, при което при функциониране на словосъчетания от две съществителни в просто изречение действието или състоянието, назовано от глагола, има за първичен семантичен обект, субект или обстоятелство едното от съществителните.

1.V.Б.1. Примери за семантичен обект: В изречението *Изядоха чувал хляб* първичен семантичен обект е думата хляб, а вторичен - думата чувал. Яде се хлябът, а не чувалът, т.е. думата чувал пояснява думата хляб откъм приблизително количество. (Дефиниция за първичен и вторичен семантичен обект вж. в т.1.I.А.1.а) и т.1.I.А.1.б).)

1.V.Б.2.а) Примери за предложен семантичен обект: *светлината му се разчупваше на стотици зелени късчета*: първичен семантичен обект - *на късчета*, вторичен - *стотици*: слабо прилагане между съществителните.

1.V.Б.2. Примери за семантичен субект: *По улиците бързаха рояци момичета* - първичен семантичен субект - *момичета,* вторичен - *рояци*; *...една банда жандармеристи сесекли в дола...*: първичен семантичен субект - *жандармеристи*, вторичен - *банда*; *Как успяваха да свършат толкова работа един участък хора* - първичен семантичен субект - *хора*, вторичен - *участък.* В тия примери думите *банда*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

и *участък* пояснява главното съществително откъм приблизителното им количество, а думата *рояци* в преносното си значение - думата *момичета* откъм приблизително количество-множество еднородни предмети и приблизителна форма - множество еднородни предмети.

1.V.Б.3. Примери за семантично обстоятелство: *...най-напред се появиха главите им сред тонове вода* - очевидно главите се появяват сред водата (първично семантично обстоятелство), а вторично семантично обстоятелство е думата тонове, която обяснява сред какво количество вода се появяват главите на китовете; *...тя няма да го пусне... даже за цяла пачка банкноти* - в този пример условието за провеждане (непровеждане) на действието е количеството пари, което може да образува една пачка, т.е. първично семантично обстоятелство е думата *пари*. Отново - прилагането между имената трябва да схващаме като слабо.

1.V.В. Определение на степента на именното прилагане чрез нелични глаголни форми и/или чрез контекст.

1.V.В.1. Нелични глаголни форми и именно прилагане. В корпуса от примери можем да открием части от изречения, словосъчетания, където изследваните субективни словосъчетания са свързани (предложно или чрез прилагане) с нелични глаголни форми - причастия и/или отглаголни съществителни: *обвит в парче черен сатен, потънали в облаци пушек, раждането на... парченце месо, замайване... след първата чаша изпито вино*. В тия примери без да имаме глагол, ясно личи възможността да оценим именното прилагане като силно или слабо в зависимост от семантиката на причастията или отглаголното съществително.

Потвърждение на това мнение можем да намерим в казаното от Д. Баби[7]: „сегашните деятелни причастия запазват управлението на изходния глагол". Очевидно и миналите деятелни и страдателни причастия имат същата способност, която се отнася до семантичното управление, а не до синтактичното управление като връзка, за което и пише Д.Баби.

1.V.В.1.а) Силно именно прилагане в зависимост от неличните глаголни форми: За отглаголно съществително - *раждането на... парченце месо*; За причастия - *обвит в парче черен сатен, ...приме-*

[7] *Бэбби, Д.* К построению формальной теории „частей речи". - Новое в зарубежной лингвистике. Т. XV, Москва, 1985, 179–180.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

сена с парчета лед, палатка, натъпкана с... каси бира, ...потънали в облаци пушек. В тези примери можем да изведем първичен и вторичен семантичен обект - *раждането на... парченце месо*, и пр. Би трябвало да уточним и терминологично, че чрез семантичното управление може да съществува първичен и вторичен семантичен обект, който не е глаголно идентифициран, а чрез нелинейни глаголни форми.

1.V.В.1.б) Слабо именно прилагане в зависимост от неличните глаголни форми: В корпуса имаме такива примери само за словосъчетания с отглаголно съществително. За съчетания с причастия не открихме: *...замайване като след първата чаша изпито вино, замайването от първата чаша вино*. И в двата примера замайването идва от виното, а не от чашата, т.е. първичен семантичен обект е денотатът и думата *вино*, а вторичен, думата *чаша*.

Посоченото в преходните две подточки дава представа за особеностите на семантичното управление да не се влияе и да съществува независимо от синтактичните връзки съгласуване, прилагане, предложна. Тъкмо на тази негова особеност, както и на семантиката на отглаголните, нелични глаголни форми се дължи възможността да различим силна и/или слаба степен на именното прилагане.

Тая особеност на семантичното управление може да се проследи и на текстово равнище, защото съществуват примери в корпуса, където можем да определим силна и/или слаба степен на именното прилагане и в контекст. Т.е. без помощта на каквито и да е глаголни форми (лични или нелични) в едно изречение. Такива примери дават безглаголните изречения.

1.V.В.1.в) Безглаголните изречения могат да бъдат разбираеми поради функционалната семантика на предлога и на подразбиращия се глагол. В зависимост от това дали подразбиращия се глагол се наблюдава в съседните изречения на безглаголното, или не, тези случаи могат да се разделят на явен и неявен контекст:

- **Явен контекст** имаме тогава, когато в съседно изречение имаме глагол, който има отношение към словосъчетанието: *В хола с все сила бучи радиото. Или не - те са донесли по тоя случай магнетофон. Тълпа момиченца, бивши съученички на дъщеря му*. В тия изречения можем да видим, че местоимението *те* се отнася по смисъл към глагола-сказуемо *са донесли*, а той от своя страна чрез местоимението има отношение към словосъчетанието *тълпа момиченца*. Оче-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

видно е, че момиченцата могат да донесат магнетофон, т.е. именното прилагане е слабо, защото първичен семантичен субект е думата *момиченца*, думата *тълпа* се явява вторичен семантичен субект.

В изреченията *Откакто се върна от Будапеща не бе пил нито глътка. Нищо освен няколко глътки бира.* Имаме подобен явен контекст: Тук глаголът-сказуемо *не бе пил*, има първичен семантичен обект думата *бира*, а за вторичен - думата *капка*. Това словосъчетание позволява индивидуално тълкуване, при което да има разлика в мнението - за първичен семантичен обект би могло да се схваща както думата *чаша*, така и *думата* бира. В зависимост от това индивидуално тълкуване може да имаме твърдение за наличие на слабо именно прилагане, ако само едната дума е първичен семантичен обект, или за силно именно прилагане, ако като първичен семантичен обект схващаме и двете думи. Това се дължи на номинативния статус на словосъчетанията.

- **Неявен контекст** има тогава, когато по някакъв начин глаголът, определящ вида на прилагането в словосъчетанието от съществителни, не се наблюдава в съседни изречения. Например *Но тоя човек зад вратата му беше неизмеримо чужд, в тия часове той не можеше да се помири нито за миг с него.*

Едно хапче и чаша студена вода... - Глаголът *изпия* се подразбира, но го няма в съседно изречение; *Толкова дружини срещу шепа хора.* - В това изречение имаме повече възклицание, а в съседните изречения няма глагол *хвърлени*, както е в друго едно изречение - *...срещу шепата демонстранти бяха хвърлени...* В тези, както и в други примери от корпуса трябва да виждаме слабо именно прилагане, защото от подразбиращите глаголи следва, че само едното от съществителните е първичен семантичен обект - съответно *хора и демонстранти*, а вторичен - *шепа*/*та*/.

Твърде интересно, че чрез неявния контекст можем да открием и силно именно прилагане:

- *Да бъде бяло.*

- *Добре. Ризлинг в кофичка лед.* Подразбира се глаголът *поставете*, според чиято семантика първичното предложно обстоятелство за място са и двете думи - *кофичка*, и *лед*. Като значението на словосъчетанието тук няма смисъл на кофичка пълна с лед, и то поради подразбиращия се глагол; *Много бутилки в хладилника* - подразбира се глаголът *има* или *намират* се, в зависимост от които първичен семантичен субект са и двете думи - и *бутилката*, и *виното* се намират в хладилника.

1.V.Г. Аморфност на прилагането между имена

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

В корпуса съществуват два примера, които ни дават основание да твърдим, че съществува свойството аморфност на именното прилагане.

Аморфност на именното прилагане е свойството му в едно и също словосъчетание прилагането веднъж да бъде силно, в зависимост от един глагол, а спрямо семантиката на друг - слабо. Например в изречението *...мирише на... току-що отворена бутилка коняк* имаме работа не с аморфност на прилагането, а само с „противоречиво тълкуване". В зависимост от *мирише на (коняк)* първичен семантичен обект е думата *коняк*, а вторичен - *бутилка*. Прилагането е слабо. А спрямо причастието *отворена* имаме първичен семантичен обект думата *бутилка* за първичен семантичен обект, а думата *коняк* е вторичен семантичен обект. Т.е. отново слабо прилагане, но на практика имаме работа само с „противоречиви тълкувания". Аморфност на прилагането можем да видим в примерите *Изпих чаша вода* и *Нося чаша вода*. В едно и също словосъчетание - *чаша вода* в първия пример схващаме прилагането като слабо, където първичен семантичен обект е само думата вода, а във второто изречение първичен семантичен обект са и думата *чаша*, и думата *вода*, т.е. прилагането е силно. Така способността на едно и също словосъчетание в зависимост от семантиката на глагола да има или силна, или слаба степен на именното прилагане наричаме аморфност на именното прилагане. В посочения пример с *мирише на... току-що отворена бутилка коняк* имаме работа с друго явление - „метатеза" на несъгласуваното определение.

1.V.Г.1. Постоянност на именното прилагане при словосъчетанията с приложение. В словосъчетанията с приложение не е възможно да имаме аморфност на именното прилагане, поради факта, че и двете съществителни са названия на един и същи референт. Тази особеност ги прави независимо от семантиката на глаголната форма за определяне на степента на именното прилагане. Важно е да се подчертае, че всички примери с несъгласувано определение, в които определяме именното прилагане като силно в никакъв случай не ги приравняват с примерите с приложение, където единствената форма на съществуване на именното прилагане е силното именно прилагане.

1.VI. „Метатеза" на несъгласуваното определение.

„Метатеза" на несъгласуваното определение наричаме възмож-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ността при функциониране в изречение словосъчетанието да променя значението си и думите да сменят синтактичната си функция. Така например словосъчетанието капка пот се определя семантически като съчетание от семантичните отношения [„приблизително количество-предмет“] + [„форма-предмет“]. Това се прави по собствено-семантичния подход, който изисква словосъчетанията да се изследват извън контекста. В изречението обаче се получава размяна на синтактичните функции. В извънконтекстното *капка пот* схващаме като определяемо, т.е. главно семантически и синтактично думата *пот*, а в употреба - думата *капка*. В такъв случай семантиката става друга - „предмет-материал“, т.е. при функциониране е възможно безпредложното *капката пот* да се схваща като семантичен синоним на предложното *капка от пот*. Тогава и главно синтактично е другото съществително - *пот*. Тия промени се проследяват в Глава четвърта, където съществителните се квалифицират дали са подлог, допълнение или обстоятелствено пояснение и дали протича „метатеза“ на несъгласуваното определение.

„Метатезата“ на несъгласуваното определение не е задължителна, защото съществуват примери като *...покрито с изтънял пласт боя*, *Пласт червило покриваше плътните устни*, при които извънконтекстната семантика се запазва („сечение-предмет“), и главно синтактично остава съществителното *боя*, *червило*.

Особено характерни примери за „метатеза“ на несъгласуваното определение дават случаите на словосъчетанията с дума на вместилище. Помним, че извънконтекстното им значение бе от три семантични отношения, подредени в следната йерархия: 1. [„приблизително количество-предмет“] + [„нормален локатив“] + [„съдържимо-съдържащо“]. В предложния вариант - *чаша вода* йерархията на отношенията е: [„съдържимо-съдържащо“] + [„нормален локатив“] + [„приблизително количество-предмет“]. В редица примери обаче безпредложното *чаша вода* в зависимост от семантиката на глагола може да придобие значението на предложното *чаша с вода*. Например *...да се катериш с кофа вар по скелите*, *...да тръгнат... с дамаджани вино*, *Старият се принуди да посегне към чашата с вино*. В тия примери извънизреченската семантична структура и нейната йерархия се променя и приема, възприема се като синонимна на семантичната структура на предложните варианти. Това води до промяна на синтактичните функции на съществителните, т.е. кое

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

смятаме за допълнение, обстоятелствено пояснение и пр. и кое за несъгласувано определение към него. Извън контекста на изреченията определяемо беше обикновено второто съществително, а при „метатеза“ на несъгласуваното определение за несъгласувано определение приемаме, схващаме обикновено второто от съществителните.

Важна особеност на „метатезата“ на несъгласуваното определение остава промяната в значението на словосъчетанието. В литературата, а и при наши изследвания ние открихме и „метатеза“ на приложението. Тя може да бъде първа и втора, но при изреченските и другите условия, предизвикващи размяната на синтактичните функции на думите не протича промяна в значението на словосъчетанията с приложение. С оглед прегледност и изясняване на причините за „метатеза“ на приложението тя няма да бъде изяснявана в тази глава, а може да се проследи в Глава трета, специално посветена на словосъчетанията с приложения. Можем да добавим, че и Първа, и Втора „метатеза“ на приложението е описана в литературата, докато „метатеза“ за несъгласуваното определение не е забелязана от авторите, писали досега за тия словосъчетания.

Изводи:

1.I. Явленията от семантико-синтактичен характер, назовани с термините предложно и безпредложно семантично управление, първичен и вторичен семантичен субект, обект и обстоятелство могат да бъдат различени в съвременния български книжовен език.

1.II. С помощта на семантичното управление (предложно и безпредложно) на другите понятия, названия на семантико-синтактични явления, изброени в предната точка, бе възможно да се различи силно и слабо прилагане между имена в съвременния български книжовен език.

1.III. За първи път се различиха свойствата аморфност и постоянност на именното прилагане, което е едно добро обяснение на „противоречивите тълкувания“.

1.IV. „Противоречиви тълкувания“ можем да имаме само при словосъчетания с несъгласувано определение, поради референтните особености на тия словосъчетания.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

1.V. Бе разкрита „метатеза“ на несъгласуваното определение, която променя, разменя синтактичните функции на съществителните като едновременно с това изменя и извънизреченското значение на словосъчетанията. Възможно е да се актуализира съвсем ново значение, нехарактерно за извънконтекстното значение на словосъчетанието.

1.VI. Чрез семантико-дистрибутивния подход разкрихме всички изброени явления. Негов недостатък остава обаче невъзможността да кажем твърдо кое от съществителните трябва да считаме за несъгласувано определение. Този спорен в литературата въпрос не намери отговор само поради наличието на два примера, в които главно семантически се оказа първото от съществителните (техниците отвориха бутилки бира). Във всички останали примери за слабо именно прилагане (когато едното от съществителните е главно семантически спрямо семантиката на глагола) второто от съществителните е главно.

1.VII. „Метатезата“ на несъгласуваното определение не е задължителна.

1.VIII. Случаите, в които имаме силно именно прилагане, не означават, че в изречение и двете съществителни имат една синтактична функция. Т.е. различаването на силно и слабо прилагане като синтактична връзка не отменя твърде важното положение, че една дума може да има само една синтактична функция.

1.IX. При идентифицирането на синтактичната функция на съществителните в изречение добра помощ оказва „метатезата“ на несъгласуваното определение. Това важи и за случаите на силно, и на слабо именно прилагане.

1.X. Възможността едно и също словосъчетание с несъгласувано определение да има ту силно, ту слабо свързване е израз на диалектически противоречивия му характер на номинативна единица, но организирана синтактично.

1.XI. Трудностите при идентифициране на синтактичните функции на съществителните от словосъчетания с несъгласувано определение при функционирането им изречение не зачеркват явленията и понятията им семантично управление и пр., изброени в предишните точки.

1.XII. Всяко семантично изследване съдържа риска от индивидуални тълкувания. Комплексното прилагане на семантико-дист-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

рибутивния подход, изработен тук, за оценка на семантиката на изследваните словосъчетания може да изглежда изненадващ по своите резултати. Това обаче се дължи на семантико-синтактичната проблематика въобще, а най-вече на противоречивите семантични прояви на изследваните словосъчетания. Показателен е фактът, че и до днес няма единно мнение в българското езикознание по въпроса кое от двете съществителни е определяемо.

1.XIII. Независимо от неизбежните рискове, свързани с всяко семантично изследване, подходът даде резултати, които поради липса на теория по въпроса (в българското и познатото чуждо езикознание) имат статуса на система от изводи и понятия, организиращи микротеория.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Глава втора

2.0. Семантични отношения в словосъчетания от две съществителни, свързани с прилагане (несъгласувани определения)

Семантиката на тези словосъчетания може да се изследва най-общо по два начина - чрез семантично дистрибутивен подход и като се вземат отделно, извън контекст. Тук те се взимат самостоятелно, за да бъдат намерени семантичните отношения в тях.

В езиково-структурно отношение те винаги се състоят от две съществителни нарицателни. В референтно отношение те са две съществителни, названия на два различни референта, които обаче представят в езика едно понятие. По тази си особеност те приличат на лексемите - да са название на понятие. Известно е, че има друг тип словосъчетания от две съществителни, свързани с прилагане, където едното съществително наричаме приложение. В словосъчетанията с приложение двете съществителни са две названия на един и същи референт, което коренно ги отличава от примерите с несъгласувано определение.

В българското езикознание безпредложните словосъчетания от две съществителни са подробно разгледани само от Стефан Стефанов-Брезински[1]. В повечето граматики за тях са казани няколко думи. Мненията на езиковедите се разделят. Едни считат, че определяемо е първото съществително (Ал. Теодоров-Балан, Ст. Стефанов, Ст. Стоянов)[2], а други - второто (Н. Костов, Л. Андрейчин, К.

---

[1] *Стефанов, Ст.* Съществителни имена като безпредложни несъгласувани определения в съвременния български книжовен език. - Изв. Инст. бълг. ез., 1968, 16, 663–672; *Стефанов, Ст.* Възможности за безпредложна съчетаемост на съществителни имена с атрибутивна функция. - Език и литература, 1968, 1, 41–54; *Брезински, Ст.* Наблюдения върху български номинативни синтагми. - Език и литература, 1973, 3, 39–51; 4, 14–25; 5, 10–33; *Брезински, Ст.* Видове съчетателност на някои синтаксеми в българския език. - Год. СУ. Фак. ст.-слав. филол., Т.68, 3; *Стефанов-Брезински, Ст.* Граматика на съвременния български книжовен език. Т.3. Синтаксис. С., 1983, БАН, 168–169.

[2] *Теодоров-Балан, Ал.* Нова българска граматика. С., 1940, с.63; 1954, 192–195; *Стоянов, Ст.* Граматика на българския книжовен език. С., 1964, с.228; *Стефанов-Брезински*, Цит. съч.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Попов, Й. Пенчев)[3]. Въпросът за това, кое от съществителните е определяемо, е основен, защото той дава отражение на другия централен въпрос - за семантичните отношения в словосъчетанието.

В съветското езикознание има интерес към нашите словосъчетания с несъгласувано, безпредложно свързано съществително-определение.

Б. Норман[4] посочва, че „не може да се счита решен въпросът за посоката на подчинителната връзка" ... „коя дума ... се явява определение и коя" - определяемо.

А. Михневич счита тия наши словосъчетания най-общо за „партитивни". Този автор първи и за първи път отбелязва възможността в едно словосъчетание да имаме повече от едно семантично отношение. Тази негова позиция съвпада с положения от предложената наша класификация: „Някои партитивни словосъчетания могат да съчетават по няколко значения - количество и принадлежност - *аудитория студенти*"[5]. Наред с този пример, Михневич изброява и други възможности в тази посока - „партитивни вместилища", „събирателни партитиви", „партитиви мярка", „множествени партитиви".

И Норман, и Михневич отбелязват една особеност на тия български словосъчетания - при функционирането им в изречение безпредложните съчетания могат да имат значението на предложни варианти от същите съществителни. Функционалната многозначност (наречена от нас „метатеза" на несъгласуваното определение) няма да се разглежда тук. Тя е обект на изследване чрез семантично дистрибутивния подход.

В. Карпов[6] дава следната класификация: C_1 е мяра за C_2 - *шепа брашно*; C_1 е част от C_2 - *късче хляб*; C_2 е като C_1 - *гора маждраци* (при нас вж. преносните употреби); C_1 има вид на C_2 - *триъгълник светлина*. Достойнството тук е в различаването на различните семантични отношения, които са водещи за група словосъчетания.

[3] *Костов, Н.* Българска граматика. С., 1939, с.208; *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. С., 1978, с.374; *Попов, К.* Съвременен български език. Синтаксис. С., 1963, с.151; *Пенчев, Й.* Строеж на българското изречение. С., 1984, с.29.

[4] *Норман, Б.* Еще раз о словосочетаниях типа ч а ш а в о д а в болгарском языке (на фоне соответствующих русских словосочетаний). Съпоставително езикознание, 1980, 6, 14–19.

[5] *Михневич, А.* Именные количественные словосочетания в белорусском языке на фоне болгарского. - Бюлетин за съпоставително изследване на български език с други езици. 1976, 5, 34–49.

[6] *Карпов, В.* Именные беспредложные словосочетания в болгарском языке. Веснік к Беларускага дзержаунага універсітета імя У.І.Леніна, серыя IV, 1970, № 2, 55–60.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Недостатък, според нас, остава не дотам точното дефиниране на отношенията, а така също възможността да виждаме само едно семантично отношение в словосъчетания, където те могат да бъдат две.

Карпов[7] и Михневич[8] имат свои класификации на български примери в зависимост от възможностите за трансформации, но тия техни две класификации не са обвързани пряко със семантичните отношения в двучленни словосъчетания.

Тук приемаме, че несъгласуваните определения са първите от съществителните в примерите. Първото съществително пояснява второто откъм количество, форма, дебелина, височина и др. Примерите са 236 от корпус от 2233 страници художествена литература. В класификациите не са изброени всичките 236 примера, а само са групирани по водещо семантично отношение и по брой на възможните отношения в едно съчетание.

В съветското езикознание класификацията на Т. Н. Малошная[9] на изследваните словосъчетания се базира на направеното от Ст.Стефанов-Брезински и В. А. Карпов. Нейната класификация, също като тази на А. Михневич, се доближава до нашата. Това сходство се отнася до възможността да се формулират по-ясно семантичните отношения, а не до техния брой.

1. „Множество, съвкупност от броими предмети“ - с примерите *група селяни, китка цветя, ято гълъби, рота войници* и др.;

2. „мяра“ (абсолютна и относителна) - с примерите *филия хляб, половина пита* и др.;

3. „съдържаща броими и неброими предмети“ - с примери *чаша вода, паница вино, кошница ябълки* и др.;

4. „форма на неброими предмети“ - с примери *куп слама, топки сняг, бучка захар* и др.

Приносът на Т. Малошная е, че прави класификация по семантични отношения, независимо, че я основава на една сема от значението на първото съществително. Авторката обаче, оставайки привързана към тезата за класификация на базата на една сема, не стига до позицията, че е възможно в някои от словосъчетанията да има повече от едно семантично отношение.

[7] *Карпов, В.* Към въпроса за безпредложните словосъчетания на съществителни имена в съвременния български език. - Български език, 1969, 3, 272–280.

[8] *Михневич, А.* Сінтаксічна непадзельная словозлучэнніў беларускай мове, Мінск, 1965.

[9] *Малошная, Т.* Субстантивные словосочетания в славянских языках. Москва, 1975, с.158.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Тук се защитава схващането, че не във всички, но в много от словосъчетанията се наблюдават по две, а някъде и по три семантични отношения. Това може да се обясни с няколко причини:

1. Контекстното, функционално значение на първото съществително - вж. обясненията в 2.I.Б.1.

2. Възможността от основното, водещо семантично отношение логически да следва друго, второстепенно - вж. 2.I., 2.II.

3. Двата фактора да се наблюдават заедно - вж. 2.V.Б.1.

Има примери, които особено ясно показват, че в рамките на класификацията на Т. Малошная може да се открие повече от едно семантично отношение в едно словосъчетание. Например *филия хляб* тя поставя в групата „мяра (абсолютна и относителна)", но съвсем ясно е, че тук може да се види и отношението „форма-предмет". А *бучка захар* е в групата на „форма на неброими предмети", но наред с това отношение може да се отличи и отношението „приблизително количество-предмет".

В класификацията на А. Михневич се съдържа идеята, че в едно словосъчетание може да имаме повече от едно семантично отношение, но при този автор значението „партитивност" е твърде общо за българските словосъчетания. Наред с това в примера му *аудитория студенти* ние можем да видим семантичните отношения - [„съдържимо-съдържащо"] + [„номинален локатив"] + [„приблизително количество-предмет"], а не посочените от този автор „количество и принадлежност". Близостта, все пак, е налице.

В зависимост от вида на преобладаващото, водещото отношение 236-те наши примери от корпуса могат да се разделят на три групи - I. **„количество-предмет"**, II. **„форма-предмет"**, III. **„сечение предмет"**. Това са семантичните отношения, които бяха различени като водещи в редица словосъчетания. Наред с тях бяха различени и техни подотношения - „приблизително количество-предмет" и „приблизителна форма-предмет", които в рамките на две главни групи стават в някои случаи също водещи - вж. 2.I.Б., 2.II.Г., 2.II.Д. В други случаи имаме различни съчетания на тези отношения - 2.II.Б., 2.II.В.

2.I. [„количество-предмет"] за броими и неброими предмети:

2.I.А. [„количество-предмет"]

2.I.А.а). броими предмети - *чифт ръце, взвод войници, стотици късчета, взвод минохвъргачки, тон семе;*

2.I.А.б). неброими предмети - *тонове вода, килограм пудра.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

2.I.Б. [„приблизително количество-предмет“] за броими и неброими предмети.
2.I.Б.1. [„приблизително количество-предмет“]:
2.1.Б.1.а) за неброими предмети - *глътка вода*, (*два*) *коня багаж*, *глътка въздух*.
2.I.Б.2. [„приблизително количество-предмет“] + [„съдържимо-съдържащо“] + [„номинален локатив“].

Това са случаи, когато първото съществително има основно речниково значение на вместилище, а контекстно функционално - за количество. Спрямо съществителните, специализирани за точна мяра - *тон*, *килограм* и пр. това количество очевидно има приблизителен характер. В тези словосъчетания логиката на разсъжденията е следната. Във вместилището се намира броим или неброим предмет. Това значи, че имаме отношението [„съдържимо-съдържащо“] и логически следващото от него - [„номинален локатив“]. Този локатив е различен от обстоятелственото пояснение за място, както и от семантичната роля Локатив на Ч. Филмор[10], защото произтича не от глагол, а от друго семантично отношение. От тези две отношения следва функционалното [„приблизително количество-предмет“]. Предвид номинативната същност на тези две словосъчетания (освен синтактична) то може да се нарече функционално значение. Поради това тези словосъчетания се поставят в група с водещото отношение [„количество-предмет“], а не както е при Т. Малошная в група, позоваваща се само на отношението [„съдържимо-съдържащо“] - №3 при нея - „съдържащи броими и неброими предмети“.

Тези разсъждения показват, че настоящата класификация има претенцията да отчита положителните и отрицателните положения от досегашните постижения и практика, а не да ги отхвърля или отрича.
2.I.Б.2.а) броими предмети - *кашон цигари*, *участък хора*, *фишече бонбони*, *кошница орехи*, *торба жълтици*;
2.I.Б.2.б) неброими предмети - *чаша вино*, *бутилка вино*, *кофа вода*, *торба овес*, *бурканчета мед*, *торба тръне*.

[10] Филмор, Ч. –Fillmore, Ch. J. The case for case. – In: Universals in Linguistic Theory, N.Y., 1968, 1–88 (Руски превод - Новое в зарубежной лингвистике, вып.X, 1981, 369–495); The case for case reopened. - In: Grammatical Reralions. Sintax and Semanties, V.81, 1977, 59 – 81. (Руски превод - Новое в зарубежной лингвистике, вып.X, 1981, 469–530)

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

2.I.Б.2.в) преносни употреби, които се базират на отношенията, характерни за а) и б) - *шепа хора, шепа партизани, шепа гамени* - вж. 2.V.

В. Карпов отнасяше непреносното *шепа брашно* към отношението C_1 е мяра за C_2, което според нас не е достатъчно точно.

Примерите в тази и в другите точки са за словосъчетания, в които се променя числото или има и умалителни за първото от съществителните. Не се изброяват всички пълни повторения на едно словосъчетание. Не се изброяват също така различните примери за съчетаемостта на едно съществително. Например думата *чаша* се съчетава със съществителното *коняк, бира, чай, какао, кафе, водка* и пр. Общо в корпуса тези несъгласувани определения, с първо съществително, назоваващо вместилище, са 80. Това прави почти една четвърт от всичките 236 употреби на несъгласувани определения - безпредложни съществителни.

2.I.Б.3. [„приблизително количество - множество еднородни предмети“] + [„приблизително форма - множество еднородни предмети“]:

2.I.Б.3.а) когато първото съществително е типично събирателно - *ята врани, група офицери, тълпа момиченца, банда жандармеристи*;

2.I.Б.3.а) Преносни употреби, базиращи се на отношенията от примерите в непреносните: *рояци искри, рояци момичета* - вж. 2.V.

2.I.Б.3.б) когато първото съществително означава множество от еднородни предмети, подредени в сравнително понятна, известна форма - *куп, купчина, купища*: *купчина зарзават, куп моливи, купища цветя*.

Всички примери в тази точка са за броими предмети.

2.I.Б.3.б)' Преносни употреби, базиращи се на отношенията в непреносните от б): *куп неприятности, куп доводи, куп гладници* - вж. 2.V.

Веднага се вижда, че примерите от 2.I.Б.3., заедно с преносните им употреби, Малошная отнася към група №1 - „множество, съвкупност от броими предмети“. Тук това отношение не се отчита. Напротив, то е логическа основа на функционалното, водещото - [„приблизително количество - множество еднородни предмети“], което от своя страна позволява да се говори за второстепенното - [„приблизителна форма - множество еднородни предмети“]

В този вид примери Ст.Стефанов-Брезински не съзира отношението за [„приблизително форма - множество еднородни предме-

[11] Попов, К., Цит. съч., с.151.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ти“]. За разлика от него К. Попов намира, че първото съществително пояснява второто откъм форма[11].

2.I.Б.4. [„приблизително количество-предмет“] + [„форма-предмет“] : *пачка банкноти, капка вино, стръкче цвете.*

2.I.Б.4.а) преносната употреба, базираща се на отношенията от преносните примери: *батареи бутилки, капка вкус, капка обич, капка мозък* - вж. 2.V.

2.II. [„форма-предмет“] за броими и неброими предмети.

2.II.А. [„форма-предмет“] за неброими предмети - *кълбета дим, ред метли, колела дим, струйка мляко.*

2.II.Б. [„форма-предмет“] + [„приблизително количество-предмет“]:

2.II.Б.1. Броими предмети - *колона войници, кочан царевица.*

2.II.Б.2. Неброими предмети - *пита кюспе, крайщник хляб, копа сено, бучка захар.*

Повечето от примерите пряко кореспондират с изведените в група №4 от Малошная - „форма на неброими предмети“. Изключение прави само *колона войници* и *кочан царевица*, за които тук се приема, че все пак предметите са броими - войниците и зърната по кочана.

2.II.В. [„форма-предмет“] + [„приблизително количество-множество еднородни предмети“]: *букет цветя, китки цветя, връзки риба.*

Тези примери Малошная отнася към група №1 - „множество от броими предмети“, но във всички тях ясно се различава форма на това множество от броими предмети. Съществителните *букет, китка, връзка*, със своето събирателно значение са причина за отношението [„множество от броими предмети“], което е основа на функционалното значение [„приблизително количество-множество еднородни предмети“]. Това обаче не пречи същите съществителни да имат в значението си и сема „форма“, която очевидно се различава от спецификацията за [„приблизителна форма“] при съществителните като *куп, купчина, ято, група, банда*, описани в 2.I.Б.3.

2.II.Г. [„приблизителна форма-предмет“] за броими и неброими предмети:

2.II.Г.1. неброими предмети - *облаци цвят, облачета прах, ивица слана, струи въздух.*

2.II.Д. [„приблизителна форма-предмет“] + [„приблизително количество-предмет“] за неброими предмети: *парче хляб, къс хляб, петна кръв, пакет шунка.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Класификацията би могла да продължи като неброимите предмети се разделят на твърди, течности и газообразни в зависимост от агрегатното им състояние. В такава класификация обаче не може да намери място в нито една от групите примерът *петна засъхнала кръв*. Примерът *туфа вируси* изисква да се въведе признак „предмети, видими под микроскоп", което ще направи класификацията по агрегатно състояние непоследователна.

2.II.Д.1. Прави впечатление, че може да различим нюансиране на това, кое отношение може да бъде водещо - [„приблизително количество-предмет"] или [„приблизителна форма-предмет"] в различни словосъчетания. Особено показателен е примерът *купчина жарава*, в който като водещо се възприема отношението [„приблизителна форма-предмет"], а от него следва [„приблизително количество-предмет"]. Докато в примерите *ято гарвани, група офицери, тълпа момиченца* и пр. от 2.II.Б.3.а) и *куп моливи, купища зарзават* и пр. от 2.II.Б.3.б) водеща остава представата за [„приблизително количество-множество еднородни предмети"] - и като нейно следствие отношението [„приблизително форма-множество еднородни предмети"].

Така примерите от 2.II.Д. и 2.II.Б.3. нямат едно и също значение, не могат да се приравнят. Отношенията в тях имат различна йерархия.

Забележка: Тук се приема, че субстанцията на хляба, кашкавала, месото, сиренето, сланината и шунката е неброима. Някои от тези субстанции се произвеждат в определено количество по тегло, затова броими са отделните количествени единици, а не самата субстанция: *един хляб, един геврек* и пр.

2.III. [„сечение-предмет"]: *пласт червило, корица скреж.*

2.IV. Класификация въз основа на броя на семантичните отношения.

Дотук словосъчетанията от масива бяха класифицирани според вида на водещото семантично отношение. Класификацията на примерите с оглед броя на отношенията в едно словосъчетание дава по-пълна картина на семантичната картина.

2.IV.А. Словосъчетания с едно отношение.

2.IV.А.1. [„количество-предмет"] - *тонове семе, чифт ръце, тонове вода, взвод войници* - описани в 2.I.А.

2.IV.А.2. [„приблизително количество-предмет"] - *глътка вино, глътка въздух* - описани в 2.I.Б.1.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

2.IV.А.3. [„форма-неброими и броими предмети“] - *ред метли, ред слънчогледи, колона войници* - описани в II.А.
2.IV.А.4. [„приблизителна форма - неброими предмети“] - *облак прах, ивица слана* - описани в 2.II.Г.
2.IV.А.5. [„сечение-предмет“] - *пласт червило, корица скреж* - описани в III.
2.IV.А.6. Преносни употреби:
2.IV.А.6.а) [„малко количество-предмет“] - *капка вкус, капка обич, капка мозък* - вж. 2.V.А.1.а); *шепа демонстранти, шепа хора, шепа гамени* - вж. 2.V.А.1.в).
2.IV.А.6.б) [„голямо количество-предмет“] - *куп неприятности, куп доводи, куп гладници* - вж. 2.V.А.1.в).
2.IV.Б. Словосъчетания с повече от едно семантично отношение.
2.IV.Б.1. [„приблизително количество-множество еднородни предмети“] + [„приблизителна форма-множество еднородни предмети“]:
2.IV.Б.1.а) когато първото съществително е типично събирателно - *ята врани, група офицери, тълпа момиченца* и др. - описани в 2.I.Б.3.а).
2.IV.Б.1.б) когато първото съществително означава множество еднородни предмети, подредени в приблизително известна форма: *куп дрехи, куп моливи, купчина зарзават* - описани в 2.I.Б.3.б).
2.IV.Б.2 [„приблизително количество-предмет“] + [„форма-предмет“]: а) броими предмети - *пачка банкноти*; б) неброими предмети - *капка вино*.
2.IV.Б.3. [„приблизително количество-предмет“] + [„съдържимо-съдържащо“] + [„номинален локатив“]:
2.IV.Б.3.а) броими предмети - *кашон цигари, кутия цигари* и др. - описани в 2.I.Б.2.а);
2.IV.Б.3.б) неброими предмети - *чаша вода, бурканчета мед* и др. - описани в 2.I.Б.2.б).
2.IV.Б.4. [„форма-предмет“] + [„приблизително количество-предмет“]:
2.IV.Б.4.а) броими предмети - *колона войници, кочан царевица* - описани в 2.II.Б.1.;
2.IV.Б.4.б) неброими предмети - *пита кюспе, крайник хляб, кола сено* и др. - описани в 2.II.Б.
2.IV.Б.5. [„форма-предмет“] + [„приблизително количество-множество еднородни предмети“] за броими предмети: *букет цветя,*

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

връзка сафрид и др. - описани в 2.II.В.; преносни употреби, базирани на непреносните *група хора*, *куп моливи*; *рояци момичета*, *рояци искри* - вж. 2.V.Б.1.

2.IV.Б.6.[„приблизителна форма-предмет“] + [„приблизително количество-предмет“] за неброими предмети: *парче хляб*, *буца сирене*, *парче лед* и др. - описани в 2.II.Г.,

2.IV.Б.7. Преносна употреба: [„вертикалност-предмет“] + [„гъстота-предмет“] - *стена борове*.

2.V. Преносни употреби

2.5.А. Словосъчетания с едно отношение между съществителните.

2.5.А.1. [„количество-предмет“]

Тук словосъчетанията направо се групират по брой на отношенията, защото те вече са посочени в класификацията по водещо отношение в йерархията на отношенията. Освен това при преносните употреби се наблюдава интересен процес - възможност едното от отношенията, от непреносното словосъчетание-образец да отпадне. Така в преносните употреби, базиращи се на непреносните, остава вече едно отношение. Например в непреносните словосъчетания *пачка банкноти* и *капка вино* имаме две семантични отношения, а в преносните, базиращи се на тях - едно: Ясно е, че нито вкусът, нито обичта, нито мозъкът имат форма на капка. Тоест, отпаднало е отношението [„форма-предмет“] и е останало само [„количество-предмет“]. Наред с това се наблюдава още една особеност - спецификация за минимално количество-предмет.

2.5.А.1.а) „Количество-предмет“ със спецификация за минимално количество: *капка вкус*, *капка обич*, *капка мозък* - посочени в 2.I.Б.а). Тук е останало едно отношение.

2.5.А.1.б) „Количество-предмет“ със спецификация за минимално количество, където от непреносните употреби са отпаднали две отношения: *шепа партизани*, *шепа хора*, *шепа гамени*. Тези примери са посочени в 2.I.Б.2.в) в група с непреносни примери *чаша вода*, *кашон цигари*, от които отношенията [„съдържимо-съдържащо“] и [„номинален локатив“] отпадат в преносната употреба. Не може една шепа да събира хора, партизани... Преносното значение е очевидно. То се базира на модела от отношения в непреносните примери, за да остане едно отношение в преносен смисъл.

2.5.А.1.в) „Количество-множество еднородни предмети“ със спецификация за голямо количество: *куп неприятности*, *куп коли*, *куп доводи*, *камара думи* - описани в 2.I.Б.3.б).

Подобно на примерите в предишните точки, преносните употре-

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

би тук също се опират на отношенията в непреносните. В 2.I.Б.3.б) са посочени тези непреносни употреби - *куп моливи, купища зарзавати* и пр. При тях има две семантични отношения - [„приблизително количество-множество еднородни предмети“] + [„приблизителна форма-множество еднородни предмети“]. В преносната употреба отпада второто, което е и второстепенно, за да остане само първото отношение. Допълнителна особеност е спецификацията на отношението [„приблизително количество-множество еднородни предмети“] в [„голямо количество-множество еднородни предмети“].

2.5.А.1.г) Примерът *порой думи* се различава от предходните по това, че той няма в текста непреносен „първообраз“ по семантични отношения. Съвсем ясно е обаче, че става дума за значение [„голямо количество-множество еднородни предмети“]. Общото между него и примера камара думи е значението на неподреденост, хаотичност на множеството еднородни предмети. Това значение трудно се поддаде на точно терминологизиране. То би изглеждало така - [„неподреденост-множество еднородни предмети“]. Ако такъв термин е задоволителен, то тогава словосъчетанията *камара думи* и *порой думи* трябва да се отнесат към втората група от преносни употреби, в които има повече от едно семантично отношение.

2.V.Б. Словосъчетания с повече от едно семантично отношение.

2.V.Б.1. [„приблизително количество-множество еднородни предмети“] + [„приблизителна форма-множество еднородни предмети“] : *рояци искри, рояци момичета* - посочени в 2.I.Б.3.а).

За разлика от примерите в 2.V.А., където едното от двете отношения, характерни за непреносното словосъчетание-образец, отпада в преносната употреба, то тук те остават. Имаме непреносни употреби *тълпа момиченца, група хора, ято врани* и пр., а преносни - *рояци момичета, рояци искри*.

2.V.Б.2. [„форма-предмет“] + [„приблизително количество-предмет“]. Допълнителна преносна спецификация за голямо количество. Тези отношения се наблюдават в примера *батареи бутилки* - посочени в 2.I.Б.4.а). В тази преносна употреба семантичните отношения, характерните за непреносните – *пачка банкноти, капка вино* – се запазват. По това този преносен пример прилича на примерите от **2.V.Б.1.** Тук двете отношения са почти равностойни, трудно се определя кое е водещото. Очевидно авторът сравнява гърлата на бутилките с гърлата на оръдията. Това му позволява да уподоби голямо количество оръдия - батареи бутилки. Така отношението [„форма-предмет“] е логическа основа за отношението [„го-

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

лямо количество-множество еднородни предмети"]. Тук се приема, че отношението за количество е функционалното, водещото. Затова словосъчетанието е поставено в първата ни класификация в група I., където водещо отношение е [„количество-предмет"].

Преносната спецификация на отношението [„количество-предмет"] за голямо количество има връзка със словосъчетанието, което не се наблюдава в текста - *батареи оръдия*.

2.V.Б.3. Примерът *стена борове* също като *порой думи* няма непреносен аналог, основа в текстовете В примера *стена борове* Й. Радичков изразява: 1. вертикалността на боровете, по което те приличат на стена и 2. плътността, гъстотата на боровете, образуващи обкръжението на една поляна. Затова тук отношенията са [„форма предмет"] + [„вертикалност-предмет"] + [„плътност-предмет"]. Всички тези отношения не се наблюдават в примерите, извадени от текста. Това словосъчетание е единствено с такива отношения.

Общото между двата примера без семантични аналози, базирани на непреносните (*стена борове, порой думи*) е трудността за описание на семантичните отношения.

Изводи:

2.I. Класификацията на словосъчетанията по вида на водещото отношение и различаване на възможността за възможна йерархия на повече от едно семантично отношение.

2.II. Класификация по брой на отношенията.

2.III. При преносните употреби:

2.III.1 Показване на органична връзка между отношенията в преносните и непреносните словосъчетания.

2.III.2. Възможно отпадане на част от отношенията от непреносните словосъчетания-образци в преносните.

2.III.3. Възможна преносна спецификация за [„голямо количество-предмет"] и за [„малко количество-предмет"].

Всички изводи са за семантични явления, което прави съществуването на мнения различни от изказаните тук. Известно е, че при оценката на семантичните явления важна роля играе индивидуалната езикова и езиковедска интуиция, култура, вкусове, предпочитания и схващания.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Глава трета

3.0. Семантични явления в словосъчетания с приложение

В съвременния български език словосъчетанията от две съществителни, свързани безпредложно, се делят на две големи групи - словосъчетания с несъгласувани определения и словосъчетания с приложение. Всички автори (Ал. Теодоров-Балан, Н. Костов, Л. Андрейчин, К. Попов, Ст. Стефанов, Й. Пенчев) са единодушни, че приложението е съществително име, което дава някаква друга характеристика на определяемото, като и двете съществителни имат един референт. Тук не се привеждат цитати по този въпрос, защото всички дефиниции съвпадат по смисъл и лесно могат да се открият в разделите при разглеждане на приложения.

Така основната разлика между несъгласувано определение и приложение е, че приложението е второто название на предмета, референт на определяемото, а несъгласуваното определение е название на друга същина, предмет, референт.

Тук прилагаме два основни подхода при изследването на двата вида словосъчетания - 1. Семантико-дистрибутивен, който разглежда семантичните явления при функционирането на словосъчетанията в изречение и 2. „Собствено" семантичен (семантико-синтактичен), който разглежда словосъчетанията, взети сами по себе си, извън изречение. Вторият подход вече бе приложен спрямо несъгласуваните определения. Резултатът беше, че можахме да различим три основни групи по значение, а също класификация по брой на семантичните отношения в едно словосъчетание. Когато този подход се приложи за изследване на словосъчетанията с приложения, то виждаме следните въпроси: напр. 1. Кое от двете съществителни трябва да считаме за определяемо?; 2. Какво е основното семантично отношение?; 3. Какво е взаимоотнасянето

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

между синтактичната функция (на думите) и семантичното отношение?; 4. Имаме ли различни степени на апозиция (сила на прилагането)?; 5. Какво става със синтактичните функции при членуване?; 6. Как определяхме разликата между словосъчетание и сложна дума от две съществителни?; 7. Кое от съществителните е приложение, когато словосъчетанията функционират с просто изречение?; 8. Можем ли да търсим при приложенията за прякори адективация на приложението-съществително и субстантивация на приложението-прилагателно?; 9. Какви видове приложения имаме по значение и структура на словосъчетанията?; 10. Особености при звателните форми на различните видове приложения.

Както се вижда, имаме един въпрос, който има пряка връзка с функционирането на словосъчетанието в изречение - № 7. Това не е излизане извън главния подход, защото е само илюстрация на особености на собствената семантика на словосъчетанието, които ярко проличават при функционирането в просто изречение. Така, като цялостен подход, тук главен остава вторият - „собствено" семантико-синтактичният. Всички отправки към функциониране на словосъчетанията в изречение целят по-пълното разкриване на семантичните особености на самото словосъчетание, неговата семантична типичност.

В началото ще приведем една класификация, която дава точна представа за обхвата на тези словосъчетания като видове по значение и структури, както и за някои проблеми. Приложенията се явяват в словосъчетания с два вида структура - съществително нарицателно плюс съществително собствено име и съществително нарицателно плюс съществително нарицателно. Такава удобна за запознанство с обекта на изследване е класификацията на Ст. Стефанов. След цитиране на неговата класификация ще се даде преглед на мненията на всички езиковеди по въпроса кое от двете съществителни трябва да считаме за определяемо в структурата съществително нарицателно плюс съществително собствено име. Тъй като мненията, от една страна, са много, а, от друга - ту са еднакви, ту различни и противоположни, всичко ще бъде представено в таблица №1.

И така, Ст.Стефанов-Брезински[1] различават следните видове приложения в академичната граматика:

[1] *Стефанов, Ст.* Граматика на съвременния български книжовен език. С., 1983, Т.III, отг. редактор проф. К. Попов, 180–181.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Digitized by Google

Таблица №1

ВИДОВЕ ПРИЛОЖЕНИЯ+ [същ. нар.] [същ. соб.]	МЯСТО НА ОПРЕДЕЛЯЕМОТО И НА ПРИЛОЖЕНИЕТО						
нечленувани	Т.-Б.,А.	Л.А.	К.П.	С.С.	Й.П.	Н.К.	Т.М.
1. „родински и други отношения: *дядо...*	О-с. нар. * П-с. соб.	-	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. * П-с. нар.	О-с. нар. П-с. соб.
2. професии, титли, звания: *доктор Маринов*	О-с. нар. * П-с. соб.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. нар. П-с. соб.*
3. социални обекти: *улица „Дунав“* и пр.	О-с. нар. * П-с. соб.	О-с. нар. П-с. соб.	О-с. нар. П-с. соб.	О-с. нар. П-с. соб.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. нар. П-с. соб.*
4. географски обекти: *село Ръжево, остров Тасос* и пр.	*	О-с. нар. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. -	О-с. соб. П-с. нар.	О-с. нар. П-с. соб.
5. Прякори - *Пешо Плондира, Тодор Хайдутина* и пр.	О-второто същ. * Първото същ.	О-с. соб. П-с. нар. прякор	-	О-с. соб. П-с. прякор	-	-	О-с. соб. П-с. прякор

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

„1. Приложения, които характеризират от някоя друга страна понятието, означено с определяемото съществително име, или пък в семантиката си крият сравнение: например *поет гражданин, художник емигрант, учител пенсионер, писател сатирик, бисер сълзи, снага топола...*

2. Приложения, които уточняват обема на понятието, означено със съществителното име определяемо, напр. *министър-председател, съдия изпълнител, кандидат-студент...*

3. Приложения, които посочват роднински и други връзки; *...дядо Руси, вуйчо Ваньо...*

4. Приложения, с които се означават професии, титли, длъжности, национална принадлежност и др. - *професор Попов, генерал Косев, Калуда циганката...*

5. Приложения, с които се конкретизират географски названия: *връх Вихрен, град Бяла, село Драгалевци...*

6. Приложения, които означават названия на организации, заводи, институти, учреждения, вестници, списания, улици, площади, квартали, книги и пр.: *завод „Найден Киров“, читалище „Виделина“, романът „Иван Кондарев“, списание „Език и литература“, вестник „АБВ“, улица „Хаджи Димитър“, площад „Народно събрание“* и пр.“

Както бе казано преди цитата, тук имаме и проблеми. Така например група №2, според нас, са примери за сложни думи, а не за свободни словосъчетания. По този въпрос вж. т.XVI.Б. За сметка на това в класификацията си Стефанов-Брезински не включва приложенията за прякори и прозвища, които иначе не пропуска да спомене. Според нас тъкмо това е шестият вид приложения, защото изключваме думите като *кандидат-студент*. В корпуса от 2233 страници художествена литература така приетите шест вида приложения (с тези за прякорите) се срещат 926 пъти.

3.I. Преглед на мненията за това кое от съществителните е определяемо в нечленувани словосъчетания.

Вече казахме, че тук мненията са много по количество и разнообразни - както еднакви, така и противоположни. Затова ще ги представим в таблица с цел яснота. В таблицата имаме следните съкращения: авторите са представени с инициали: Теодоров-Балан, Александър - Т.Б.,А., Н.Костов - Н.К., Л.Андрейчин - Л.А., К.Попов - К.П., Ст.Стефанов - С.С., Й.Пенчев - Й.П., Т.Малошная - Т.М. Под

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

символа О се разбира определяемо, а под П - приложение, същ. нар. - съществително нарицателно, същ. соб. - съществително собствено име, същ. за прякор - съществително име за прякор. В таблицата примерите са нечленувани. Празното поле означава, че някой от авторите не е имал предвид и не е споменавал този вид прилoжения. Звездичката в полето, отразяваща мнението на даден автор, означава, че той приема за възможно обратното на положението, което е посочено в таблицата като обикновено срещано.

Като имаме предвид разликите и особеностите от таблицата и класификацията на Ст. Стефанов за яснота тук предлагаме своя, която има много различия с цитираната. Основната разлика е, че всички примери са разделени на две групи - на словосъчетания от две нарицателни съществителни и на словосъчетания със структура [*„същ.нар.“*] + [*„същ.соб.“*]. Това разделяне има важно значение, защото тук първо ще разгледаме особеностите при структурата [*„същ.нар.“*] + [*„същ.соб.“*]. Таблица №1 представя тъкмо тези словосъчетания.

3.I.А. [*„Същ.нар.“*] + [*„същ.соб.“*].

3.I.А.1. Приложения, които посочват „роднински и други връзки“ - *дядо Щилян, бай Нико, бате Андрей* и др.

3.I.А.2. Приложения, които означават професии, титли, звания - *професор Урумов, доцент Азманов, инспектор Димов, доктор Старирадев, доктор Милева* и пр.

3.I.А.3. Приложения, названия на социални обекти (при повечето автори те се изброяват, както бе при Ст.Стефанов-Брезински) - *улица „Дунав“, сладкарница „Берлин“, ресторант „Лебеда“* и пр. (т. нар. артефакти).

3.I.А.4. Приложения, названия на географски обекти - *село Ръжево, остров Тасос* и пр.

3.I.А.5. Приложения за прозвища и прякори - *Пешо Плондира, Тодор Хайдутина* и пр.

3.I.Б. [*„Същ.нар.“*] + [*„същ.нар.“*].

Тук няма да привеждаме класификация, защото тя е дадена в т.3.XVI.А.1. и по същество трябва да я повтаряме. В тази точка разглеждаме и всички явления в тази структура.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Както се вижда от таблицата, няма вид словосъчетание с приложение, за който да няма две противоположни мнения. Данните от таблицата отразяват мненията от трудовете на Ал. Теодоров-Балан[2], Л. Андрейчин[3], К. Попов[4], Н. Костов[5], Й. Пенчев[6], Ст. Стефанов-Брезински[7] и Т. Малошная[8].

3.II. Кратък преглед на мненията от таблицата.

3.II.А. За група №1 - „роднински и други връзки" - Балан и Малошная дават като обичайна употреба същ. нар. като определяемо. Противоположно мнение имат Попов, Стефанов, Пенчев и Костов, за които определяемо е собственото име.

3.II.Б. За група №2 - професии, титли, звания - същото като група №1 -Балан и Малошная считат за определяемо съществителното нарицателно, а всички останали - съществителното собствено.

3.II.В. За група №3 - социални обекти (артефакти) - тук двете противоположни мнения са по-ярко изразени - Балан, Андрейчин, Попов, Стефанов и Малошная считат за определяемо съществителното нарицателно, а Костов и Пенчев - съществителното собствено. За това кое от двете становища приемаме ние и защо вж. т.VIII.

3.II.Г. За група №4 - географски обекти - отново само Балан и Малошная виждат определяемото като съществително нарицателно, докато Попов, Стефанов, Пенчев и Костов - съществителното собствено.

3.II.Д. За група №5 - прякори и прозвища - Андрейчин, Стефанов и Малошная считат за определяемо съществителното собствено, а за приложение - съществителното за прякор.

3.III. Тук ние сме задължени да изкажем своята позиция по повдигнатия въпрос. В тази точка обаче ще търсим само принципното решаване, отговор. Конкретно мнение вж. в т.3.VIII.

3.III.А. Всички цитирани автори ни съобщават своето мнение без да обясняват как и защо го изграждат. Това още веднъж показва, че имаме работа с трудната област на семантиката, където има всички

---

[2] *Теодоров-Балан, Ал.* Основна българска граматика, С., 1940; С., 1954, 192–195.

[3] *Андрейчин, Л.* Нова българска граматика. С., 1978, с.375.

[4] *Попов, К.* Съвременен български език. Синтаксис, С., 1963, с.174.

[5] *Костов, Н.* Българска граматика. С., 1939, с.207.

[6] *Пенчев, Й.* Строеж на българското изречение. С., 1984, 28–29.

[7] *Стефанов, Ст.* Цит. съч., 1983, 180–181.

[8] *Малошная, Т.* Субстантивные словосочетания в славянских языках. Москва, 1975, 152–153.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

предпоставки и причини за индивидуално тълкуване и различни мнения.

Всички словосъчетания с приложение, със структура съществително нарицателно плюс съществително собствено, имат изреченски синонимен израз. Например *професор Урумов - Урумов е професор* или *професор е Урумов*. Двете изречения - имат едно и също значение. Разлики могат да се явят в зависимост от функционалната перспектива. Такива разлики не могат да бъдат критерий за фиксиране на приложение и определяемо чрез процедурата с изреченията, имащи същото значение.

Когато разглежда словосъчетанията от съществителни имена, Й.Пенчев дава своя вариант за възможния вариант на синонимното на словосъчетанието изречение: „II.1. *Дядо Петър, професор Бенев, читалище „Вазов"*[9]. Важно е да отбележим, с оглед на по-нататъшните изследвания, че този автор не използва без членуване синонимно на словосъчетанието изречение, що се отнася до структурата [„същ.нар."] + [„същ.нар."] (вж. 3.XVI.E.1.). И така Пенчев дава като синонимни на словосъчетанията следните изречения: *Петър е дядо, „Вазов" е читалище*. По отношение на другите примери Пенчев вече членува едното от съществителните - *гора закрилница - Гората е закрилница*. Акад. Балан също използва близка структура, която има същото значение като словосъчетанието, но и той може или трябва да членува, както се налага на Пенчев. Но ние можем със същия успех да кажем *Закрилницата е гората* и даже в тоя пример *Закрилница /ни/ е гората*. Подобно нерегулируемо появяване на определителния член имаме и в другите примери на пенчев - *„Петър е братът, Академик е титла"*. При Балан конструкцията е: например *Петър, който е брат,* или *Дунав, която е река, Професорът, който е Урумов* и пр. С една дума, там конструкцията $С_{1/2/}$, който (която, което, които) е /са/ $С_{2/1/}$ също позволява поява на определителен член.

На пръв поглед такова изискване има необоснован характер. Какво значение може да има появата на определителния член? Според нас, може и да няма, но все пак по-конкретно изглежда да търсим онези конструкции, в които това не е позволено. Причината за това е, че при членуване на самото словосъчетание, извън

[9] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.128.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

контекст, синтактичните функции на съществителните се променят. Така ние сме принудени преди да дадем конкретен отговор на въпроса кое от съществителните трябва да считаме за определяемо в нечленувано словосъчетание да видим какво става при членуване и при някои други контекстни условия (все пак определеността има контекстен характер или поне ситуационен) вътре в словосъчетанията. Затова на този въпрос ще можем да отговорим в т.3.VIII., където ще проведем процедурата без определителен член. Важно е и да знаем, какво е и семантичното отношение.

3.IV. Семантично отношение, характерно за словосъчетанията с приложение.

3.IV.А. Всички автори, освен Т. Малошная (и то частично), виждат в тези словосъчетания родово-видово отношение. Балан счита, че първото съществително е „надредно" спрямо второто. Дори при три съществителни в неговия пример *монах светогорец Паисий* той обяснява че думата *монах* е надредно понятие спрямо *светогорец*, а *светогорец* е „надредно" спрямо *Паисий*[10]; Н.Костов[11] пише: „В тази служба съществителните, обикновено нечленувани, се отнасят към имената, до които стоят, като родови към видови". Под „съществителни" се разбират нарицателните, а под „имена" - съществителните собствени имена: К.Попов[12] - „личните собствени имена са носители на основния смисъл и са определяеми, а съществителните с *по-общо* значение (курс. авт. - М.А.) са техни приложения."

Т. Малошная различава „определителни и качествено определителни" отношения за групи №1, №2, №3, №4, №5 от таблицата, а за №3 - „собствено определителни отношения". По всичко личи, че и Малошная под тези термини разбира тъкмо отношението „род-вид".

Н. Костов отбелязва, че макар и рядко е възможно и отношението „род-род", което при словосъчетанията със структура [*същ.нар.*] + [*същ.соб.*] ние не отбелязахме сред нашите примери от корпуса.

3.IV.Б. Прегледът на мненията за това кое от съществителните трябва да считаме за определяемо и на становищата за това кое е семантичното отношение в тези словосъчетания повдига два въпроса:

---

[10] *Теодоров-Балан, А.* Цит. съч., 1940, с.63; 1954, с.192.

[11] *Костов, Н.* Цит. съч., 1939, с.207.

[12] *Попов, К.* Цит. съч., с.175.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.IV.Б.1. Защо имаме различни мнения за всеки вид приложения?
3.IV.Б.2. Какво е съотношението, взаимоотносянето между синтактичната функция и семантичното отношение „род-вид"?

Отговорът на втория въпрос е и ключ към първия.

3.V. Взаимоотнасяне между синтактичната функция на съществителните и семантичното им отношение „род-вид", взето в словосъчетания извън контекст и изречение.

Тук са възможни два подхода и мнения, които са еднакво граматични и логични, и житейски логични.

3.V.А. Когато родовото понятие трябва да считаме за главна дума - определяемо. Това е по-формален, „чисто" логически подход към синтаксиса. Той може да изглежда като изкуствено привнасяне на логика в езика, в граматиката, но проследяването на семантичните процеси при функциониране на словосъчетанието в изречение, както и при членуване, показват, че той има основания.

3.V.А.1. При възприемането на взаимоотнасянето „родово понятие-определяемо" , „видово понятие-приложение" всички случаи от таблицата могат да се разделят на две групи:

3.V.А.1.а) група, в която родовото понятие се определя от някого за определяемо;

3.V.А.1.б) група, в която родовото понятие се счита от някои от авторите за приложение, а не за определяемо.

За примерите от 3.V.А.1.а) можем да твърдим, че имаме *симетрия* на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично родово понятие". А за примерите от група 3.V.А.1.б) - *асиметрия* на това взаимоотнасяне.

3.V.А.1.а) Тук можем да отнесем изцяло мнението на Балан за всички видове (без интонационните и словоредни промени, отбелязани със звездичката в таблицата). Тук спадат и мненията на Л. Андрейчин, К. Попов и Ст. Стефанов за група № 3 от таблицата - социални обекти (артефакти), където те считат за определяемо родовото понятие: *улица „Дунав"*, - определяемо - *улица*, приложение - видово понятие - същ. соб. - *„Дунав"*.

3.V.А.1.б) Асиметрия на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение".

Практически, отразеното в таблицата мнение на Н. Костов и Й. Пенчев за същата тази група №3 от таблицата представя такава асиметрия: при тях определяемо е видовото понятие - *„Дунав"*, а приложение - родовото - *улица*.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Както виждаме, мненията на езиковедите се разделят, което можем да признаем за тяхно право, защото става дума за семантика. Така показаните явления имат място в изреченията, взети извън изречение.

3.VI. Членуване в словосъчетания с приложения.

Известно е, че категорията определеност, обикновено изразявана чрез определителния член, има контекстен характер. Всяко едно членуване означава, че в словосъчетанията чрез определеността навлиза контекст. Тогава не можем да се учудваме, че дори взети извън употреба тези словосъчетания имат интересната особеност след членуване да променят синтактичната функция на съществителните. Т.е. думата, която преди членуването има значение на приложение след като приеме определителния член вече се възприема като определяемо. Този семантико-синтактичен феномен е забелязан в литературата от Л. Андрейчин[14]: „Когато обаче нарицателно име може да се членува, тогава то се схваща като определяемо, а собственото като приложение - *депутатът Стоянов* и *инспекторът Иванов*". К. Попов[15] също има такова мнение: „Членуваните приложения могат да изменят своята синтактична функция и да стават определяеми". И Й. Пенчев[16] изказва същото становище: „...ако „приложението" е разширено и особено ако то е членувано, то престава да бъде приложение и се тълкува като определяемо (главно) съществително; *Учителката Иванова*, но *учителката ни по физика Иванова (отсъства)*." Както се вижда и трите езиковеди са единодушни. В текста - *адвокатът Илиев*, *юрисконсултът Генов* и др.

3.VI.А. Такова „прехвърляне", разменяне на синтактичната функция на съществителните в резултат на членуването можем да обозначим с термина „метатеза" на приложението.

3.VI.Б. Причини за „метатезата" на приложението.

Тук е необходимо да си спомним „чистата" логика от 3.V.А.1.а), според която приехме, че определяемо трябва да бъде родовото понятие. Очевидно става, че при членуване определеността се поема от родовото понятие. При това, за разлика от съгласуваните определения, които също поемат определителния член, но не променят синтактичната си функция, тук съществителното става вече

---

[14] *Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.375.

[15] *Попов, К.* Цит. съч., с.176.

[16] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.29.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

определяемо. Забележително е, че това става независимо дали съгласно отделното мнение имаме симетрия или асиметрия на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение". Т.е., след членуване винаги определяемо става (или остава) родовото понятие. Например при най-спорната група - №3 - *улица „Дунав"*.

3.VI.Б.1. Ако приемем мнението на Балан, Андрейчин, Стефанов, Малошная, че главна дума е родовото понятие, имаме симетрия на взаимоотнасянето. При членуване - *улицата „Дунав"* нямаме „метатеза" на приложението, защото думата *„Дунав"* си беше и си остава приложение.

3.VI.Б.2. Ако приемем мнението на Костов и Пенчев, че определяемо е видовото понятие - *думата „Дунав"*, след членуване имаме „метатеза" на приложението - *улицата „Дунав"*. Тук определяемо е вече *улицата*, а приложение - *„Дунав"*.

3.VI.Б.3. Като имаме предвид изложеното в предните подточки, че съгласуваното членувано определение не става определяемо, то можем да считаме, че причината за „метатезата" на приложението е семантичното отношение „род-вид" и неговата асиметрия спрямо синтактичната функция на думите. Все пак имаме „метатеза" само ако родовото понятие преди членуването е приложение. В противен случай нямаме „метатеза" на приложението (вж. 3.VI.Б.1.).

3.VII. Други случаи на „метатеза" на приложението.

В т.3.VI. показахме, че причина за „метатезата" на приложението е асиметрията на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение „род-вид". В литературата обаче има и други посочени примери за „метатеза" на приложението, при което няма такова единство на мненията, както при членуването или въобще не се среща масово в мненията на авторите.

3.VII.А. „Метатеза" на приложението, когато едното от съществителните трябва да бъде подлог в просто изречение. Този случай е описан само от К. Попов[17]: „Сказуемото се съгласува по род и число с приложението, ако то е подлог". Тук имаме забележка, че не е възможно една дума да има две синтактични функции - в случая хем приложение, хем подлог. Примерът на Попов е: *„Село Драгалевци е разположено в полите на Витоша"*. Тук очевидно имаме „метатеза" на приложението, както се изразява К.Попов. Причините за „метатезата" на приложението са сложни, но все пак в основата лежи първоначалната асиметрия на взаимоотнасянето „синтактична фун-

[17] *Попов, К.* Цит. съч., с.175.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

кция-семантично отношение „род-вид“. Известно е, че словосъчетанието е „строителен материал“ за изречението. В словосъчетанието, взето само по себе си, имаме асиметрия. Когато обаче едното от съществителните трябва да има функция на подлог изреченските изисквания предизвикват посочената „метатеза“ на приложението. При това тя тук не е като при членуването - бившето приложение да стане определяемо. Затова не можем да твърдим, че когато едното съществително има функцията на подлог, то е обикновено определяемо, защото казахме вече, че една дума може да има само една синтактична функция. Това обаче не променя първопричината за „метатезата“ на приложението - асиметрията.

3.VII.Б. „Метатеза“ на приложението, когато едното от съществителните има функция на обстоятелствено пояснение.

За разлика от случаите, когато едното от съществителните има функцията на подлог и ние можем да проследим „метатезата“ по съгласуването на подлога със сказуемото, то положението при обстоятелственото пояснение е друго. Тук разкрихме, че имаме изреченско, контекстно глаголно и именно прилагане. В изречение това означава, че и обстоятелственото пояснение не е задължително съгласувано със сказуемото. Затова ние можем да проверим коя от думите е главна и има функция на обстоятелствено пояснение в зависимост от това съгласуваните определения към словосъчетанието с кое от двете съществителни се съгласуват. Например: *Влязох в новото читалище „Искра“*. В това изречение думата *новото* е съгласувано определение към думата *читалище*. От своя страна, думата *читалище* е родово понятие в словосъчетанието *читалище „Искра“*. В зависимост от двете мнения по въпроса за това кое е определяемото в словосъчетанието, взето само по себе си, имаме следните положения:

3.VII.Б.1. „Метатеза“ на приложението имаме, ако приемем становището на Костов и Пенчев, според което в словосъчетанието определяемо беше видовото понятие *„Искра“*, т.е. имаме първоначална асиметрия.

3.VII.Б.2. Ако приемем другото становище, според което първоначално в словосъчетанието, взето извън изречението, определяемо е родовото понятие - *читалище*, то тогава нямаме „метатеза“ на приложението. Думата *читалище* направо поема функцията на обстоятелствено пояснение.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.VII.В. „Метатеза" на приложението при разширение на „приложението". Й. Пенчев[18], единствен от всички автори, отбелязва, че имаме промяна на синтактичната функция на съществителните, ако „приложението" е разширено: „*Учителката ни по физика Иванова (отсъства)*". В този пример различаваме и членуване, и разширение на „приложението". Думата *учителка* е членувана, а, от друга страна, има и функция на подлог, ако разкрием скобките.

Ако вземем само словосъчетанието *учителката ни по физика Иванова* и се абстрахираме от членуването, ще видим, че *ни* и *по физика* са несъгласувани определения към думата *учителка*. (Може учителката да е по български език.) При „разширяването" можем да отнесем *по физика* към *Иванова - Иванова по физика*, но не можем да кажем *Иванова ни*. Така в синтагмата-словосъчетание като определяемо възприемаме думата *учителка/та/*.

3.VII.Г. Когато едното от съществителните трябва да бъде пряко допълнение, нямаме „метатеза" на приложението. Това личи от примера *Посетих добрата стара професор Иванова*. Съгласуваните определения *добрата* и *стара* се съгласуват с думата *Иванова*. Затова възприемаме *Иванова* като главната дума, която има функция на пряко допълнение.

3.VII.Д. От направения преглед установихме, че в изреченски условия можем да имаме „метатеза" на приложението, ако едното от съществителните има функция или на подлог, или на обстоятелствено пояснение. Ако едното от съществителните има функция на пряко допълнение, нямаме „метатеза" на приложението.

3.VII.Е. Причина за „метатеза" на приложението са:

3.VII.Е.1. Асиметрията на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение" и

3.VII.Е.2. Изреченски условия и изисквания;

3.VII.Е.3. Членуване на едното от съществителните.

3.VIII. Фиксиране на определяемо и приложение.

Нека сега се върнем към повдигнатия в т.3.III. за становището ни кое от съществителните в нечленувано словосъчетание е приложението. Установихме, че не можем да приложим никаква процедура чрез синонимните изречения. Затова единственото, на което можем да се опрем е, че в съвременния български език, в обичаен словоред, определението обикновено е предпоставено. Така и тук *приложението* стои пред *определяемото*. По тази причина ще счи-

[18] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.29.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

таме словоредните ограничения, които езикът поставя за критерий за фиксиране на приложението. Приложението като вид определение също се подчинява на тия изисквания. И така, в групите от таблица №1 различаваме следните функции на съществителните:
3.VIII.А. За група №1 - „роднински и други връзки“: *дядо Щилян*, О-същ. соб., П-същ. нар.
3.VIII.Б. За група №2 - названия на титли, професии, звания - *професор Урумов* - О-същ. соб., П-същ. нар.
3.VIII.В. За група №3 - названия на социални обекти (т.нар. артефакти) - *вестник „Знаме“* - О-същ. соб. в кавичките, П-същ. нар.
3.VIII.Г. За група №4 - географски названия - *река Дунав* - О-същ. соб., П-същ. нал.
3.VIII.Д. За група №5 - прякори и прозвища - *Пешо Плондира* - О-същ. соб., П-същ. за прякор.

В група №5 има изключение от правилото, което е обосновано семантически и езиково - прякорите винаги са членувани. При това членуването не променя функциите на съществителните. Тия особености са възможни, защото семантиката на съществителните е достатъчна, за да кажем кое е определяемото. Бихме могли да въведем семантичен критерий, според който определяемо е видовото, а приложение - родовото понятие. Тогава приложения са винаги нарицателните, а определяеми - собствените имена.
3.VIII.Е. При така различените синтактични функции в словосъчетанията, разглеждането на други семантико-синтактични явления вътре в словосъчетанията, преди да кажем кое съществително считаме за определяемо, има своето основание. Затова сега имаме причини да твърдим, че при членуване и при функция подлог или обстоятелствено пояснение навсякъде ще трябва да се проведе „метатеза“ на приложението. Това е така, защото във всички групи словосъчетания имаме асиметрия на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение“, т.е. имаме винаги определяемо - видовото понятие.
3.VIII.Ж. Прилики и разлики с изказаните становища за това кое съществително е определяемо.
3.VIII.Ж.1. Прилика.

Нашето мнение напълно съвпада с мнението на Н. Костов, който винаги счита, че определяемо е съществителното собствено

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

(вж. таблицата). Костов не пише за прякорите и прозвищата. Пълно съвпадение имаме и с мнението на Й. Пенчев, с тази разлика, че той не засяга въпроса за два вида приложения - за географски обекти и за прякори.

3.VIII.Ж.2. Частична прилика.

По отношение мнението на Л. Андрейчин, К. Попов и Ст. Стефанов имаме частично сходство. За разлика от казаното и приетото тук, те считат, че в група № 3 - названия на специални обекти определяемо е съществителното нарицателно. За другите видове приложения мненията съвпадат.

3.VIII.Ж.3. Противоположно мнение.

Ал. Теодоров-Балан и Т. Малошная имат противоположно мнение на приетото тук. Балан винаги счита за определяемо първото съществително, т.е. същ. нар. Малошная има еднакво мнение с нашето само по отношение на съществителните - прякори, където определяемо е съществителното собствено.

3.VIII.З. Елиптичен произход на словосъчетанията с приложения.

Както личи от процедурата, приета от Й. Пенчев, и от Балан, словосъчетанията имат синонимни изречения, където едното съществително е подлог, а другото сказуемно определение. Това показва, че имаме елипса, в резултат на която са получени тези словосъчетания. Тъкмо тази тяхна способност и особеност ги различава от словосъчетанията с несъгласувани определения. Факт изтъкнат от Й.Пенчев[19]: „В група I няма такива отношения, например нито *виното* е „чаша“, нито *чашата* е „вино“.“

3.IX. Степен на апозицията (на прилагането) в словосъчетания със структура [*същ. нар.*] + [*същ. соб.*].

В първата глава разгледахме вида на прилагането между съществителните с оглед на функционирането на словосъчетанията в изречение. Там действат други фактори - напр. семантичното управление. Откритото там силно и слабо прилагане можем да наречем изреченско или контекстно. Тук подходът е да разгледаме словосъчетанията извън изречение, взети сами по себе си. Затова, ако открием силно и слабо прилагане трябва да го наречем неконтекстно.

3.IX.А. Първо силно и слабо неконтекстно прилагане

3.IX.А.1. Знаем, че прилагане имаме, когато думите не се съгласуват по род и число. В много от словосъчетанията обаче имаме винаги

[19] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.28.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

частично съгласуване - само по число. Това дава основание на Т.Малошная[20] да твърди, че в словосъчетанията връзката е частично съгласуване. Тя вж.да такава връзка във всички словосъчетания (включително и при тези със структура [„същ. нар.“] + [„същ. нар.“]) с изключение на група №3 от таблица №1 - „названия на социални обекти“. Единствено при тази група тя смята, че имаме прилагане.

Тук не можем да се съгласим с терминологията на авторката, защото щом имаме несъгласуване по род, значи вече трябва да говорим за прилагане. Трябва да признаем, че термините на Малошная отразяват реално положение на частичното съгласуване.

3.IX.А.2. По отношение на тази позиция - да вж.даме частично съгласуване, а не прилагане, имаме какво да добавим. Сред съчетанията със структура [„същ. нар.“] + [„същ. соб.“], имаме една група - №1 в таблица №1 - „роднински и други връзки“, в която родът и числото системно съвпадат - *дядо Щилян, кака Цвета, бате Андрей* и пр. Това обаче не може да ни послужи за причина да наречем връзката съгласуване, независимо че имаме основания за това. Приемаме такава позиция, защото сме свикнали да считаме, че щом имаме две съществителни, названия на един и същ предмет, то имаме и прилагане, някаква степен на опозиция. Затова считаме, че за връзката в тази група е подходящ терминът *първо слабо неконтекстно прилагане.* Наричаме прилагането слабо, защото фактически винаги имаме съвпадение на рода и числото.

Терминът *първо* е нужен, доколкото в хода на изложението ще различим и втори вид неконтекстно прилагане.

Във всички други групи словосъчетания (№1, №2, №4, и №5) тогава ще имаме *първо силно неконтекстно прилагане.*

3.IX.Б. Второ неконтекстно прилагане.

Акад. Балан има твърде интересно мнение за възможността в едно и също по лексикален състав словосъчетание да различим веднъж обикновено определително отношение (слабо прилагане), а втори път - „прилогово“ (силно неконтекстно прилагане). И в двата случая връзката е прилагане: „Примет (определение - бел. авт.- М.А.) съществително име. Той поставя самата същина за признак. Той е приет (определение - бел. авт. - М.А.) предметни и се съгласува с основната дума само по значение“[21].

---

[20] *Малошная, Т.* Цит. съч., с.152.

[21] *Теодоров-Балан, Ал.* Цит. съч., 1940, с.63; 1954, с.192.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Тук е необходим подробен цитат, за да можем да разберем и анализираме мнението на Балан.

В параграфа „Менитва на съчетание от съществителни“[22] той посочва, че има „Съществителни имена, като например *монах*, *светогорец*, *Паисий*, могат да се съчетаят за реч в купчини с различна относба“. Тези различни отношения Балан нарича „приметово съчетание“. От това следва, че термините приметово (обикновено определително) и прилогово (силно, приложно) съчетание ние ще трябва и да разбираме като двата вида отношения. Тук е нужно да напомним, че днес Балановите „синтаксови“ „падежни относби“ са приети в лингвистиката под термина „семантични роли“. Подробно по този въпрос вж. Й. Пенчев[23] и К. Илиева, М. Алмалех[24]. Очевидно терминът „относба“, който имаме тук като синонимен на „приметово“ и „прилогово“ съчетание, не може да бъде синоним на „синтаксовите“ семантични отношения, на семантичните роли. Още отсега е ясно, че определителното и приложното съчетание като видове отношения не могат да се приравнят със семантичните роли, защото и Балан, и Филмор изискват семантичните роли да бъдат наблюдавани в изречение. А тук терминът и обектът са „съчетания“, т.е. словосъчетания. Така установяваме, че семантична роля, от една страна, и определително и приложно отношение, от друга, в никакъв случай не са отношения от един и същи ранг. В хода на изложението обаче ще открием известна прилика между тях, която не изтрива ранговата им принадлежност и различност (вж. 3.IX.Б.2.).

И така, в какво вж.да разликата в отношенията между едни и същи думи в словосъчетанието Балан:

„1. Прилогово съчетание: *монах*, *светогорец*, *Паисий*. Всички членове са самостойни споредно (успоредно - бел. авт., М.А.) везани всякой следни като прилог (приложение - бел. авт., М.А.) на първия; изговарят се с еднакъв наглас, и с еднакви паузи помежду им. Склонението или менитвата засяга еднакво всеки член от съчетанието: опр.; *монахът*, *светогорецът*, *Паисий*; ...зв.; *монаше*, *светогорче*, *Паисие*; *монасите*, *светогорците*“[25].

---

[22] *Теодоров-Балан, А.л.* Цит. съч., 1940, с.63–65; 1954, с.192.

[23] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.44.

[24] *Илиева, К., Алмалех, М.* За адекватността на езиковите модели. - Български език, год. XXXV, 1985, №5, 41–45.

[25] *Теодоров-Балан, А.л.* Цит. съч., 1940, с.63; 1954, с.192.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

„2. Приметово (обикновено определително - бел. авт., М.А.) съчетание; монах светогорец Паисий. В купчината надредно е първото име, а първо нему подредно е светогорец и второ Паисий; съответно с тая относба върви и несъгласуването. Менитвата засяга само п ъ р в и я, челния член от купчината; опр.; *монахът светогорец Паисий*... зв.; *монаше светогорец, Паисий*; *монасите светогорци*“[26].

От цитатите личи, че под приметово (определително) съчетание ние можем да разбираме *Второ неконтекстно слабо прилагане,* а под прилогово съчетание - *Второ силно неконтекстно прилагане.* **3.IX.Б.1.** Разлика между слабо и силно второ неконтекстно прилагане.

Вж.да се, че когато имаме второ неконтекстно силно прилагане Балан изисква: 1. Думите да са отделени със запетаи; 2. думите да се изговарят с пауза помежду им; 3. при членуване всички думи приемат определителен член; 4. при звателна форма отново всички думи приемат звателна морфема.

При второто неконтекстно слабо прилагане Балан изисква: 1. думите да не се отделят със запетаи; 2. да няма паузи при произнасяне на съществителни; 3. при членуване да се поставя определителен член само при „първия член“ на съчетанието, а останалите остават непроменени; 4. при звателна форма отново само първото от съществителните приема промяна чрез морфема за падеж, а другите не се променят.

Можем да обобщим, че разликата е във: 1) „везбата“; 2) самостоятелността при членуване и звателни форми и 3) в паузата.

3.IX.Б.1.а) Значение на паузата.

Авторът конкретизира голямата функция на паузата и съответно на запетайките в раздела за имената - „Прилог“. Той счита, че тази пауза, графично отбелязана със запетая, може да измени обикновеното определително отношение (тук второ неконтекстно слабо прилагане) в прилоговото, т.е. във второ неконтекстно силно прилагане: „Според това пролог има особито несъгласуване с пауза, различна от несъгласуване на примет и се поставя обикновено след думата за тълкуване или основната: *Цар Симеон*, съчетание с примет (връзка чрез второ неконтекстно слабо прилагане - бел. авт., М.А.), а *Симеон, цар* съчетание с прилог *цар* (вече второ неконтекстно силно прилагане - бел. авт., М.А.) или обратно: *цар, Симеон*,

[26] *Теодоров-Балан, А.т.* Цит. съч., 1940, с.63.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

съчетание с прилог *Симеон*, а може пак с *цар* - зависи кое име е за смисъла основно"[27].

3.IX.Б.2.б) Интонация и словоред при второ неконтекстно силно прилагане.

И така интонацията и словоредът могат да превърнат отношението от слабо в силно второ неконтекстно прилагане. Важно е да подчертаем, че паузата има водещо значение, защото дори при съчетанието *„цар Симеон"* приложението може да е *Симеон*, но и „може пак с *цар*" в зависимост от това „кое е за смисъла основно".

Но пауза и словоред като признаци, имащи смислово значение, имаме в теорията на актуалното деление на изречението. Възниква проблем както със семантичните роли - теорията за актуалното деление е предназначена за изречение, а тук имаме словосъчетание. В това отношение имаме възможност да приравним думата - нова информация от словосъчетанието с дума нова информация в изречение: Терминът синтагматично ударение означава новата информация в синтагма, която не е изречение. Този подход и понятието (заето и въведено от Мелничук) бе използвано в търсенето на възможност да имаме различаване на дума - нова информация, когато имаме словосъчетание извън контекст. Това бе направено в статията „За синтагматичното ударение в субстантивно безпредложно словосъчетание от две съществителни"[28]. Там наш обект бяха словосъчетанията с несъгласувани определения, но принципно се показа, че имаме възможност да различим нова информация в синтагма, която не е изречение.

При това положение, твърденията на Балан добиват интересно и важно съвременно звучене и тълкуване. Тогава трябва и бихме могли да разбираме, че при второ неконтекстно силно прилагане имаме синтактико-ремантична (нека я наречем условно така, въпреки че точният термин е синтактико-синтагматично ударенческо основа) основа, в която и двете съществителни са носители на нова информация. Иначе паузите и запетаите губят своя смисъл като носители и показатели на различно отношение между думите. Дори словоредът изпада като фактор, в зависимост от това „кое е за смисъла основно". Така интонационната самостоятелност, съчета-

[27] *Теодоров-Балан, Ал.* Цит. съч., 1940, с.64; 1954, с.535.

[28] *Алпалев, М.* За синтагматичното ударение в субстантивно безпредложно словосъчетание. - В: Исторически развой и типологически характеристики на българския език. Посвещава се на 1100 години от смъртта на Методий. С., БАН, 1987, 243–247.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

на и с граматична самостоятелност (но не и съгласуваност) при членуване и звателни форми показват, че имаме синтактико-ремантична основа, характерна със смислова самостоятелност на съществителните.

Тази мисъл има свое потвърждение в казаното от Й. Пенчев, па макар и за друг обект (изречението): „контурата е само „звуков сигнал" за определена семантико-ремантична основа, и значението се изразява именно от нея, а не от нейната звукова форма"[29]. Този цитат, отнесен към словосъчетанието, показва, че става дума за различни отношения между думите, а не за обикновена интонационна разлика. Според Пенчев паузата е „синтактичен интонационен признак", тъй че и в това отношение не може да имаме съмнения във взаимоотношенията семантика–синтаксис–интонация.

3.IX.Б.1.в) Определяемо и синтагматично ударение.

В своята книга Пенчев цитира правила на Чомски и Хале (вж. Й. Пенчев[30]), в които се доказва, че в словосъчетанието черна дъска, при нормална интонация, изговор, съгласуваното определение черна има второстепенно ударение. Пенчев подчертава и мнението на двамата автори, че такива правила са валидни, „дават точни резултати само за много прости конструкции". Словосъчетанията с приложения могат да се отнесат към такива „много прости конструкции". Тогава интонационно погледнато, двата вида второ неконтекстно прилагане би трябвало да имат следните интонационни разлики:

- при второ неконтекстно *слабо* прилагане ударението на първата дума е второстепенно по подобие на обикновеното ударение при обикновеното определително отношение. В такъв случай приложението има второстепенно ударение, а определяемото не;

- при второ неконтекстно *силно* прилагане паузата, изисквана от Балан, и мнението, че думите са самостоятелни, ни карат да считаме, че независимо от атрибутивността на връзката имаме еднакво по важност ударение. Т.е. първата дума няма второстепенно ударение. Тогава определяемо и приложение имат самостоятелно ударение.

- реч, текст и второ неконтекстно прилагане.

---

[29] *Пенчев, Й.* Основни интонационни контури в българското изречение. С., БАН, 1980, с.144

[30] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1980, с.23

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Така разкритата същност на семантико-синтактичните процеси при второ неконтекстно силно прилагане дава основание да твърдим, че силно прилагане имаме главно в реч. Това наше мнение се потвърждава и от Балан, който твърди: „превръщане на приметов строй (второ неконтекстно слабо прилагане - бел. авт., М.А.) в прилогов (второ неконтекстно силно прилагане - бел. авт., М.А.) е свойствено на народната реч“[31].

Така, за нас е трудно да открием отношението на самостоятелност на думите, свързани с второ нетекстно силно прилагане в текст, освен ако то не е отбелязано със запетайки. Практически това означава, че имаме силно второ неконтексно прилагане при обособените приложения на равнище текст. Този въпрос ще се разгледа в 3.IX.Б.3.

3.IX.Б.2. Семантична роля и второ неконтекстно прилагане.

Още в началото казахме, че семантична роля и второ неконтекстно прилагане са отношения от различен ранг. Но Балан твърди, че в позиция на семантично приложение може да бъде прилагателно, числително или местоимение: „Прилог (приложение - бел. авт., М.А.) и примет (определение - бел. авт., М.А.) са близки - примет име по-бавено завратно (задно-бавено - бел. авт., М.А.) се сближава с прилог - *зелен бряст*, па *бряст зелен*, а той се уподобява лесно с прилог та поима и менитва успоредно с основната дума - *брястът, зеленият*“[32].

„Ако се усили паузата с негласуването, едното приметово съчетание ще се превърне в прилогово с два успоредни члена: *историята, твоята, войните ти, вековните*. Везбата между примет и основна дума е по-тясна, нежели между прилог и дума за тълкуване“[33].

При така показаните примери можем да твърдим, че прилоговото отношение (тук второ неконтекстно силно прилагане) може да има нещо общо със семантичните роли. Подобно на семантичната роля и семантичното приложение (нека условно въведем този термин) може да се изпълнява от различни езикови единици. При семантичните роли това са различни съществителни и субстантивни словосъчетания, имащи различна синтактична функция. При

---

[31] *Теодоров-Балан, Ал.* Цит. съч., 1940, с.434; 1954, с.537

[32] *Теодоров-Балан, Ал.* Цит. съч., 1940, с.434; 1954, с.537

[33] *Теодоров-Балан, Ал.* Цит. съч., 1940, с.434; 1954, с.537

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

„семантичното приложение“ това са различни части на речта, което противоречи на основната ни представа и дефиниция за приложение. Досега за приложение имахме само съществителни имена. При това положение, ако имаме семантично приложение-съществително ни е трудно да кажем кое е определяемото, дори приложението да е обособено. Обаче, ако имаме семантично приложение - друга част на речта, то поради съгласуването на определяемото със синтактичното съгласувано определение е ясна подчинеността.

При разглеждане на функционирането на словосъчетанията с приложения в изречение казахме, че една дума може да има само една синтактична функция. Считаме, че понятието семантично приложение не нарушава подчинеността, статуса на определение на съществителното, прилагателното, местоимението. Тук противоречието, което ни смущава е, че имаме веднъж прилагане, а при останалите семантични приложения - съгласуване.

В т.3.IX.Б.1. приехме, че имаме работа със синтактико-рематична основа, оформена по подходящ интонационен начин (чрез пауза), който изразява самостоятелността на думите. Такава представа за думите от словосъчетанието като два носителя на нова информация, имащи и двете синтагматично ударение, никак не противоречи на факта каква е синтактичната връзка (прилагане или съгласуване), или това каква част на речта имаме като семантично приложение. Ето защо тук имаме диалектическо противоречие, а не логическо неприемливо противоречие.

3.IX.Б.3. Обособени приложения.

При сравняване на изискванията на Балан към всички случаи на силно второ неконтекстно прилагане (включително и различните части на речта като семантично приложение) с дефиницията за обособени приложения и въобще части на изречението ще видим твърде голямо сходство: „Често пъти някои второстепенни части на изречението се изговарят с особено отделяне на гласа“ ...Такива части на изречението се наричат о б о с о б е н и. „...Тези обособени определения изпъкват по-силно по смисъл, понеже се изговарят с особено отделяне на гласа“ ... „В някои случаи, за да се наблегне по-силно на смисъла, приложението може да бъде обособено, напр. *Леля Станка, имаше някаква далечна роднина, г р а ж д а н к а, която живееше в София* (Ел. Пелин).“ Тези цитати са от Л. Андрей-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

чин[34]. Този автор има още един цитат, с който чрез примерите си ни убеждава, че и той различава смисловата разлика между обособени и необособени приложения: „Приложенията към обобщаващи думи се отделят с двоеточие, тире или запетая, когато са обособени; напр. *Вън снегът покрива всичко: двора, сламения покрив на кочината, затрънения плет, копата сено...* (Ел. Пелин)... Когато приложенията към обобщаващи думи не са обособени не се поставя препинателен знак: *Реките Вит, Осъм и Янтра се вливат в Дунава*"[35].

Още по-силно в полза на мнението на Балан е казаното от Н. Костов. Той счита, че когато приложенията са обособени само тогава имаме „истинско отношение на апозиция (приложение) - Ангел, *писарят,* дойде, Виждат се много хора: *мъже, жени, деца,* Ние, *българите,* не тачим своето"[36]. От примерите се вж.да, че имаме думата писарят като обособено приложение; обособени приложения при обобщаваща дума (както посочваше и Андрейчин), а също така съществително-обособено приложение към местоимение. Този последен пример обогатява представата ни за структурата на словосъчетания със семантично приложение. В случая денотатът на местоимението *Ние* е същият, както и на приложението - *българите.* Досега под словосъчетания с приложение ние разбирахме винаги две съществителни имена, две названия на един предмет. А ето че Н. Костов и акад. Балан променят нашата представа за богатството на синтактични структури и синтактични връзки, с които може да се изрази семантично приложение, което в текста има обособеност.

3.X. Втора „метатеза" на приложението.

След като видяхме, че след второто неконтекстно силно прилагане всичко е възможно, то можем да твърдим, че имаме и втора „метатеза" на приложението. За разлика от първата „метатеза", втората има речеви характер или имаме синтактико-ремантична обусловеност. Докато първата бе продиктувана от две допълващи се причини - асиметрия и контекстни условия от различен характер.

3.XI. Отношение между първото и второто неконтекстно прилагане.

3.XI.А.Отношение между първо неконтекстно прилагане и второ неконтекстно слабо прилагане.

---

[34] *Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.381–382; с.384

[35] *Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.384–385

[36] *Костов, Н.* Цит. съч., с.207.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.XI.А.1. Отношение между първо неконтекстно слабо и второ неконтекстно слабо прилагане.

Първо неконтекстно слабо прилагане имахме при групата за „роднински и други връзки“ - *дядо Щилян*. Ако нямаме обособяване, то в тези словосъчетания имаме едновременно и първо и второ неконтекстно слабо прилагане.

3.XI.А.2. Първо неконтекстно силно прилагане имахме при всички други видове словосъчетания с приложения. Ако нямаме обособеност на приложението, то имаме успоредно съжителство на първо неконтекстно силно прилагане с второ неконтекстно слабо прилагане; *доктор Маринова, улица „Дунав“, остров Тасос, Пешо Плондира.*

3.XI.Б. Отношение между първо неконтекстно прилагане и второ неконтекстно силно прилагане.

3.XI.Б.1. Отношение между първо неконтекстно слабо и второ неконтекстно силно прилагане.

Напълно е възможно да имаме случаи на обособяване на приложенията в групата за „роднински и други връзки“: *Пристигна вуйчо, Павел*; *Пристигна Павел, вуйчо*. Така тук имаме успоредно съжителство, съществуване на първо слабо неконтекстно и второ неконтекстно силно прилагане.

3.XI.Б.2. Отношение между първо неконтекстно силно и второ неконтекстно силно прилагане.

Успоредно съществуване на тези видове неконтекстно прилагане също е възможно при обособяване на приложенията от останалите групи от Таблица №1: *Пристигна Урумов, професорът*. За този случай е характерна граматичната самостоятелност на обособеното приложение, изразена в получаване на определителен член. Ето защо тук имаме и първа „метатеза“ на приложението: *Видях реката, Дунав/а/.*

3.XI.Б.2.а) Първа и втора „метатеза“ на приложението.

В посочените примери можем да имаме освен първа „метатеза“ на приложението и втора, различима в реч и при обособяване в текст: 1) *Видях град Бяла*; 2) *Видях града, Бяла*; 3) *Видях Бяла, града*. В 2) и 3) - втора „метатеза“. 4) *Видях града Бяла* - тук само първа „метатеза“.

3.XII. Отношение между контекстното прилагане и двата вида (първо и второ) неконтекстно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

В т.3.XI. показахме различните възможности за едновременно наблюдаване на първо и второ неконтекстно прилагане. Това е възможно, тъй като те имат качествено различна същност и характер. При функциониране на словосъчетанията с приложения в изречение контекстното, изреченското именно прилагане има винаги силна форма. След като първо неконтекстно прилагане има формално-синтактичен характер, второ неконтекстно - семантичен характер, а изреченското - по-друг характер (семантико-синтактичен), то можем да считаме, че всички те съществуват едновременно при функциониране на словосъчетанията в изречение, без антагонизъм.

Сложната йерархичност, получена в резултат на трите разбирания на съдържанието на термина прилагане, може да бъде приета, като не забравяме, че семантичната проблематика позволява и друго мнение. Все пак времето показа, че зад „особитите" термини и становища на акад. Балан често се крият точни наблюдения, в които трябва да се вглеждаме внимателно.

3.XIII. Въпросът за силата на прилагането (степен на апозицията) има много измерения и рангови стойности в граматичната материя. Това пролича от изложените мнения (различни, общи, близки), от отношението между тях. Т.Цивян добавя в многообразието и своето мнение. Според нея приложенията могат да бъдат „логико-синтактични единици на речта" както следва:

„1. $S_1 + S_2 \rightarrow Sub._1 + Sub._2$; Obj. Lir. + Obj. Lir., например *леля Пенка* (апозиция)"[37]. Понятията субект и пряк обект при нас пряко се приравняват с разкритото силно именно контекстно прилагане, при което двете съществителни са първичен семантичен обект (предложен и безпредложен) и първичен субект. Очевидно авторката няма предвид неконтекстните видове прилагане, при което търсим или степента на формално-синтактичната съгласуваност (първо), или степента на семантичната самостоятелност (второ).

Така дадените от Т.Цивян примери за словосъчетания с приложения имат съответствие с изградените понятия и схващания при извеждането на контекстното, изреченското именно прилагане при нас.

3.XIV. Субстантивизация на приложенията-прилагателни и адективация на приложенията-съществителни при прякорите и прозвищата.

[37] *Цивьян, Т.* Имя существительное в балканских языках. Москва, 1965, с.30

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Когато говорим за процесите, означени в заглавието на тази точка, веднага трябва да уточним, че става дума за такива явления, които са из областта на първо неконтекстно прилагане, а не на второ. Това можем да обясним така. Когато имаме прякори като *Стоичко Черния*, *Големия Жан* и пр., имаме прилагателно име във функцията на прякор. Очевидно е, че това прилагателно има вече статус на признак, свойство, обявен за собствено име на даден човек. В този смисъл те имат статус на семантични собствени имена. Затова можем условно да твърдим, че приложенията-прилагателни са номинализирани (Л. Андрейчин също ги схваща така на Цит. съч., с.93).

В примери като Тодор Хайдутина, Иванчо Йотата, Пешо Плондира и пр. приложението е съществително име. Това съществително обикновено е нарицателно и изразява едно или няколко сборни качества на лицето, назовано от собственото име. Доколкото думите *Хайдутина*, *Йотата*, *Плондира* са имена за характерни качества, свойства, дали основание да ги употребим като прякори, то те имат в смисъла си оттенък на прилагателно име. Т.е. можем да считаме, че условно, семантически те са подложени на адективация.

По този начин приложенията-прилагателни и приложенията-съществителни за прякори имат нещо общо. Възниква обаче въпросът за вида на синтактичната връзка между съществителното собствено и съответното приложение. Ако приложението е субстантивизирано прилагателно, то естествено връзката има вид на съгласуване. Ако приемем обаче тезата, че това не е обикновено прилагателно-определение, а е субстантивизирано прилагателно, то тогава връзката има пълно съответствие на синтактичната връзка при приложения за „роднински и други връзки“ - първо неконтекстно слабо прилагане. Т.е., винаги имаме пълно съвпадение на рода и числото. По този начин се премахват формално граматичните ограничения, стоящи пред приемането на приложенията-прилагателни за прякори в групата на приложенията.

Такова включване на прякори-прилагателни към приложенията няма нищо общо със „семантичните приложения“, получени като резултат от приемане на становището на Балан и Костов за силна и слаба апозиция. При такива „семантични приложения“ трябва да имаме в текст обособеност, а в речта - пауза. А при прякорите имаме нормална интонация, без обособяване, т.е. от

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

гледна точка на второто неконтекстно прилагане имаме слабо, обикновено определително отношение. Не може да пропускаме също и обичайното наличие на определителен член при прякорите, което отговаря на граматическата самостоятелност, характеризираща апозицията. Тук положенията и становищата много сложно се преплитат, защото такава граматична самостоятелност имахме при второ силно неконтекстно прилагане, а не при първо. Очевидно прякорите имат особен статус, но в него трудно отличаваме обикновеното определително отношение при приложения от силното (апозиция). От друга страна, тази определителен член не води до първа „метатеза" на приложението, което означава, че той служи за маркиране на прякора приложение и едновременно с това не води до промяна на синтактичните функции.

В крайна сметка, приемането на приложения-прилагателни имена за субстантивизирани по смисъл позволява поне по семантика те да бъдат отнесени към дефиницията, според която приложение-прякор може да е само съществително име. А връзката да наричаме прилагане, на основание първо неконтекстно слабо прилагане.

3.XIV.A. Особености на денотацията и функционирането.

Възможността приложението-съществително за прякор да се адективира семантично и приложението-прилагателно за прякор да се субстантивизира семантично, можем да търсим в референтните особености на словосъчетанията.

За целта е нужно да проследим как се оформя значението при словосъчетания, които можем да наречем образци спрямо словосъчетанията с приложения (съществителни прилагателни) - *чаша вода, винена чаша*.

За словосъчетания като *винена чаша* можем да твърдим, че признакът, свойството *винена* се приписва на определен клас предмети, сред които е и чашата. Относителното прилагателно винен предполага няколко значения: 1) предназначение - *винена чаша*; 2) миризма - *винени пари*; 3) вид червен цвят - *винен шал*. Ако вземем качественото прилагателно *червен*, тогава ясно се вж.да, че този цвят може да бъде приписван само на определен клас предмети от реалността.

За разлика от словосъчетанията като *винена чаша*, при *чаша вода* имаме друг начин на формиране на значението на словосъче-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

танието. Преди всичко, имаме две същини - референти на двете съществителни. При *винена чаша* референтите бяха свойството *винена* и ограничен набор от същини (сред които и чаша), на които това свойство се приписва. Функционалното значение на *чаша вода* е [„приблизително количество-предмет"]. Това значение се получава след като от референта чаша се актуализира свойството на вместилищата да побират в обема си точно определено количество от разни субстанции. Тук количеството става „приблизително", поради множество ситуации, в които не се уточнява дали чашата е пълна догоре и пр. подробности. До принципа, присъщ на словосъчетанията като *винена чаша*, се достига, все пак. Т.е. дадено свойство да се описва на определен клас същини, но референтът-субстанция, от който се извлича това свойство, усложнява семантиката на словосъчетанието. Цялостният принцип, по който се оформя значението, си остава различен от принципа, действуващ при *винена чаша*. Тук основното речниково значение („вместилище") е семантичната база, върху която се формира значението [„приблизително количество-предмет"], вж.: т.2.I. Значението „количество", което сме извлекли от семантиката на думата *чаша*, става онова свойство, което трябва да приписваме на същината вода. Върху този принцип, характерен за словосъчетанията като *винена чаша* винаги стои и остава отпечатъкът на референта-същина, обозначен от съществителното *чаша*, въобще на референта същина; от който извличаме свойство за приписване. Този отпечатък се състои в: 1) възможност да изградим семантична структура в словосъчетанията, в които да има по две и дори по три семантични отношения; 2) възможност да се актуализира неочакван признак на референта-същина, което води до замъгляване на значението или невъзможност да изградим йерархия на семантичните отношения. Когато мислим значението [„приблизителна форма-предмет"], определяемо е *прах*, определение - *облак*. Когато мислим значението [„материал-предмет"], определяемо става *облак*, а определение - *прах*. Второто от значенията актуализира изискването да изясним материала на облака и това вече е равно на предложното *облак прах*. А тия словосъчетания не са „свободни варианти". Напълно е възможно да имаме в изречение безпредложно словосъчетание и да можем да кажем кое от двете семантични отношения е водещото - *Автобусът вдигна облак прах*. Глаголът *вдигна* се отнася и към *облак*, и към *прах*. Ето защо

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

мнението на Й.Пенчев, че това е словосъчетание с един референт, т.е. с приложение, има известно основание. Все пак, според нас, извънконтекстното значение, използвано днес, е формата на същината прах, защото обичайната форма на прахта не е облакът.

В словосъчетанието с определение прилагателно не можем да имаме такива колебания, както и проблеми около семантиката.

Така разкрития начин на формиране на значението при двете структури - [*същ.*] + [*същ.*] и [*прил.*] + [*същ.*] може да послужи за модел на основните явления при словосъчетанията до прякор с приложение-съществително (*Иванчо Йотата*) и при словосъчетания с приложение-прилагателно (*Жан Големия*); Приложението за прякор-прилагателно има за референт свойство, което може да се приписва на клас предмети, сред които е и референтът на собственото име - *Жан Големия*. След като се обяви за постоянно признато свойство, то се приема и обявява за друго, второ име на референта на собственото име. По този начин прилагателното име голям се субставизира, получава определителен член и главна буква при писане.

Приложението - за прякор-съществително има за референт същина. От тази същина, по повод на тази същина, хората възприемат някакви свойства, ситуации. Тези свойства или ситуации вече се приписват на референта на собственото име. Това напомня съвсем начина на формиране на значението при словосъчетанията като *винена чаша*. Следователно приложението за прякор-съществително се адективира семантически. То е подложно на семантическата адеквация, подобно на съществителното чаша от словосъчетанието *чаша вода*. Помним, че там чрез основното значение „вместилище", на неговата база получихме свойството „количество", поради способността вместилищата да побират определено количество от други същини. Така и тук, литературните герои, обкръжаващи *Иванчо Йотата* знаят, че когато се появи някъде този Иванчо, скоро той заговорва за буквата йот/а/. Така Иванчо е наричан още Йотата, т.е. Иванчо не е буквата йот/а/, а на Иванчо се приписва нещо, свързано с тази буква, а именно приказките му за тази буква.

Подобно е положението при примера *Пешо Плондира*. Очевидно и този литературен герой, по подобие на хората в живота, е свързан от обкръжението си ситуационно с някакъв плондир. След тази

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ситуация колективът от хора слага второто име на този Пешо - Плондира.

3.XIV.Б. Степен на апозиция при прякорите.

3.XIV.Б.1. При приложение-съществително - *Тодор Хайдутина имаме* силна първа апозиция (първо неконтекстно силно прилагане), т.е. незадължителност на граматическо съгласуване по род и число: Може и *Тодор Пантата.*

3.XIV.Б.2. При приложение-прилагателно (номинализирано): *Жан Големия, Стоичко Черния* и пр. - слаба първа апозиция - слабо първо неконтекстно прилагане, защото все пак субстантивизираното прилагателно си остава по граматичен облик, оформеност прилагателно и винаги е съгласувано със съществителното.

3.XV. Звателни форми на словосъчетанията със структура [*същ. нар.*] + [*същ. соб.*]

3.XV.А. Словосъчетания с първо неконтекстно силно прилагане: В корпуса от примери имаме: *инженер Христозов, доктор Старирадев, професор Урумов, доктор Маринова* и пр.

3.XV.Б. Словосъчетания със слабо първо неконтекстно прилагане: *госпожице Логофетова, другарю Урумов, другарко Маринова.* Тук думите винаги имат еднакъв род и число.

3.XV.В. Звателна форма на думата господин.

В корпуса имаме примери като *господин Урумов, господин началник* и пр. Поради това в тази точка ще разгледаме звателните форми на тези думи, когато тя се среща и в двата вида структури за приложения - със собствено и без собствено име. Тук ще се обърнем към данните на Ал.Теодоров-Балан[38]. Той различава три възможности, имащи теоретична стойност:

3.XV.В.1. Когато словосъчетанието се променя като сложна дума: *господин Иване.* Звателна форма получава само второто съществително. В текста – *господин професоре.*

3.XV.В.2. Когато промяната се извършва по принципа на изменение на свободното словосъчетание: *господине Иван, господине Иванов.* Променя се по форма само първото съществително.

3.XV.В.3. Когато промяната се извършва по принципите на свободното словосъчетание, в което имаме различената от Балан и Костов силна апозиция (тук силно второ неконтекстно прилагане). Според Балан това трябва да бъдат книжовните учтиви форми: *господине*

---

[39] Русская грамматика. Москва, 1982, т.II, с.59; Мирчев, К. Старобългарски език. С., 1972, с.180

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Иване, господине учителю. Т.е. и двете думи се променят като смислово самостоятелни.

3.XV.В.4. Това мнение на Балан показва, че имаме някакво противоречие - приехме, че такъв вид апозиция имаме само при обособяване на приложението и особената пауза в интонацията, свързана с това обособяване. В звателните форми не вж.даме никъде нито запетая, нито указания за пауза. Това означава, че тук можем да имаме две явления:

3.XV.В.4.а) Текстово неразличимо обособено приложение, което произтича от звателната информация въобще. Да приемем, че в звателната интонация поначало има възможност да разделяме с пауза и без да пишем запетая.

3.XV.В.4.б) Остатък от старобългарско склонение, с което имаме съгласуване при приложенията, така както е и в съвременния руски език[39].

3.XV.В.4.в) Симбиоза на явления и мнения а) и б): Когато пише за двателните форми на съществителните от женски род в словосъчетанията с приложения, Балан отбелязва като старинна тъкмо тази учтива книжовна форма, каквато имаме при *господине учителю - девойко загорко*. Т.е. и двете съществителни имат морфема за звателна форма и в съвременния български език това се възприема като силна втора апозиция (второ силно неконтекстно прилагане). Но в старобългарски език такова приемане и от двете съществителни на звателен падеж си е чисто съгласуване между имена: *„Господи Боже“* у К.Мирчев е дадено като един от малкото примери за приложения, за които той пише, че имаме обичайно съгласуване като връзка.

Така формите, възприемани в старобългарски като съгласуване, в съвременния български език се приемат в тези два случая (*господине учителю, девойко загорко*) вече като силна втора апозиция (второ неконтекстно силно прилагане), но с уговорките, че това са или книжовни учтиви форми, или старинни форми.

Обичайното променяне на думите при звателен падеж е съгласно второто неконтекстно слабо прилагане - променя се само първото от съществителните: *господине Иван, господине учител, девойко загорка.*

3.XV.В.5. При формите за обръщение - *другарю, другарко - другарю Урумов, другарко Маринова* имаме, както се изтъкна, първо некон-

[38] *Теодоров-Балан, Ал.* 1940, с.64; 1954, с.195

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

текстно слабо прилагане. При тях за второ неконтекстно прилагане можем да говорим при обособеност или в някаква речева ситуация, немаркирана чрез обособяване.

3.XV.В.5.а) Предвид честата проява на отношенията на самостоятелност при второ неконтекстно силно прилагане на речево равнище, без обособяване в текст, то е възможно по такъв начин да имаме успоредност на съществуване на първото неконтекстно слабо прилагане с второто неконтекстно силно. Обичайното съществуване е успоредност на първо слабо и второ слабо - т.е. имаме съгласуваност по род и число, придружена с обикновено определително отношение, без синтактико-синтагматико ударенческа самостоятелност и на двете съществителни.

3.XVI. Семантико-синтактични явления при словосъчетанията с приложения със структура [*същ. нар.*] + [*същ. нар.*]

3.XVI.А. Класификация по значение.

В началото на т.3.I.Б. бе казано, че можем да разделим тези словосъчетания по групи в зависимост от значението им.

3.XVI.А.1. Незвателни форми:

3.XVI.А.1.а) названия на одушевени обекти, на хора: *агенти жени*, *деца агенти*, *жени инквизитори*, *майка българка*, *баща-англичанин*;

3.XVI.А.1.б) названия на неодушевени обекти: *праз лук*, *пиле каша*, *леща чорба*, *лева пари*;

3.XVI.А.1.в) словосъчетания, в които едното от съществителните има оттенък в значението си, подобен на собствените имена: *януари*, *април*, *май* - *месец януари*, *месец април*, *месец май*.

3.XVI.А.2. Звателни форми: *другарю директор, другарю началник, другарю инспектор, другарю директор* и пр.

В корпуса има примери със звателна форма с думата господин, които бяха разгледани в 3.XV.В.

3.XVI.Б. Различаване на свободно словосъчетание от сложна дума.

В езиковедската литература е установен ясен начин за различаване на словосъчетанията от две съществителни нарицателни от сложните думи, съставени от две съществителни. Поради общоприетостта и непротиворечивостта на тези положения тук няма да се

---

[40] *Теодоров-Балан, А.* Цит. съч., 1940, с.64;

[41] *Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.107

[42] *Балтова, Ю.* Двусъставни субстантивни конструкции в съвременния български книжовен език. Към въпроса за езиковата номинация. - Изв. Инст. бълг. ез., 1985, XXVI, БАН; За границата между сложна дума и словосъчетание. - Български език, 1971, + 2-3

[43] *Захаревич, Е.* Признаци на неделимост на думите от типа **помощник-аптекар**. - Български език, 1967, № 4, 350–352.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

привеждат цитати. Ал. Теодоров-Балан[40], Л. Андрейчин[41], Ю. Балтова[42] и Захаревич[43] са единодушни, че при членуване словосъчетанието приема определителния член към първото съществително, а сложните думи към второто съществително - например *децата агенти*, но *помощник-аптекарят*. Също така, при формите за женски род морфемата за женски род се явява при словосъчетанията при първото съществително - *жени агенти*, а при сложните думи - при второто съществително - *помощник-аптекарка*.

3.XVI.Б.1. В текст може да имаме отклонение от общоприетия правопис на сложните думи и словосъчетанията. Понякога съчетание от две съществителни се изписва както сложните думи - *баща-англичанин*. По начина, по който обаче това съчетание приема определителния член личи, че става дума за словосъчетание, за сложна дума: *баща англичанин*, но не и *баща-англичанинът*. Според нас този рядко срещан начин на записване на свободното словосъчетание повече има общо с обособяване, отколкото със сложна дума. Просто Ст. Стратиев е предпочел да изрази интонационна и смислова самостоятелност с тире, вместо с обичайната запетая - *Махалия Джаксън - обясни им Пепи - Майка българка, баща-англичанин*; *Значи, майка българка, баща-англичанин, а?*

Очевидно две напълно равностойни по структура и смисъл словосъчетания като *майка българка* и *баща англичанин* при текстовото и стилистично поднасяне са изписани различно с цел обособяване при словосъчетанието *баща-англичанин*.

От друга страна, има сложни думи които Ст. Стефанов отнася към свободните словосъчетания - *министър-председател, кандидат-студент*. Това бе показано и отбелязано във връзка с неговата класификация, дадена в началото. Очевидно тези съчетания от съществителни са сложни думи, защото при членуване се променя второто съществително - *министър-председателят, кандидат-студентът*.

3.XVI.В. Определяемо и определение - идентификация, словоред.

Преди да пристъпим към откриване на определяемото представяме таблица, в която са отразени мненията на езиковедите за обичайния словоред в словосъчетанията. Под съкращенията *същ. нар. 1* се разбира първото съществително нарицателно, *същ. нар. 2* - второто от съществителните нарицателни, О-определяемо, П-приложение. Имената на авторите са дадени с инициали, подобно на таблица №1.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Таблица №2

Съществителни имена	Т.-Б.,А.	Н.К.	Л.А.	К.П.	С.С.	Й.П.
същ. нар.1	П	П	О	/О/	О	/
същ. нар. 2	О	О	П	/П/	П	/

3.XVI.В.1. Място на приложението в словореда на словосъчетанието.

Този въпрос има своето значение. От всички автори само Л.Андрейчин декларира, че мястото на приложението е точно определено и казва защо. Всички останали автори само казват, без да обясняват, кое от съществителните е определяемо. В зависимост от това дали приложението е строго фиксирано в словореда, имаме два вида становища - когато мястото на приложението е постоянно и когато има колебания в позицията му.

3.XVI.В.1.а) Постоянно място на приложението.

Л. Андрейчин пише, че в примерите *филолозите-слависти, горица-сестрица, моми-загорки* „като определяемо се явява първото съществително (което личи от това, че то може да се членува), а като приложение се явява второто съществително“[44].

Мястото на приложението е постоянно и ако се обърнем към мнението на Ал. Теодоров-Балан. Без обяснява защо, той счита, че приложение е обикновено първата дума.

3.XVI.В.1.б) Колебание на мястото на приложението в словореда на словосъчетанията.

Най-типичен пример за такова колебание представляват примерите на К. Попов - *писател реалист, вълшебница пролет, бисер сълзи, круша-петровка, съдия-изпълнител*. Авторът дели тези примери на две групи „приложения, които дават качествена характеристика на предмета или съдържат скрито сравнение“. При така даденото определение приложението може да бъде на първа позиция - *вълшебница пролет, бисер сълзи,* но може да бъде задпоставено - *писател реалист*. В другата група примерите показват по-голяма стабилност. Там имаме „приложения, които уточняват предмета, означен чрез определението“ - приложението е винаги на втора позиция - *изпълнител, петровка*. Затова в таблицата мнението на К. Попов е поставено в скобки. Те означават, че имаме колебание в мястото на приложението в словореда на словосъчетанието.

[44] *Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.375

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Ст. Стефанов има подход, който предлага колебание на мястото на приложението - „В съчетанието *вестник „Труд“*, определяемото съществително име *вестник* означава надредно, родово понятие, а приложението *„Труд“* стеснява обема на това понятие, то вече е индивидуално понятие, конкретизиращо обема на родовото понятие *вестник*“[45]. По своята същност и казаното от Попов за словосъчетанията от две нарицателни съществителни, и казаното от Ст. Стефанов за тях съвпадат с цитата, отнасящ се за другата структура с приложения. Стефанов също счита, че в примери като *поет гражданин, писател сатирик, бисер сълзи, снага топола* приложението са думите, „които характеризират от някоя друга страна понятието, означено с определяемото съществително име, или пък в семантиката се крият сравнения“. Очевидно в основата на мненията на Стефанов и Попов стои схващането на определяемото като родово понятие, а на приложенията като видовото, въпреки че те никъде не декларират това. С известна условност ние приемаме техните дефиниции тъкмо в този дух. Това означава, че имаме колебание в мястото на приложението в различни словосъчетания. Такова, каквото бе разкрито при примерите на К. Попов.

3.XVI.В.1.в) Н. Костов и Й. Пенчев дават само по един пример от тази структура, който не може да служи за база за съставяне на мнение след като те не декларират кое от двете съществителни въобще като приложение трябва да е предпоставено или задпоставено.

3.XVI.В.2. Идентифициране на определяемото.

Този въпрос има обвързаност с това къде се поставя в словореда приложението. Поне така го вж.да Л. Андрейчин, чието мнение дотук се приема - определяемо е винаги първото съществително име, защото то може да се членува. Можем да кажем, че това е един семантико-синтактичен подход. В него не се взема под внимание дали първата дума е родовото или видовото понятие от двете съществителни.

3.XVI.В.2.а) Всички автори, в разделите за приложения, цитирани вече, считат, че имаме отношение „род-вид“. Н. Костов добавя, че в много редки случаи отношението може да е „род-род“.

3.XVI.В.2.б) В подхода на Ст. Стефанов и К. Попов семантиката има по-голямо значение, защото там за приложение се приема практически

[45] *Стефанов, Ст.* Цит. съч., 1983, с.18

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

видовото понятие, което да разкрие, да характеризира видовото понятие. Така при тях имаме задължително взаимоотнасяне на синтактичната функция спрямо семантичното отношение в симетрия. Т.е. приемаме, че според тях определяемото е и родовото понятие.

3.XVI.В.2.в) Асиметрия на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение".

Съгласно становището на Л. Андрейчин, прието дотук, може да имаме и асиметрия на взаимоотнасянето - *агенти жени.* Определяемото е видово понятие, а може да имаме и симетрия - *деца агенти.*

3.XVI.Г. Взаимоотнасяне „синтактична функция-семантично отношение".

3.XVI.Г.1. Симетрия.

3.XVI.Г.1.а) Съгласно становището на Л. Андрейчин обикновено (във всички негови примери) родовото понятие е и определяемо. То стои на първо място.

3.XVI.Г.1.б) Съгласно становището на К. Попов и Ст. Стефанов има възможност да наблюдаваме симетрия, т.е. определяемото да е родовото понятие. Техните примери, независимо от това къде стои родовото понятие, показват само симетрия.

3.XVI.Г.2. Асиметрия.

3.XVI.Г.2.а) Съгласно становището на Л. Андрейчин, може да имаме определяемо, което е видово понятие - *агенти жени.*

3.XVI.Г.2.б) Съгласно становището на К. Попов и Ст. Стефанов, не може да срещнем асиметрия: *вълшебница пролет*. Такова мнение важи, независимо от мястото на определяемото в словореда.

3.XVI.Г.2.в) Съгласно становището на Ал. Теодоров-Балан и Н. Костов, от техните примери - *туземец египтянин*; *птица кукувица*, приложението стои на първа позиция и е родовото понятие.

3.XVI.Д. Прилагане на подхода на К. Попов и Ст. Стефанов.

Дотук приехме подхода на Л. Андрейчин, че определяемо е винаги първото съществително, защото то може да се членува. Според подхода на К. Попов и Ст. Стефанов обаче се получава друга картина. Мнението на Л. Андрейчин има недостатъка, че не взема под внимание семантичното отношение „род-вид". Принудени сме да се съгласим, че от съвременна гледна точка подходът на К. Попов и Ст. Стефанов отчита важните и за синтаксиса семантични явления. Тогава възможността да се членува първото съществително ни

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

се представя в по-различна светлина: При словосъчетанията, в които имаме съществително собствено, не можем да членуваме собственото име в обичайна употреба и освен това, след членуване на нарицателното име настъпва смяна на синтактичните функции - първа „метатеза“ на приложението. При словосъчетанията от две нарицателни имена също не можем да членуваме второто от съществителните, защото тогава съчетанието от две съществителни ще се възприема като сложна дума. А собственото име в нормален словоред също има втора позиция. При това положение възможността винаги да се членува само първото от двете нарицателни имена може да се разглежда като първа „метатеза“ на приложението. Никой от авторите не пише за промяна на синтактичната функция на съществителните след членуване тук. Обаче по-семантичният подход на К. Попов и Ст. Стефанов, съгласно който видяхме, че и предпоставеност, и задпоставеност на приложението има повече основания според днешните ни разбирания.

При така очертаната ситуация на възможността да се членува само първото от съществителните може да се гледа така:
3.XVI.Д.а). Нечленувани словосъчетания: *майка българка, филолози-слависти*, и пр. При тези словосъчетания ще търсим само симетрия на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение“. Т.е. определяемото е винаги родово понятие и то може да бъде както предпоставено, така и задпоставено - *деца агенти*; О-*деца*, П-*агенти*, но *агенти жени* - О-*жени*, П-*агенти*.
3.XVI.Д.б) Членувани словосъчетания - *майката българка, филолозите-слависти, децата агенти, агентите жени*.

Възможността да се членува само първото от съществителните води до промяна на синтактичните функции. Тогава всички предпоставени, членувани съществителни трябва да възприемаме като определяемо съществително. В зависимост от това дали родовото понятие е било предпоставеното име и в нечленуваното словосъчетание отново имаме симетрия: *майка българка, деца агенти, филолози-слависти*. Ако в нечленуваното словосъчетание родовото понятие е задпоставено - *агенти жени* - след членуване асиметрията се превръща в реализиращо се явление - *агентите жени* - вече О-*агентите*, П- *жени*. А в нечленуваното словосъчетание имахме симетрия и задпоставеност на определяемото: О-*жени*, П-*агенти*.

От гледна точка на т. нар. „семантичен синтаксис“ по-подходя-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

що изглежда такова схващане: за определяемо в нечленуваните словосъчетания да считаме винаги родовото понятие, а в членуваните - като определяемо винаги се схваща първото съществително, което е и винаги членувано. Този подход частично потвърждава и се съобразява с мнението на Л. Андрейчин, че определяемо е винаги първото от съществителните, защото то може да се членува. От друга страна, в нечленуваните словосъчетания определяемото може да бъде и задпоставеното от съществителните, положение, което не е разрешено, според Л. Андрейчин.

3.XVI.Е. Елиптичен произход на словосъчетанията с приложение.

Както се казва в т.3.I. в словосъчетанията с приложения едното съществително е второ название на референта на другото съществително. Това е и основната семантична разлика между словосъчетанията с несъгласувано определение (там двете съществителни са названия на два различни референта) и тези с приложение. Затова словосъчетанията с приложение имат изречения, които са синонимни на значението на словосъчетанията. В такива изречения едното съществително е подлог, а другото сказуемно определение. Й. Пенчев нарича тази възможност „отношение на отъждествяване, което се изразява в конструкция с глагола съм[46]". Той дава следните примери: *„Петър е дядо, „Вазов" е читалище, Гората е закрилница, Петър е братът, Академик е титла*".

3.XVI.Е.1. Използване на „отношението на отъждествяване, което се изразява с конструкция с глагола съм" за идентифициране на определяемото.

Тази възможност за синонимно изречение бе използвана при структурата [*същ. нар.*] + [*същ. соб.*] за идентифициране на определяемото. Там поставихме допълнително условие да нямаме определителен член и в синонимното изречение, за да се предпазим от всички възможни влияния и промени, следващи от членуването, променящо синтактичната функция. Условието се постави, за да се избегнат неочакваности и неточности.

Когато става дума обаче за словосъчетания със структура [*същ. нар.*] + [*същ. нар.*], условието за липса на определителен член в конструкцията с глагола съм също води до еднакво правилни изречения - *Майка е българка, Българка е майка, Праз е лук, Лук е праз, Месец януари, Януари е месец*.

---

[46] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.28

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Много по-удобно е обаче да се разреши да имаме определителен член в конструкциите с глагола съм. Такъв е и примерът на Пенчев - *Гората е закрилница*. В него имаме две особености: 1. имаме определителен член, 2. подлог е съществителното, което е родово понятие. Съгласно една възможна процедура, за определяемо в словосъчетанието приемахме подлога от синонимното изречение, в което имаме „отношението на отъждествяване", характерно и за словосъчетанието.

В предишната подточка - 3.XVI.Д. принципно ние решихме въпроса за това, кое от съществителните трябва да приемем за определяемо и без да използваме процедура. Така се реши и проблемът за мястото на определяемото - възможност както за предпоставеност, така и за задпоставеност. При Пенчев има изказано същото мнение: „Дефинициите за несъгласувано определение и за приложение не казват нищо за реда на определяемото и определението. Приема се, че приложенията могат да бъдат предпоставени и задпоставени"[47]. Правилността на подхода, избран в т.3.XVI.Д., се потвърждава и от мнението на този автор, който също счита, че „приложението обикновено се характеризира като уточняване или друго назоваване на същия предмет, който е означен с определяемото съществително"[48].

Все пак, ако трябва да се използва и тук процедура със синонимните изречения, имащи същото отношение на отъждествяване като словосъчетанията, то трябва да поставим следните изисквания: 1. Подлогът може да е членуван. 2. Подлогът обикновено е родовото понятие. Това са изисквания които се налагат не от предвзети желания, а от правилните изречения, в които тези две изисквания са практика, единственото правилно и наблюдавано явление по интересуващия ни начин: *Майката е българка, Жените са агенти, Децата са агенти* и пр.

Тази процедура обаче има голям недостатък, защото има словосъчетания, в които „отношението на отъждествяване" има особености, зависещи от контекста. Така например за словосъчетанието *жени инквизитори* би трябвало да образуваме тъждествено изречение със *съм* така: *Жените са инквизитори*. В текста обаче изречението изразява мисълта, че има сред жените и такива, които

[47] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.28
[48] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.28

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

са инквизитори, а не, че абсолютно всички жени са инквизитори: *Има такива жени инквизитори, които обсебват напълно мъжа, колкото и той да се смята независим и непристъпен.* (П.Вежинов) Така смисълът на *Жените са инквизитори* важи само за даденото изречение. Този пример показва, че иначе правилно избраната процедура и подход, при поставяне на словосъчетанието в изречение, в контекст има понякога недостатъци. Всъщност дадено словосъчетание с приложение е и продукт, нещо ненужно за дадено изречение, изисква се от даден контекст. Това не означава, че избраният подход за откриване на обичайния словоред, на определяемото в словосъчетанието, взето извън контекст, има пълна важимост и при функциониране в изречение.

За такива примери по-точно звучат изречения със съм, в които подлог е видовото понятие - *Инквизиторите са жени, Агентите са деца, Агентите са жени.* Такива изречения имат обаче условна и само контекстна правилност, която можем да си обясним с доближаване на отношението „род-вид" до отношението „вид-вид". Ясно е, че родовите понятия са *жени, деца*, а думите *агенти, инквизитори* са приложения; с които „обикновено се характеризира като уточняване или друго назоваване на същия предмет, който е означен с определяемото съществително"[49].

При третата група примери (**3.XVI.А.1.в**) отношението „род-вид" е ясно и силно изразено и затова няма двусмисленост: *Януари е месец*, но не и *Месец е януари*. Възможно е обаче *Месецът е януари*.

3.XVI.Ж. Предимства и недостатъци на двата подхода за идентифициране на определяемото.

3.XVI.Ж.1. Подход на Л. Андрейчин.

3.XVI.Ж.1.а) Предимства. Голямото приемущество на този подход е неговата стабилност, опираща се на невъзможността да се членува второто съществително и да имаме словосъчетание.

3.XVI.Ж.1.б) Недостатъци. Големият недостатък е, че тази стабилност е за сметка на игнорирането на семантичните явления в словосъчетанията. Общоприето е, че приложението е съществително, което уточнява, стеснява обема на понятието, назовано от определяемото. Простата логика сочи, че видовото понятие е това, което може да уточнява родовото, а не обратното.

3.XVI.Ж.2. Подход, отчитащ семантичните явления.

[49] *Пенчев, Й.* Цит. съч., 1984, с.28

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.XVI.Ж.2.а) Предимства. Голямо приемущество на такъв подход е, че има предвид семантичните особености. Логично е да считаме в нечленуваните словосъчетания за главна дума родовото понятие, което се уточнява от видовото. Разкриването на първа „метатеза" на приложението позволява да се даде задоволително обяснение на схващането на първото съществително като определяемо в членуваните словосъчетания.

3.XVI.Ж.2.б) Недостатъци. Сериозен риск при този подход е възможността за индивидуално тълкуване, характерна за всяко семантично тълкуване. Даването на големи пълномощия на семантичния фактор не изключва индивидуално тълкуване, при което като уточняваща дума да се възприема родовото понятие. Все пак нормално е обратното: видовото понятие да уточнява родовото. В 3.XVI.Д. и 3.XVI.Е. се използваха примери от първа (3.XVI.А.1.а) и трета група (3.XVI.А.1.в), в които родово-видовото отношение има ясни очертания. Втората група (3.XVI.А.1.б) - *пиле каша, леща чорба* никак не се поддава на процедурата с изречение, имащо „отношението на отъждествяване", характерно и за словосъчетанията. Не можем да кажем *Леща е чорба*, нито *Чорба е леща*. Не можем и да членуваме правилно - *лещата чорба*. Тези особености на повечето примери на тази втора група словосъчетания приехме като признак, че оставайки словосъчетание те са семантично сложни думи.

Всички тези особености, както и възможността за индивидуални тълкувания на подхода, отчитащ в по-голяма степен семантичните явления, се възприемат като недостатъци.

Все пак, от гледна точка на така наречения „семантичен синтаксис" вторият преход има стойността на по-точно описание на семантико-синтактичните явления.

3.XVI.З. Идентифициране на определяемото в словосъчетание със скрито сравнение.

Повечето от авторите дават словосъчетанията *бисер сълзи, снага топола* и пр. и ги включват във видовете приложения. За разлика от другите словосъчетания, при тези със скрито сравнение в семантиката, имаме лесен начин да открием коя дума се „уточнява", пояснява. Очевидно, че това е думата, на която се приписват качества чрез сравнение. Това може да се изрази в словосъчетание със съюза като: *Сълзи като бисер, Снага като топола*. Очевидно, думите, стоящи пред съюза като са определяемото в безпредложното слово-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

съчетание. А думите *бисер, топола* схващаме като приложения. Тук отношението на отъждествяване има преносен смисъл.

3.XVI.И. Втора „метатеза на приложението.

В текст можем да имаме евентуална промяна на синтактичната функция на съществителните, ако имаме обособено приложение, отбелязана по обичайния начин. В един пример от Ст. Стратиев - *баща-англичанин* изказахме мнението, че авторът вместо запетая използва тире, защото това словосъчетание при членуване приема определителен член към първото съществително - *бащата-англичанин*. Това не отменя изискването обособяването да се извършва чрез запетаи.

Възможно е да имаме втора „метатеза" на приложението на речево равнище, която да няма отражение в текст чрез обособяване.

3.XVI.Й. Използване на видовете неконтекстно прилагане.

3.XVI.Й.1. Първо неконтекстно прилагане

3.XVI.Й.1.а) Силно.

- за примерите от първата група - 3.XVI.А.1.а): *деца агенти, агенти жени, жени инквизитори*;

- за примерите от втората група - 3.XVI.А.б): *леща чорба, пиле каша, лева пари*;

- за примерите от третата група: *месец януари, месец април, месец май*. Тук напълно условно, само по семантични причини приемаме, че възприемаме в живота различните месеци с различен род - *януари* - мъжки род, *февруари, април* - среден род, *март* - женски род. От чисто граматична гледна точка трябва да отнесем тези примери към слабо първо неконтекстно прилагане, защото за всички тях казваме един е януари, един е март, а не „една" е март.

3.XVI.Й.1.б) Слабо.

- за примерите от първата група - 3.XVI.А.1.а) - *майка българка, баща-англичанин*. Очевидно, когато имаме приложение, уточняващо националността на лицето, назовано от определяемото, имаме пълно съгласуване по род и число, т.е. слабо първо неконтекстно прилагане;

- за примерите от втора група - 3.XVI.А.Е.б) в корпуса няма данни за слабо второ неконтекстно прилагане;

- за примерите от третата група - 3.XVI.А.1.в) - *месец януари, месец април*. Ако се отнесем граматически към тази група, трябва да признаем, че имаме винаги съгласуване по род и число - мъжки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

род и единствено число, т.е. винаги имаме слабо първо неконтекстно прилагане.

3.XVI.Й.2. Второ неконтекстно прилагане.

3.XVI.Й.2.а) Слабо.

Можем да считаме, че във всички случаи, освен в примера *баща-англичанин*, имаме слабо второ неконтекстно прилагане. Т.е. според разбирането на Балан и Костов синтактико-синтагматико-ударенческата база и съответния й звуков, интонационен израз имат признаците на обикновено определително отношение между съществителните.

3.XVI.Й.2.б) Силно.

В примера *баща-англичанин* приехме, че става дума за нетрадиционно оформена обособеност в правописа. От това следва, че двете думи имат синтактико-синтагматично ударенческа самостоятелност и съответно силно второ неконтекстно прилагане като отношение и свързване.

Много е важно да се осъзнае, че тази семантична самостоятелност *не отменя* вида на синтактичната връзка - тя си остава прилагане. Тъкмо в обратното се стреми да ни убеждава Благоя Корубин[50], който счита, че апозицията трябва да се счита за синтактично свързване, което е различно от прилагането, съгласуването, да не говорим за управлението. Тук не приведохме цитати от Корубин, защото в тях не става ясно за кои словосъчетания той пише - дали за тези със структура [*същ. нар.*] + [*същ.нар.*] или за тези със структура [*същ. нар.*] + [*същ. соб.*]. Докато при Балан и Костов имаме схващане, съотносимо и обяснимо със съвременните понятия, яснота на семантичния и синтактичния обект и становището.

3.XVI.К. Звателни форми.

В корпуса се срещат словосъчетания като *другарю началник*, *другарю инспектор*, *господин началник* и пр. За начина на свързване при думата *господин* се писа в т.3.XV.В. За нас е важно да видим какъв вид неконтекстно прилагане имаме при формата на обръщение с думата *другарю*. (Вж. 3.XVI.Д.2.)

3.XVI.К.1. Първо неконтекстно прилагане.

3.XVI.К.1.а) Силно.

---

[50] *Корубин, Б.* Апозицијата и идентификацијата на планот на изразот во македонскиот наспрема другите словенски јазици. - В: Реферати на македонските слависти за IX мегународен славистически конгрес во Киев. Скопие, 1983, 29–40

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

В текста имаме примери, в които при обръщенията имаме само лица от мъжки пол - *господин директор, господин инспектор, другарю професор*. В живота обаче често можем да се обърнем и към жена, която е с дадена професия или титла без да променяме рода в думите. Това означава, че имаме силно първо неконтекстно прилагане.

3.XVI.К.1.б) Акад. Балан дава пример, в който имаме обръщението *девойко загорка́*, в който имаме първо слабо неконтекстно прилагане.

3.XVI.К.2. Второ неконтекстно прилагане.

3.XVI.К.2.а) Слабо

Всички примери от текста имат слабо второ неконтекстно прилагане, защото нямаме случай на обособеност.

3.XVI.К.2.б) Силно.

В примера на акад. Балан *девойко загорка* също имаме слабо второ неконтекстно прилагане. Но той пише, че е възможна и формата *девойко загорке*, при която второто неконтекстно прилагане е вече силно, защото се изменят и двете думи. Смисловата самостоятелност на двете думи има не само интонационен израз, а и граматичен - чрез приемане на морфема за звателна форма и за двете съществителни.

3.XVI.Л. Взаимоотношение между първо и второ неконтекстно прилагане при незвателни и звателни форми.

Всички словосъчетания, в които имаме първо неконтекстно силно или слабо прилагане, могат да имат една от степените на второ неконтекстно прилагане. Това е възможно поради коренно различния характер на двата вида неконтекстно прилагане.

3.XVI.М. Взаимоотношение между неконтекстните видове прилагане и контекстното, изреченско прилагане.

В първа глава беше разкрито, че при функциониране в изречение словосъчетанията с приложения винаги имат силна форма на контекстно, изреченско свързване. Това е прилагане от друго, изреченско равнище и характер. Неконтекстните видове прилагане са видове и степени на прилагане, организиращи свързването между съществителните преди словосъчетанието да има функция в изречението. Известно е, че словосъчетанието е „строителен" материал на изречението. Затова имаме отношение на диалектическо единство между неконтекстните видове прилагане и контекстното силно прилагане.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

В изречението всяко словосъчетание с приложение функционира като изградена синтактично единица според първо (силно или слабо) прилагане, независимо от изреченското силно прилагане. Второ неконтекстно прилагане също не може да промени силното изреченско прилагане. От своя страна силното изреченско прилагане не може да има пряко отношение към вида на второ неконтекстно прилагане (силно или слабо). На практика контекстното прилагане обикновено съпътства второ слабо неконтекстно прилагане, ако нямаме обособени приложения. Тук, разбира се, говорим само за случаите, в които съгласно второ неконтекстно силно прилагане семантично приложение е само съществителното име. Когато имаме семантично приложение друга част на речта, а в текста не срещнахме подобни чести случаи, силното второ неконтекстно прилагане съществува успоредно и с изреченското и въобще синтактичното съгласуване.

3.XVII. Звателни форми в старобългарски език, в които има второ силно неконтекстно прилагане.

Въпросът е твърде деликатен. Затова е нужно да припомним чертите на второ неконтекстно силно прилагане. Този вид неконтекстно прилагане схващаме повече като особен вид семантично отношение, което получихме вследствие на редица важни положения: 1. В къси синтактични структури, каквито са безпредложните субстантивни словосъчетания приемаме и за български правилата на Чомски и Хале за „синтактичното" ударение. Според тези правила първата дума, определението, има второстепенно ударението. 2. Според разбиранията на Балан такова второстепенно „синтактично" ударение могат да имат не само прилагателни-съгласувани определения, а и съществителни-приложения. 3. Ако имаме пауза и граматично-смислова самостоятелност в синтактико-ситагматично-ударенческата основа, приложенията и/или съгласуваните определения имат друго семантично отношение спрямо главната дума, което отношение изразява тяхната самостоятелност. 4. По семантика това отношение е съотносимо с отношението между частите на сложните съединителни изречения, свързани без съюз (вж. Л. Андрейчин)[51]. Сравнението има условен характер, изразяващ семантичната самостоятелност на думите от словосъчетанието. 5. Поради посочените причини можем да въведем понятието семантично приложение. 6. Семантичното приложение може да бъде освен

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

съществително и прилагателно, числително, местоимение. 7. Семантичният характер на тази синтактико-синтагматико-ударенческа основа не променя синтактичната връзка между думите - прилагане, ако семантичното приложение е съществително, и съгласуване, ако семантичното приложение е прилагателно, числително или местоимение. 8. Това явление има главен речеви характер. 9. В текст различаваме семантичните приложения с помощта на обособяването на определенията. 10. Това отношение на смислова самостоятелност в безпредложните структури от две съществителни тук наричаме второ неконтекстно силно прилагане. 11. В съвременния български език освен чрез обособяване граматико-смисловата самостоятелност се изразява чрез приемане на определителен член и от двете съществителни. При звателни форми двете съществителни също би трябвало да имат собствена морфема за звателен падеж. В съвременния български език при звателните форми на две нарицателни съществителни приемането на морфема за звателен падеж се възприема като старинно явление - *девойко загорке*. Нормалното, често срещано, е само едната от думите да има звателна форма и то първото от съществителните - *девойко загорка*.

Това напомняне бе необходимо, защото в старобългарски език, както и днешният руски[52], имаме съгласуване между имена при звателните форми. Това означава, че всички думи трябва да приемат звателна форма. Неслучайно такова приемане и от двете съществителни на морфема за звателен падеж днес се възприема като старинно. Така нормалното положение в старобългарски език и според К. Мирчев е да имаме съгласуване, при което всички съществителни трябва да са в звателен падеж. В своя учебник К. Милчев обаче дава примери за пробив в старобългарската падежна синтетична синтактична организация. Тези примери са важни за нас по две причини: 1. Показват аналитични по същността си явления и 2. Потвърждават мнението на Балан, че силното второ неконтекстно прилагане е по-скоро вид семантично отношение, изразяващо самостоятелност на определенията. Затова тук можем да имаме семантични приложения и прилагателни. Конкретно в някои примери, дадени от Мирчев като обособени приложения, вместо обичайната звателна форма имаме именителна форма на съществител-

[51] *Андрейчин, Л.* Цит. съч., с.402

[52] Русская грамматика. Москва, 1982, т.II, с.59

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ни и прилагателни; „В своята именителна форма се явяват понякога някои съществителни и прилагателни, употребявани като приложения към звателни форми: „ГОСПОДН, ПОМОШТЬNНЧЕМОН, НЗБАВНТЕЛЬ МОН; ГОСПОДН, БОГЪ МОН; РАДОУН СА ЦѢСАРЮ НЮДЕНСКЪ“[53]. Думите НЗБАВНТЕЛЬ, БОГЪ и НЮДЕНСКЪ са в именителен падеж, вместо в обичайния звателен. Това трябва да ни изглежда като поява на прилагане на мястото на старото съгласуване. От съвременна гледна точка би трябвало да определим такива „безпадежни“ форми като проява на второ неконтекстно *слабо* прилагане. Вж. по този въпрос 11. в тази точка. От друга страна, това са все обособени приложения, а това и според схващанията ни за днешния език изразява наличието на *силно*, а не на слабо второ неконтекстно прилагане. Очевидно в началото на разбиването на синтетичното съгласуване едно и също явление възприемаме така, че да вж.даме преди всичко аналитични фактори. А тези аналитични фактори все още не са избистрени така, както е в съвременния български език. Ето така трябва да гледаме, според нас, на това ясно и безапелационно потвърждение на схващането на Балан от страна на К. Мирчев; да вж.даме в т. нар. силна апозиция семантичното отношение, а не единствено синтактичната връзка. Очевидно става, че „под“ синтактичните връзки прилагане (ако имаме съществително-семантично приложение) и съгласуване (ако имаме прилагателно-семантично) трябва да вж.даме смисловата самостоятелност на думите.

3.XVIII. Една семантична аномалия.

В тази точка ще стане дума за словосъчетанията *китка цветя* и *букет цветя*.

В нашето изследване те бяха отнесени към словосъчетания с несъгласувано определение. Според Н. Костов[54] обаче те са словосъчетания с приложение. Какви са причините да можем да ги отнасяме към несъгласуваните определения и това да не предизвика веднага възражения? Съгласно общоприетото схващане едното от съществителните уточнява определяемото и приложение и определяемо са названия на един предмет. Съвсем ясно е, че словосъчетанията *букет цветя*, *китка цветя* поради високата степен на специализация на думите *китка* и *букет* те са други, уточняващи

[53] *Мирчев, К.* Цит. съч., с.180

[54] *Костов, Н.* Цит. съч., с.207

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

названия на думата цветя. Подобна, макар и не винаги така висока, специализация имат думите *стадо*, *глутница*, *ято*, които схващаме като типични събирателни нарицателни съществителни.

Според нас правилното отнасяне на *китка цветя*, *букет цветя* към несъгласуваните определения се дължи на това, че не можем да възприемем като единствено и най-важно отношението, характерно за приложенията и техните определяеми - отношението „род-вид". Това отношение има място в тези словосъчетания, защото според високата специализираност на *китка и букет* те означават и в самостоятелна употреба цветя. Казва се *Дадох ѝкитка*, *Занесох им един букет*. От друга страна, като по-ясни отношения се възприемат [„приблизително количество-множество еднородни предмети"] + [„приблизителна форма-множество еднородни предмети"]. Това означава, че имаме семантични основания и причини.

Случаят със словосъчетанията *китка цветя*, *букет цветя* още веднъж показва възможностите за индивидуално тълкуване на даден езиков обект, когато става дума за семантико-синтактични явления. Положението тук е, че за различните схващания имаме ясно и конкретно обяснение. Така посочените словосъчетания остават в класификацията на несъгласуваните определения, без това да задължава някой да не ги счита за приложения

Изводи:

3.I. За словосъчетания със структура [„*същ. нар.*"] + [„*същ. соб.*"]
3.I.А. В езикознанието съществуват различни мнения за това кое от съществителните е определяемо и при какви условия.
3.I.Б. В нечленувани словосъчетания тук приемаме за определяемо винаги съществителното собствено.
3.I.В. Основното семантично отношение при тези словосъчетания е „род-вид". Рядко се среща отношението „род-род" („вид-вид").
3.I.Г. В зависимост от взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение" различихме явленията симетрия и асиметрия.
3.I.Г.1. Асиметрия имаме, когато определяемото е видово понятие.
3.I.Г.2. Симетрия имаме, когато определяемото е родово понятие.
3.I.Г.3. Съгласно възприетото тук становище, в нечленувани слово-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

съчетания имаме винаги асиметрия, защото съществителното собственó е видово спрямо съществителното нарицателно като понятие.

3.I.Д. В съвременния български език има случаи, в които е възможно съществителните да разменят синтактичната си функция. Такова „премятане“ на синтактичната функция нарекохме „метатеза“ на приложението.

3.I.Д.1. Първа „метатеза“ на приложението.

Такава размяна на синтактичната функция на съществителните, която протича под влияние на фактори, различни от тези, причиняващи първа „метатеза“ на приложението. За тези фактори вж. **3.I.Е.2.**

3.I.Д.1.а) втора „метатеза“ на приложението е явление по-характерно за речта;

3.I.Д.1.б) втора „метатеза“ на приложението в текст имаме при обособяване на приложенията.

3.I.Е. В съвременния български език се наблюдават различни по своята същност видове неконтекстно прилагане, различни варианти на прилагането между съществителни, взети извън контекст.

3.I.Е.1. Първо неконтекстно прилагане. То има чисто формално-синтактичен характер.

3.I.Е.1.а) Слабо първо неконтекстно прилагане.

Първо неконтекстно слабо прилагане имаме в някои словосъчетания с приложения, в които имаме винаги съгласуваност по род и число;

3.I.Е.1.б) Силно първо неконтекстно прилагане.

Първо неконтекстно силно прилагане имаме в повечето от словосъчетанията, защото в тях думите не са съгласувани - най-често по род.

3.I.Е.2. Второ неконтекстно прилагане. Трябва да схващаме повече като семантично отношение между думите в субстантивното безпредложно словосъчетание:

3.I.Е.2.а) Същността на второ неконтекстно прилагане е коренно различна от тази на първо;

3.I.Е.2.б) слабо второ неконтекстно прилагане.

Слабо второ неконтекстно прилагане имаме в словосъчетания от две или повече съществителни. Като семантика то е равно на обикновеното определително отношение, характерно и за отноше-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

нието „съгласувано определение-определяемо". Приложенията, свързани със слабо второ неконтекстно прилагане с определяемото, имат второстепенно ударение и не са обособени. При членуване и звателни форми те изменят само съществителните нарицателни. Този вид прилагане е отражение на подчинеността по смисъл на думите, изразена още в синтактико-синтагматико-ударенческата основа.

3.I.E.2.в) Силно второ неконтекстно прилагане.

Силно второ неконтекстно прилагане е семантично отношение, което има съотносимост със семантичните роли, без да е семантична роля.

При второ неконтекстно силно прилагане синтактико-синтагматико-ударенческата основа на словосъчетанието е оформена така, че изразява смислова самостоятелност на думите.

Задължително второ неконтекстно прилагане се изразява с особено ударение и пауза. Такова взаимоотнасяне между думите в субстантивно безпредложно словосъчетание е характерно за речта. Когато трябва да се изрази в текст, определенията се обособяват. Когато имаме обособени определения, имаме второ неконтекстно силно прилагане.

В зависимост от изброените особености наблюдаваме т. нар. „семантично" приложение. Според схващането на Ал. Теодоров-Балан, Н. Костов и К. Мирчев такива „семантични" приложения могат да бъдат не само съществителни, а и прилагателни, числителни, местоимения.

В съвременния български език, в текст, „семантичните" приложения се оформят граматично като се обособяват, като всяка от двете (или трите) думи приема определителен член или морфема за звателна форма. При второ слабо неконтекстно прилагане само първото от съществителните приема звателна форма или определителен член.

Второ силно неконтекстно прилагане можем да наречем семантично. Имаме случаи, в които в такова равностойно смислово и граматично отношение влизат две съществителни. Тогава и синтактичната връзка остава прилагане. В случай, че „семантично" приложение е друга част на речта, имаме синтактична връзка съгласуване. Тогава второ силно неконтекстно прилагане има стойност само на семантично отношение.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Тук трябваше да се извърши „нормализация“ на терминологията на Балан, но по същество ние се присъединяваме към такова схващане.

Второ силно неконтекстно прилагане (и слабо също) е семантико-синтактично или само семантично отношение (когато „семантично“ отношение е съгласувано определение), което е характерно за повърхнинната синтактична структура. Това е така, защото то се оформя на базата на синтактико-синтагматико-ударенческата основа на словосъчетанието.

3.I.Ж. Взаимоотнасяне между първо и второ неконтекстно прилагане.

3.I.Ж.1. Поради коренно различния характер на двата вида неконтекстно прилагане - първо и второ - те съществуват в симбиоза, успоредно, без да се влияят изобщо едно от друго. Тук имаме различни варианти:

3.I.Ж.1.а) при първо неконтекстно слабо прилагане можем да имаме както неконтекстно слабо, така и второ неконтекстно силно прилагане. В случай, че имаме второ неконтекстно силно прилагане в текст трябва да имаме обособеност на приложенията. Първо неконтекстно силно и слабо прилагане налага ограничения на второ неконтекстно прилагане в смисъл, че „семантично“ приложение може да бъде само съществително име;

3.I.Ж.1.б) при първо неконтекстно прилагане също така може да имаме или второ неконтекстно слабо, или второ неконтекстно силно прилагане. В случай на второ неконтекстно силно прилагане в текст, имаме обособеност на приложението.

3.I.З. Първо и второ неконтекстно прилагане са израз на семантико-синтактичната организация на словосъчетанията.

3.I.И. Взаимоотнасяне между първо и второ неконтекстно прилагане и прилагането, разкрито в глава първа при функционирането на словосъчетанията в изречение.

3.I.И.1. В глава първа бе разкрито прилагане, което е част от създадената там микротеория.

3.I.И.1.а) Прилагането между съществителни при функциониране на словосъчетанията в изречение можем да наречем контекстно, изреченско прилагане.

3.I.И.1.б) Словосъчетанията с приложение имат само силно контекстно, изреченско прилагане.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.I.И.1.в) Контекстното прилагане изразява повече номинативната същност на словосъчетанията с приложения в сравнение с първо и второ неконтекстно прилагане.
3.I.И.2. Контекстно прилагане и първо неконтекстно прилагане.
3.I.И.2.а) Първото контекстно прилагане има чисто формално синтактичен характер за разлика от контекстното (силно) прилагане, което има изреченско семантичен характер.
3.I.И.2.б) При функциониране на словосъчетанието в изречение думите могат да бъдат свързани както със силно първо неконтекстно, така и със слабо неконтекстно прилагане. Това става независимо и успоредно с изреченското силно прилагане.
3.I.И.2.в) Първо неконтекстно прилагане имаме на равнище синтагма-словосъчетание, докато контекстно силно прилагане имаме само в изречение.
3.I.И.2.г) Първо неконтекстно прилагане е част от особеностите на словосъчетанието като „строителен" материал на изречението и затова то може да съществува успоредно и независимо от контекстното прилагане.
3.I.И.3. Контекстно прилагане и Второ неконтекстно прилагане.
3.I.И.3.а) Контекстното прилагане поставя ограничения върху възможните структури, в които може да имаме второ неконтекстно прилагане. Това трябва задължително да бъдат две съществителни.
3.I.И.3.б) Второ неконтекстно прилагане, схващано като семантично отношение, стои по-близо до контекстното прилагане в сравнение с първо неконтекстно прилагане, защото и контекстното има изразен семантичен характер.
3.I.И.3.в) Наличието на силно или слабо второ неконтекстно прилагане не променя нито отменя контекстното силно прилагане.
3.I.И.4. При функциониране в изречение на словосъчетанието може да имаме успоредна употреба на контекстно силно прилагане на първо и второ неконтекстно прилагане.
3.I.И.4.а) В това отношение имаме различни варианти, описани при взаимоотнасянето на първо и второ неконтекстно прилагане - вж.
3.I.Ж. Всичко казано там важи и при функциониране на приложенията в изречение, където те си остават свързани с определяемото със силно контекстно прилагане.
3.I.И.5. Възможността да имаме едновременно наблюдаване на контекстното силно прилагане и на първо и второ неконтекстно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

прилагане изразява йерархичността в семантико-синтактичната структура на български език.

3.I.И.5.а) Тази йерархия показва взаимната обвързаност на номинативния и синтактичния статус на безпредложните словосъчетания с приложения: Микротеорията, показваща контекстното силно прилагане при приложенията, поставя ударение върху номинативния и семантико-денотативен статус на тези словосъчетания. Първо неконтекстно прилагане поставя ударение върху формалния характер на връзката прилагане. Второ неконтекстно прилагане обръща внимание на речевите семантични възможности в синтагмата-словосъчетание, сама по себе си. Второ неконтекстно прилагане има насоченост и връзка със семантико-синтактичните особености на словосъчетанието и като номинативна, и като синтактично единица. Второ неконтекстно прилагане разкрива различните семантични черти на словосъчетанията в сравнение с контекстното силно прилагане.

3.I.Й. По линия на първо слабо неконтекстно прилагане можем да считаме прякорите-прилагателни за приложения.

3.I.Й.1. Можем да говорим въобще за прякорите-прилагателни като за приложения, защото имаме субстантивизация на тези прилагателни.

3.I.Й.2. Прякорите-съществителни са подложени на адеквация.

3.I.Й.3. Субстантивизацията на прякорите-прилагателни и адективацията на прякорите-съществителни представят особеностите на семантико-синтактичната ситуация при словосъчетания-прякори.

3.I.К.В зависимост от значението на словосъчетанията бяха различени пет групи:

3.I.К.1.Словосъчетания, имащи приложение за название на географски обекти.

3.I.К.2. Словосъчетания с приложения, названия на титли, звания, професии.

3.I.К.3. Словосъчетания, названия на „роднински и други връзки".

3.I.К.4. Словосъчетания, названия на различни социални обекти (т. нар. артефакти).

3.I.К.5. Прякори и прозвища, където прякор е съществително или прилагателно, което е субстантивирано.

3.I.Л. Първо неконтекстно прилагане в различни групи словосъчетания.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.I.Л.1. Слабо първо неконтекстно прилагане имаме само в група I.11.В. - „названия на „роднински и други връзки“.
3.I.Л.2. Първо неконтекстно силно прилагане имаме във всички останали групи - названия на географски обекти, названия на титли, звания, професии, названия на социални обекти, прякори и прозвища.
3.I.Л.2.а) В групата на прякорите и прозвищата имаме първо слабо неконтекстно прилагане, ако прякор е прилагателно, което е номинализирано.
3.I.М. Второ неконтекстно прилагане в различните групи.
3.I.М.1. Във всички групи можем да имаме второ неконтекстно слабо прилагане, ако нямаме обособени приложения в текст. В речта трябва да нямаме особена пауза при изговор.
3.I.М.2. Второ неконтекстно силно прилагане можем да имаме във всички пет групи, ако приложенията са обособени в текст. В речта трябва да имаме пауза при изговор, изразяваща смисловата самостоятелност на приложението.
3.I.Н. Особености при звателните форми на словосъчетанията.
3.I.Н.1. Можем да твърдим, че имаме колебание и възможност за поява на:
3.I.Н.1.а) първо неконтекстно слабо прилагане;
3.I.Н.1.б) първо неконтекстно силно прилагане;
3.I.Н.1.в) второ неконтекстно слабо прилагане;
3.I.Н.1.г) второ неконтекстно силно прилагане;
3.II. Словосъчетания със структура [*„същ. нар.“*] + [*„същ. нар.“*].
3.II.А. Словосъчетание и сложна дума от две съществителни.

В езикознанието има точен начин да различим свободното словосъчетание от сложната дума: при членуване определителният член при словосъчетанието се приема от първото съществително.
3.II.Б. Правописни особености.
3.II.Б.1. Имаме словосъчетания, които могат да се напишат като сложна дума - с тире между съществителните.
3.II.Б.2. Имаме сложни по семантика думи, и по правопис - словосъчетания.
3.II.В. Основното семантично отношение за тези словосъчетания е „род-вид“.
3.II.Г. Идентифициране на определяемо и приложение.

За определяне на синтактичната функция на съществителните имаме два главни подхода:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.II.Г.1. „Синтактичен“, на Л. Андрейчин, според който определяемо е винаги първото от съществителните, защото то може да се членува.

3.II.Г.2. Подход, обръщащ внимание на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение“, според който за определяемо в нечленувани словосъчетания считаме винаги родовото понятие.

3.II.Д. Словоред на определяемо и приложение.

В зависимост от двата подхода имаме:

3.II.Д.1. Според подхода на Андрейчин определяемото е винаги предпоставено и в членувани, и в нечленувани словосъчетания.

3.II.Д.2. Според втория подход определяемото може да бъде и предпоставено, и задпоставено в нечленувани словосъчетания.

3.II.Е. Симетрия и асиметрия при взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение“.

3.II.Е.1. Симетрия.

3.II.Е.1.а) При подхода на Андрейчин имаме само в някои от всичките случаи на симетрия.

3.II.Е.1.б) Според втория подход имаме винаги симетрия - определяемото е винаги родовото понятие.

3.II.Е.2. Асиметрия.

3.II.Е.2.а) Според подхода на Андрейчин в нечленувани словосъчетания можем да имаме и асиметрия, освен симетрия.

3.II.Е.2.б) Според втория подход не можем да имаме асиметрия на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение“.

3.II.Ж. Симетрия и асиметрия на взаимоотнасянето „синтактична функция-семантично отношение“ в членувано словосъчетание.

3.II.Ж.1. При подхода на Л. Андрейчин и в членуваните словосъчетания може да имаме както симетрия, така и асиметрия в зависимост от това дали първото от съществителните е родово или видово понятие. При положение, че то е родово - нямаме асиметрия, а ако е видово, имаме асиметрия.

3.II.Ж.2. При втория подход имаме:

3.II.Ж.2.а) Симетрия - ако първото от съществителните е родовото понятие, то и след членуване това съществително остава определяемо.

3.II.Ж.2.б) Асиметрия - ако първото от съществителните е видовото понятие след членуване, то вече се възприема като определяемо.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

3.II.3. В зависимост от значението тези словосъчетания бяха разделени на три групи:
3.II.3.1. Названия на одушевени предмети.
3.II.3.2. Названия на неодушевени предмети.
3.II.3.3. Словосъчетания, в които едното от съществителните има нюанс в значението, доближаващ го до семантиката на собствено име.
3.II.И. Неконтекстно прилагане в трите групи словосъчетания.
3.II.И.1. Първо неконтекстно прилагане.
3.II.И.1.а) Слабо.

В нито една от групите нямаме този вид прилагане.
3.II.И.1.б) Силно.

Във всички групи имаме само силно първо неконтекстно прилагане.
3.II.И.2. Второ неконтекстно прилагане.
3.II.И.2.а) Слабо.

В повечето примери (само без един) имаме второ неконтекстно слабо прилагане, защото нямаме обособяване.
3.II.И.2.б) Силно.

Само в един пример имаме второ неконтекстно силно прилагане.
3.II.И.2в) В корпуса не са търсени примери за „семантично" приложение-прилагателно, числително или местоимение, защото такива словосъчетания са извън темата на това изследване.
3.II.И.2.г) Поради речевия характер на второ неконтекстно прилагане, схващано като семантично отношение, има възможност за постоянно действуваща втора „метатеза" на приложението дори в рамките на едно и също словосъчетание. В текста имаме само един пример на обособено приложение, т.е. на втора „метатеза" на приложението.
3.II.Й. Особености при звателните форми.
3.II.Й.1. Първо неконтекстно прилагане и звателни форми:
3.II.Й.1.а) В съвременните звателни форми имаме само силно първо неконтекстно прилагане.
3.II.Й.2. Второ неконтекстно прилагане в звателни форми.
3.II.Й.2.а) Слабо.

Нормалното състояние на звателните форми е тъкмо слабо второ неконтекстно прилагане: само първата дума се променя.
3.II.Й.2.б) Силно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

В речеви условия имаме винаги възможност за поява на второ силно неконтекстно прилагане. На равнище текст в примерите то не се яви. Сред тях нямаме нито обособени звателни форми на приложенията, нито обособеност съпроводена с едновременна промяна и на двете съществителни. Такава промяна и на двете съществителни в звателен падеж се възприема като старинна.

3.II.Й.2.в) Според акад. Балан има случаи в звателни форми на думата *господин*, които се получават по три начина: като сложна дума, чрез второ неконтекстно слабо прилагане и чрез второ неконтекстно силно прилагане.

3.II.Й.2.г) В старобългарски паметници имаме прояви на аналитизъм - замяна на съгласуването при звателни форми с прилагане. Трудно е да ги определим дали са силно или слабо второ неконтекстно прилагане, защото промените не са още утвърдени и стават в синтетичната „среда".

3.III. Общи изводи за словосъчетанията с двата вида структури.

3.III.А. Подходът към двата вида структури словосъчетания бе да се изследват извън контекст.

3.III.Б. Бяха различени първо и второ неконтекстно прилагане.

3.III.В. Първо неконтекстно прилагане има формално-синтактичен характер.

3.III.В.1. Първо неконтекстно прилагане може да бъде силно и слабо.

3.III.В.1.а) Първо неконтекстно слабо прилагане е характерно само за една от групите по значение при структурата [*„същ. нар."*] + [*„същ. соб."*] и за една от групите със структура [*„същ. нар."*] + [*„същ. нар."*].

3.III.В.1.б) Първо неконтекстно силно прилагане е преобладаващо и се среща в повечето от групите и двете структури.

3.III.Г. Второ неконтекстно прилагане.

3.III.Г.1. Слабо второ неконтекстно прилагане.

Под рамката на синтактичната връзка прилагане това е типично определително отношение, което подчертава определителния характер на приложението. То се наблюдава във всички примери с приложения, освен един.

3.III.Г.2. Второ неконтекстно силно прилагане.

Под рамката на синтактичната връзка прилагане това е семантичното отношение между думите, което показва тяхната смислова

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

самостоятелност. Това отношение, характерно за речта. В текст, за да се изрази такава самостоятелност по смисъл, приложенията трябва да са обособени. В корпуса - само един пример.

3.III.Г.3. Второ неконтекстно силно прилагане принадлежи към повърхнинната семантична структура, защото се оформя на базата на синтактико-синтагматично-ударенческа основа, знак за която е интонация с пауза и/или обособеност.

Описаните явления, създадената система от понятия, имат статус на микротеория, при която се отчитат българското езиковедско наследство и нови теории за семантико-синтактични въпроси. Разгледаният езиков обект е сложен и противоречив, поради което за някои положения има различни мнения, а за други, изказани тук, е възможна друга позиция, даваща израз на индивидуалното отношение. Затова, всичко описано и систематизирано няма претенция да бъде закон, а е проява на стремеж към обвързване на семантиката със синтаксиса в тяхното диалектическо единство и противоречие.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Глава четвърта

4.0. Идентификация на синтактичната функция в изречение на главното от съществителните

Терминът идентификация е необходим, защото при функциониране в изречение словосъчетанията от две съществителни проявяват в редица случаи своята противоречивост. Тя има различно изражение, но основното противоречие се състои в следното:

4.I. Според изреченското, контекстно прилагане съществителните се свързват както следва:

4.I.А. За словосъчетания с несъгласувани определения.

4.I.А.1. Чрез силно контекстно прилагане, според което и двете съществителни са първичен семантичен субект,обект, обстоятелство. Това не ни позволявя да различим кое е несъгласуваното определение и кое подлог, допълнение, обстоятелствено пояснение.

4.I.А.2. Чрез слабо контекстно прилагане, според което само едно от съществителните е първичен семантичен субект, обект, обстоятелство. Приемаме, че съществителното, което е първичен семантичен субект е подлог, онова, което е първичен семантичен обект - допълнение, а първичното семантично обстоятелство е и обстоятелствено пояснение. Към тези думи другото съществително е несъгласувано определение.

Такава позиция се диктува от схващането, че една дума може да има само една синтактична функция.

4.I.Б. За словосъчетания с приложения.

Съгласно контекстното прилагане думите тук винаги са свързани само със силно контекстно прилагане. Това означава, че и двете думи са винаги първичен семантичен субект, обект, обстоятелство и за нас остава да различим кое съществително е приложение и кое е подлог, допълнение или обстоятелствено пояснение, които имат приложение.

4.II. Словосъчетания с несъгласувано определение.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Когато имаме слабо контекстно прилагане, няма да търсим синтактичната функция на съществителните. Това се прави, защото приехме, че първичният семантичен субект е подлог, първичното семантично обстоятелство - обстоятелствено пояснение и пр.

4.II.А. Словосъчетания със силно контекстно прилагане.

По-нататък ще използваме за улеснение следните съкращения: Н.о. - несъгласувано определение, П - подлог, Д - допълнение, О.п. - обстоятелствено пояснение, О - определение.

4.II.А.1. Подлог.

Това са словосъчетания, в които и двете съществителни са първичен семантичен субект. Едното от тях обаче трябва да е подлог, а другото несъгласувано определение към него.

Пласт червило покриваше плътните ѝ устни: П - *червило*, Н.о. - *пласт*; *...бяха избили ситни капчици пот*: П - *капчици*, П - *пот*. Тук имаме „метатеза" на несъгласуваното определение. В словосъчетанието, взето само по себе си, определихме думата *пот* като определяемо. В изречението обаче думата *капчици* е съгласувана със сказуемото *бяха избили*. По-подробно за такова „прехвърляне" на синтактичните функции в тези словосъчетания вж. в т. 4.III.; *...капката пот го дразнеше* - П - *капката*, Н.о. - *пот* - отново „метатеза" на Н.о.

4.II.А.2. Допълнение; тук двете думи са първичен семантичен обект.

4.II.А.2.а) Непряко: *Старият се принуди да посегне към чашата вино* - Д - *чашата*, Н.о. - *вино* - „метатеза" на несъгласуваното определение, причинена от изреченските семантични изисквания, както и от членуването. Първоначалната семантика на словосъчетанието *чаша вино* определихме като сбор от семантичните отношения със следната йерархия: функционално отношение [„приблизително количество-предмет"] + [„съдържимо-съдържащо"] + [„номинален локатив"]. В членуваното *чашата* вода и глагола *посегна* функционалното отношение на словосъчетанието е вече [„съдържимо-съдържащо"], съпроводено и от неконтекстната йерархия + [„номинален локатив"] + [„приблизително количество-предмет"]. Така изреченските условия и членуването водят до промяна на контекстното по произход и същност първоначално функционално значение [„приблизително количество-предмет"] в друго отношение и неконтекстна йерархия на същите отношения. Такова отношение - [„съдържимо-съдържащо"] изравнява семантиката на безпредлож-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ното словосъчетание със значението на предложното *чаша с вода*, в която имаме такава йерархия на семантичните отношения, че водещо отношение е [„съдържимо-съдържащо“].

...покрито с изтънял пласт боя - Д - *боя*. Н.о. - *пласт* - нямаме „метатеза“ на несъгласуваното определение.

Прокурорът се спря на капките кръв... - Д - *капките*, Н.о. - *кръв* — „метатеза“ на несъгласуваното определение, изравняваща семантиката на безпредложното словосъчетание с тази на предложното *капки от кръв*. Промяна на семантичните отношения при функциониране. Тук те са вече [„предмет-материал“], а в словосъчетанието, взето извън контекст, отношенията бяха [„приблизително-количество-предмет“] + [„приблизителна форма-предмет“]. Очевидно извън контекст не схващаме като толкова важно отношението [„предмет-материал“], което сега вече вж.даме, че може да съществува като функционално значение на словосъчетанието.

4.II.А.2.б) Пряко допълнение.

Тия две дебелани ще ти изсмучат и последната капка кръв - Д - *кръв*, Н.о. - (*последната*) *капка*. Нямаме „метатеза“ на Н.о.

4.II.А.3. Обстоятелствено пояснение.

Това са словосъчетания, в които и двете думи са първично семантично обстоятелство.

4.II.А.3.а) За място.

Дончо застана на мястото си пред чашка уникум... - О.п. - *чашка*, Н.о. - *уникум*. „Метатеза“ на Н.о. - функционално семантично отношение [„съдържимо-съдържащо“], изравняващо това безпредложно словосъчетание със значението на предложното *чашка с уникум*; *...ветровете, които идват от всички страни, между облаци и сини парчета небе* - О - *парчета*, Н.о. - *небе* - „метатеза“ на Н.о. - ново функционално семантично отношение - [„материал-предмет“] различно от извънконтекстното [„приблизителна форма-предмет“] + [„приблизително количество-предмет“]; *...петелът се покачваше на купата сено* - О.п. - *купата*, Н.о. - *сено* - „метатеза“ на Н.о. - ново функционално значение - [„предмет-материал“];

4.II.А.3.б) За начин.

...да се катерим с кофа вар по скелите - О.п. - *кофа*, Н.о. - *вар* - „метатеза“ на Н.о., ново функционално отношение - [„съдържимо-съдържащо“], а не старото [„приблизително количество-предмет“], нова йерархия на трите семантични отношения, характерни за

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

словосъчетанията с дума за вместилище; *Посех го винаги в горния ляв джоб на куртката, обвит в парче черен сатен* - О.п. - *сàтен*, Н.о. - *парче* - нямаме „метатеза“ на Н.о.; *...да тръгнат...с дамаджани вино...* - О.п. - *дамаджани*, Н.о. - *вино* - „метатеза“ на Н.о.

4.II.А.3.в) За количество.

...капитанът отчупи по късче хляб - О.п. - *хляб*, Н.о. - *късче* - нямаме „метатеза“ на Н.о.; *...вдигаше с тонове вода...* - О.п. - *тонове*, Н.о. - *вода* - „метатеза“ на Н.о., ново функционално значение - [„количество от предмет-материал“], а не извънизреченското [„количество-предмет“].

4.II.А.3.г) За степен и сравнение.

То се издигаше нагоре, по-високо и от една копа сено - О.п. - *копа*, Н.о. - *сено* - „метатеза“ на Н.о. - ново функционално значение - [„височина-предмет“], извънизреченски отношения - [„форма-предмет“] + [„приблизително количество-предмет“].

4.II.А.II. Определение.

В тези примери и двете съществителни са първични семантични определения.

Бяха предимно селянки... с китки увехнали цветя: О - *цветя*, Н.о. - *китки* (според Н. Костов китки е приложение - вж. т. 3.XVIII.) ; *Изпих едно съвсем малко сухо уиски, само с една малка бучка лед* - О- *лед*, Н.о. - *бучка*; *Момченца с връзки риба, ходеха между хората...* - О. - *риба*, Н.о. - *връзки*.

4.III. „Метатеза“ на несъгласуваното определение.

В глава трета бе показано, че има изречески ситуации, в които в словосъчетанията с приложения думите си прехвърлят, взаимно си разменят синтактичните функции, които имат извън изречение. Такова „прехвърляне“ на синтактичните функции бе наречено „метатеза“ на приложението. В проследяването на функционирането на словосъчетанията с несъгласувани определения в изречения, което е от използвания семантико-дистрибутивен принцип за описание и изследване видяхме, че има случаи, в които и несъгласуваните определения се схващат по-различно в изречение в сравнение с извънизреченско разглеждане. В посочените примери, където имаме винаги силно контекстно прилагане, не е задължително, но е възможно, подобно на приложенията, думите да разменят синтактичните си функции. За разлика от словосъчетанията с приложения, при несъгласуваните определения тази промяна се съпровожда

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

от изреченско-семантични по произход причини за промяна на значенията на словосъчетанията.

4.III.А. „Метатезата“ на несъгласуваното определение в някои случаи приравнява функционалното значение на безпредложното словосъчетание със значението на предложно съчетание от същите думи - вж. примерите, в които има дума за вместилище.

4.III.Б. „Метатезата“ на несъгласуваното определение се дължи на семантиката на глагола и на съществителните.

4.III.В. „Метатезата“ на несъгласуваното определение води до актуализиране на ново семантично отношение, което трудно откриваме в словосъчетанията, взети извън контекст. Например в словосъчетанията *тонове вода*, *купа сено*, *копа сено* в изречение се актуализират отношенията [„количество-предмет-материал“];[„височина-предмет“]. Помним, че извън контекст в тези словосъчетания имахме друго функционално семантично отношение, въобще и други семантични отношения (вж.: Глава втора). Можем да твърдим, че изведените тук нови семантични отношения са характерни за изреченската функционална семантика на словосъчетанията. Т.е. те са контекстно експлицитни и извънизреченско имплицитни.

4.III.Г. Методът на семантико-дистрибутивна оценка.

4.III.Г.1. В Глава първа чрез този метод видяхме, че думите от словосъчетанията се свързват със силно или слабо контекстно прилагане.

4.III.Г.2. Същият семантико-дистрибутивен подход в тази глава според поставената задача и на основата на данните от глава първа даде нови и непознати особености на функционалната семантика на словосъчетанията: Тук проследихме „метатезата“ на несъгласуваното определение, която води и до промяна на функционалната семантика на словосъчетанието. При „метатеза“ бившето несъгласувано определение вече схващаме като главна дума, имаща функция в изречение - подлог, допълнение и пр.

4.III.Г.3. Така имаме два типа резултати от общо един подход. Двата типа резултати се допълват, а не се взаимоизключват.

4.III.Д. Взаимоотнасяне на резултатите от два различни подхода.

В глава втора чрез разглеждането на извънконтекстната семантика на словосъчетанията получихме други резултати. Те, заедно с двата типа резултати, получени чрез семантико-дистрибутивния подход, позволяват да изградим по-пълна, по-обстойна и цялостна

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

картина на явления, които са противоречиви, трудни за описание, понякога, на пръв поглед взаимоизключващи се.

4.IV. Идентифициране на синтактичната функция за съществителните в словосъчетания с приложения.

Съгласно изреченското, контекстното прилагане в тези словосъчетания винаги имаме силно прилагане. Това означава, че и двете думи са или първичен субект, или първичен обект и пр.

4.IV.A. За словосъчетания със структура [*същ. нар.*] + [*същ. соб.*].

В предишната глава във връзка с едно изказване на К. Попов бе показано, че има случаи, когато едната от думите трябва да има функция на подлог. Тогава разкрихме явлението „метатеза" на приложението. „Метатезата" на приложението имахме в някои случаи, показани от Й. Пенчев, при разширение на „приложението". Т. нар. първа „метатеза" на приложението имахме и при членуване на словосъчетанията с приложения.

Тук ще се дават примери и от петте групи словосъчетания по значение, в които нямаме „метатеза" на приложението.

4.IV.A.1. Подлог.

Показаното от К. Попов и наречено тук „метатеза" на приложението явление не е задължително. Имаме много примери, в които нямаме такава размяна на синтактичните функции при употреба в изречение на словосъчетанията: *...казва бай Жеко, ...доктор Старирадев влезе в бирарията, Навярно там живее така наречената Баба Паяк, Леля Цана ще дойде довечера да ти помогне, ...при него зимуваха бай Жельо и Стоичко Черния*. В тези примери като подлог продължаваме да възприемаме думите, които считаме за главни и извън контекст - *Жеко, Старирадев, Баба, Цана, Стоичко*.

4.IV.A.2. Определение.

Имаше за ... сина на бай Дамян - О - *Дамян*, П - *бай*; *Известни са имената на Рад Клисаря... на Тодор Хайдутина* - О - *Рад, Тодор* П - *Клисаря, Хайдутина*.

4.IV.A.3. Обстоятелствено пояснение.

4.IV.A.3.а) За място.

При професор Мирчо Евгениев проникнах най-лесно - О.п. - *Мирчо Евгениев*, П - *професор*; *... стигнахме пред село Ръжево* - О.п. - *Ръжево*, П - *село*; *...в една стара квартира... на улица „Шейново"* - О.п. - *„Шейново"*, П - *улица*.

4.IV.A.4. Допълнение.

4.IV.A.4.а) Непряко.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

...бяха един взвод войници заедно с поручик Йорданов - Д - *Йорданов*, П - *поручик*; *...излезе оттам с един брой „Щурец“* - Д - *„Щурец“*, П - *брой*.

4.IV.А.4.б) Пряко.

...извади кутия „Томасян“ - Д - *„Томасян“*, П - *кутия*:

4.IV.Б. За словосъчетания със структура [*същ. нар.*] + [*същ. нар.*]

4.IV.Б.1. Подлог.

Има такива жени инквизитори, които обсебват напълно мъжа... П - *жени*, П - *инквизитори*. Това изречение е по-особено, защото подлогът жени не е съгласуван по число със сказуемото *има*. Принудени сме да считаме логическия субект *жени* за подлог в синонимно изречение за екзистенциалност - *Съществуват жени инквизитори, които...*

4.IV.Б.2. Определение.

Махалия Джаксън - обясни Пепи - майка българка, баща - англичанин. Този пример също има особености, които го правят интересен и твърде особен. Можем да твърдим, че имаме „метатеза“ на приложението и в изречението определения са думите *българка* и *англичанин*, а техни приложения - *майка* и *баща*. Очевидно това е елиптично изречение. Можем да кажем - *Махалия Джаксън е дете от българка и англичанин*. В това изречение думите *българка* и *англичанин* са определения към сказуемното определение *дете*. Но можем да имаме и друго тълкуване - според изречението *Майк ѝ е българка, а баща ѝ - англичанин*. Според приетата процедура в изречения, изразяващи отношението на идентификация чрез глагола *съм* подлогът да считаме за определяемо в словосъчетанията, а сказуемното определение *дете*. Но можем да имаме и друго тълкуване - според изречението *Майка ѝ е българка, а баща ѝ - англичанин*. Според приетата процедура в изречения, изразяващи отношението на идентификация чрез глагола съм подлогът да считаме за определяемо в словосъчетанията, а сказуемното определение в изречението - за приложение в словосъчетанието. Тогава в оригиналното изречение на Ст.Стратиев определение към *Махалия Джаксън* трябва да приемем думите *майка* и *баща*. Това обаче не отговаря на изреченския смисъл. Не можем да кажем *Махалия Джаксън - обясни Пепи - майка, баща*. Докато можем, все пак, да изразим правилното изреченско значение и така - *Махалия Джаксън - обясни Пепи - (дете) от /на/ българка и англичанин*. При това положение приема-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ме за главна дума и определение думите *българка* и *англичанин*, а за техни приложения родовите понятия *майка*, *баща*. Това означава, че според приетия от нас извънтекстов принцип да считаме за приложение видовото понятие, тук имаме „метатеза“ на приложението.

Този пример може да бъде и представен като номинална каузация - Каузиращото явление са думите *българка* и *англичанин*. Те каузират да съществува *Махалия Джаксън*. Съществуването на Махалия Джаксън каузира приложенията *майка*, *баща*. Всичко това подлежи на проверка в зависимост от различните теории и трудове за каузалността, за каузативните глаголи и има нужда от детайлизация и сравнение, излизащо извън нашата тема.

4.IV.Б.3. Обстоятелствено пояснение.

4.IV.Б.3.а) За време.

...събития, случили се през месец април... - О.п. - *април*, П - *месец*. Нямаме „Метатеза“ на приложението, защото думата *април* има в значението елементи, доближаващи я до собствените имена; *...да прекарам там до края на месец януари...* - О.п. - *януари*, П. - *месец*.

4.IV.Б.4. Допълнение.

4.IV.Б.4.а) Непряко.

...да благодарим на месец април - Д - *април*, П- *месец*.

4.IV.Б.4.б) Пряко.

Имах... шестстотин лева пари... - Д. - *лева*, П - *пари*. „Метатеза“ на приложението, съгласно приетото извънконтекстно отношение - родово понятие-определяемо, видово-приложение. Тук имаме един-единствен случай на разширение на „приложението“ - *лева*, който сам по себе си вече може да бъде причина за „метатеза“ на приложението. Само един-единствен случай не ни даде основание в главата за приложенията в т. 3.XVI. да твърдим, че и при тази структура имаме „метатеза“ при разширение на приложението. От друга страна, в Глава първа само един пример разруши нашата хипотеза, че при слабо контекстно прилагане винаги второто от съществителните е първичен семантичен обект. Затова можем да твърдим въз основа на този единствен пример, че имаме „метатеза“ на приложението и при структура [*същ.*] + [*същ. нар.*], така както имахме и при структурата [*същ. нар.*] + [*същ. соб.*].

Бе му сварила неговата любима леща чорба - Д - *леща*, П - *чорба*; *А кой знае, може би има и деца агенти и агенти жени* - никога не се беше интересувал от тия работи - Д - *агенти*, П - *жени*, *деца*.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

В изречението с примера *леща чорба* имаме ясно различима синтактична функция, която не можахме да установим чрез процедури при това словосъчетание, взето извън контекст. Там ние го отнесохме към семантично сложни думи, пишещи се като словосъчетания. Обратното, словосъчетанията *деца агенти* и *жени агенти* в изречение трудно определяме като свободни словосъчетания, толкова е силно номинативното в значението им, докато извън контекст ясно определихме кое е приложението.

4.IV.Б.5. Сказуемно определение.

В текста има един пример, който има особен вид - сказуемното определение се разкрива в пряка реч:

- Какво е това?

- Пиле каша - казва Вера...

Тук като смислово и синтактично сказуемно определение възприемаме думата *пиле*, а като приложение - *каша*. Това словосъчетание, подобно на *леща чорба*, взето извън контекст, също определихме като семантично сложна дума, защото чрез процедурите не можахме да открием функциите на думите.

Изводи:

4.I. За словосъчетания с несъгласувани определения.

4.I.А. В словосъчетанията със слабо контекстно прилагане първичният семантичен субект възприемаме като подлог, първичният семантичен обект - като допълнение, първичното семантично обстоятелство - като обстоятелствено пояснение.

4.I.Б. В словосъчетанията със силно контекстно прилагане се налага да идентифицираме кое съществително е главно при функциониране в изречение. Това се налага по следните причини.

4.I.Б.1. Семантиката на глагола и съществителните позволяват да имаме явлението „метатеза“ на несъгласуваното определение Това означава, че в изречение думите сменят синтактичната функция, определена извън изречение. Това се съпровожда с промяна на функционалното семантично отношение на словосъчетанията, което можем да наричаме и значение, поради номинативния им статус.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

4.I.Б.2. „Метатезата“ на несъгласуваното определение не е задължителна, а зависи от значението на глагола и на съществителните.

4.II. За словосъчетания с приложение.

4.II.А. И в двата вида структури [*същ. нар.*] + [*същ. соб.*] и [*същ. нар.*] + [*същ. нар*] можем да имаме „метатеза“ на приложението, причинена от изреченски условия, от членуване и от разширение на „приложението“, която не е задължителна при изреченските условия.

4.III. За словосъчетания с несъгласувани определения и за тези с приложения.

4.III.А. След идентифициране на синтактичната функция на съществителните едното съществително може да е несъгласувано определение или приложение към подлог, допълнение, обстоятелствено пояснение, определение.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

5.0. Заключение

Задачата, която поставихме в началото, бе да се разкрият семантико-синтактичниите особености на словосъчетанията: 1. взети извън контекст и 2. при тяхното функциониране.

Направените изводи налагат в заключението резултатите да бъдат обобщени по две главни точки: I. Съдържание на термина прилагане и II. Собствено-семантични и функционално-семантични особености на словосъчетанията.

5.I. Съдържание на термина прилагане.

В работата бяха разкрити явления, които позволяват да влагаме три вида съдържание в термина прилагане.

5.I.A. Контекстно, изреченско прилагане.

Контекстното прилагане е синтактичната връзка, която свързва съществителните.

5.I.A.1. Глаголно прилагане.

В съвременния български език можем да различим глаголно и именно прилагане. Глаголно наричаме прилагането, свързващо глагола с думите от глаголното словосъчетание. В изречението не е задължително сказуемото да се съгласува с допълнението и/или обстоятелственото пояснение. Затова въведохме термина глаголно прилагане за това явление, отбелязано от Й. Пенчев, който различава силно и слабо глаголно прилагане.

5.I.A.2. Именно прилагане.

Тук се изследва синтактичната връзка прилагане, която свързва не глагола с думите от глаголното словосъчетание, а две съществителни. Затова я нарекохме именно прилагане. Установихме, че именното прилагане може да бъде силно и слабо.

Начинът, по който доказахме, че именното прилагане е силно

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

или слабо, е свързан с разкриването на семантично управление в съвременния български език. Под семантично управление разбираме не синтактична връзка управление, а зависимост, управление на степента на именното прилагане от семантиката на глагола, с който се съчетават съществителните от словосъчетанието.

5.I.A.2.а) Силно контекстно именно прилагане.

Силно контекстно именно прилагане имаме, когато семантиката на глагола засяга и двете съществителни от словосъчетанията. Тогава казваме, че съществителните са първичен семантичен субект, обект или обстоятелство. Напр. *Нося чаша вода.*

Семантичният обект може да бъде предложен или безпредложен. Семантиичните обстоятелства обикновено са предложни.

Силно контекстно именно прилагане имаме при почти половината от изваденте от корпуса примери, в които имаме словосъчетания с несъгласувани определения. В примерите с приложения контекстното именно прилагане е *винаги* силно, тъй като двете съществителни са две названия на един и същи предмет. (референт).

5.I.A.2.б) Слабо контекстно именно прилагане.

Слабо контекстно именно прилагане наблюдаваме, когато глаголът има за първичен семантичен субект, обект или обстоятелство само едното от двете съществителни от словосъчетанието. Другото, второто от съществителните, се явява вторичен семантичен субект, обект или обстоятелство, което не се засяга от семантиката на глагола. Това съществително само пояснява откъм количество, форма и др. съществителното-първичен семантичен субект, обект, обстоятелство. Напр. *Изпих чаша вода.*

Слабо контекстно именно прилагане може да имаме само в словосъчетания с несъгласувано определение. Половината от примерите в корпуса са илюстрация тъкмо тъкмо на този вид контекстно именно прилагане.

5.I.A.3. Аморфност на именното контекстно прилагане.

Важна особеност на на словосъчетанията с несъгласувани определения се оказа т.нар. аморфност на контекстното именно прилагане. Понятието аморфност отразява възможността в *едно и също* словосъчетание контекстното именно прилагане веднъж да бъде силно в зависимост от семантиката на един глагол, а в зависимост от семантиката на друг глагол - да бъде слабо. В текста има две

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

изречения, в които в рамките на две сложни изречения тази интересна особеност има илюстрация. Аморфността е свойство на именното прилагане.

5.I.А.4. Разкриването на силното и слабото контекстно именно прилагане, на постоянността на силната връзка между съществителните, имащи приложения, както и на аморфността на именното прилагане в словосъчетания с несъгласувани определения, даде представа и описание на семантико-синтактичните явления при функционирането на словосъчетанията в изречение. Така изградената система от понятия има стойността на микротеория за семантичните особености на именното прилагане като синтактична връзка.

5.I.Б. Неконтекстно прилагане.

По силата на подхода за изследване на семантиката на словосъчетанията, взети извън контекст, получихме още два вида съдържание на термина прилагане.

5.I.Б.1. Първо неконтекстно прилагане.

Първо неконтекстно прилагане е термин, описващ чисто формално-синтактични особености на свързването на съществителните чрез прилагане.

Първо неконтекстно прилагане може да бъде силно и слабо.

5.I.Б.1.а) Първо слабо неконтекстно прилагане.

Такъв вариант на свързване имаме, когато в рамките на група словосъчетания с общо значение винаги имаме пълно съвпадение на рода и числото на съществителните. Сред всички словосъчетания такива групи се наблюдават при словосъчетанията с приложения: „названия на роднински и други връзки“ - *бате Андрей, бай Нико, леля Цвета, чичо Марин* и пр.; при прякори, които са субстантивизирани прилагателни - *Жан Големия, Стоичко Черния* и пр.

Във всички други словосъчетания имаме първо силно неконтекстно прилагане. В словосъчетанията с несъгласувано определение не приемаме за съгласуване случайното съвпадение на рода и числото, а по-скоро за първо слабо неконтекстно прилагане - напр. *чаша вода*. Все пак при тези словосъчетания нямаме определена група с общо, типово значение, за които е характерна такава връзка. При словосъчетанията с приложения и посочените групи имаме винаги поява на този вид неконтекстно прилагане.

Първо слабо неконтекстно прилагане имаме също при звателни

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

форми на словосъчетания със структура същ. нар. плюс същ. соб. - *другарю Урумов, другарко Маринова, госпожо Петрова.*

5.I.Б.1.б) Първо силно неконтекстно прилагане.

Такова неконтекстно прилагане имаме в огромното мнозинство примери. При словосъчетанията с приложения - при названията на географски обекти (артефакти), на титли, звания или професии; при словосъчетанията с приложения, със структура същ. нар. плюс същ.нар.; при огромното мнозинство примери с несъгласувани определения.

5.I.Б.2. Второ неконтекстно прилагане.

Под този термин трябва да разбираме не синтактична връзка, а семантично отношение.

Второ неконтекстно прилагане може да бъде силно и/или слабо.

5.I.Б.2.а) Второ силно неконтекстно прилагане.

Такова прилагане имаме, когато изразяваме смислова самостоятелност на двете съществителни. Това е отношение, характерно за речта, където то се оформя с пауза при изговор. В текст смисловата самостоятелност на думите се маркира чрез обособяване на приложенията.

Не можем да пропускаме в заключението факта, че тази постановка принадлежи на акад. Балан. Той изгражда микротеория, според която семантични приложения (обособени приложения) могат да бъдат и прилагателни, и числителни, и местоимения. Такова е становището и на Н. Костов, а К. Мирчев го поддържа, давайки примери за приложение прилагателно име в старобългарски език.

При разбирането на второ неконтекстно силно прилагане като семантично отношение, изразяващо самостоятелност, става ясно, че когато имаме приложение-съществително име, синтактичната връзка е прилагане, а когато „семантичното" приложение е прилагателно, числително или местоимение - съгласуване.

5.I.Б.2.б) Второ неконтекстно слабо прилагане.

Това е семантично отношение, изразяващо семантичната зависимост на приложението от главното съществително. Това е типично определително, а не семантически самостоятелно отношение. Практически, обикновеното определение винаги се отнася към определяемото си с второ неконтекстно слабо прилагане, както е и при всички приложения, които не са обособени в текст.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

5.I.Б.2.А. Разбирането на това схващане на акад. Балан, Н. Костов и К. Мирчев би било невъзможно, ако не считаме, че и двете думи при силно второ неконтекстно прилагане са носители на нова информация, т.е. и двете имат т.нар. синтагматично ударение, а в изречение и двете са рема. Интонацията при изговор е само знак за такава синтактико-синтагматико-ударенческа основа.

5.II. Както се вижда, терминът прилагане може да има и би трябвало да се разбира с различно съдържание. Такава многозначност се налага от диалектическата противоречивост и единство на семантико-синтактичните явления при именното прилагане.

5.П.А. Твърде важно е да отбележим, че трите съдържания на този термин отразяват различни явления, които съществуват заедно, в симбиоза. Това позволява да се опишат модели на такова съвместно съществуване на тези явления, които имаме в примерите от текст.

5.III. Модели на явленията, описани в трите значения на термина прилагане, наблюдавани в съвместимост.

5.III.А. За словосъчетания с несъгласувани определения.

5.III.А.1. Силно контекстно прилагане /1/ плюс първо силно неконтекстно прилагане /2/ плюс второ слабо неконтекстно прилагане /3/ :

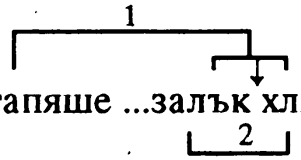

5.III.А.2. Слабо контекстно прилагане /1/ плюс първо неконтекстно силно прилагане /2/ плюс второ слабо неконтекстно прилагане /3/ :

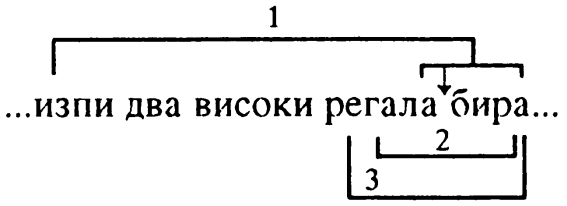

5.III.Б. Словосъчетания с приложения.

Контекстното прилагане тук винаги е силно.

5.III.Б.1. Силно контекстно прилагане /1/ плюс първо силно не-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

контекстно прилагане /2/ плюс второ неконтекстно слабо прилагане /3/:

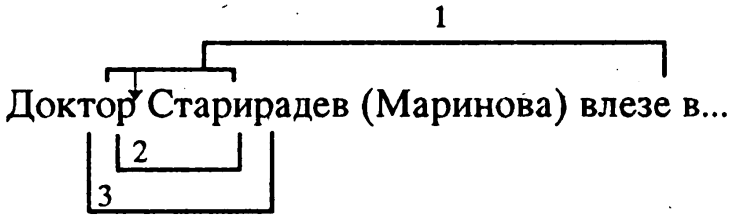

В текста не можахме да открием вариант на обособяване на приложението при всички пет групи от структурата [*същ.нар.*] + [*същ. соб.*], така че показаният модел засега има очевидно по-голяма описателна мощ. Това не изключва възможността да имаме редки случаи на обособяване на едно от съществителните и тогава да имаме вариант с второ неконтекстно силно прилагане.

За сметка на това, при словосъчетанията с тази структура ([*същ. нар.*] + [*същ. соб.*]) имаме още един модел, наблюдаван при групата със значение за „роднински и други връзки" и при прякорите и прозвищата с прякор-номинализирано прилагателно:

5.III.Е.2. Силно контекстно прилагане /1/ плюс второ неконтекстно слабо прилагане /2/ плюс второ неконтекстно слабо прилагане /3/ :

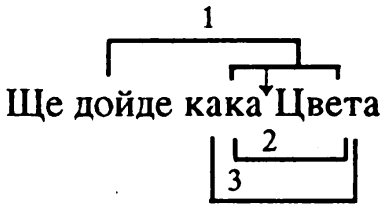

Този модел може да се отнесе правилно и към словосъчетания с несъгласувани определения, в които имаме случайно съгласуване по род и число - *чаша вода*. За такива словосъчетания ще трябва да се изгради и още един модел, в който контекстното прилагане може да е слабо: слабо контекстно прилагане плюс първо неконтекстно слабо прилагане плюс второ неконтекстно слабо прилагане. Тези два модела не се илюстрираха, защото тук първо неконтекстно прилагане е слабо по случайно съвпадение, а не в рамките на определена по значение група, както е при приложенията за „роднински и други връзки". Ако трябва да отстраним обаче излишните съмнения, че в тези словосъчетания имаме прилагане, а не илюзор-

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

ното съгласуване, би трябвало да имаме и тези два допълнителни модела.

5.III.Б.3. В словосъчетанията със структура [*същ. нар.*] + [*същ. нар.*] с приложения.

Обичайният, най-често срещан модел има такъв вид:

Силно неконтекстно прилагане /1/ плюс първо силно неконтекстно прилагане /2/ плюс второ неконтекстно слабо прилагане /3/:

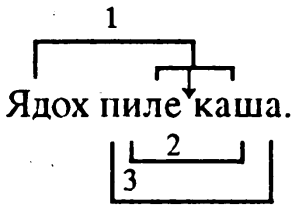

5.III.Б.4. Подобно на случайните съвпадения на рода и числото при несъгласуваните определения и тук можем да имаме формално-синтактична съгласуваност - *леща чорба, месец януари* и пр. Такива примери не са организирани в единна по значение група от словосъчетания. Все пак думите в тях се свързват с първо неконтекстно слабо прилагане, а не чрез съгласуване. За такива случаи би трябвало да имаме отделен модел: силно контекстно прилагане /1/ плюс първо неконтекстно слабо прилагане /2/ плюс второ неконтекстно слабо прилагане /3/ :

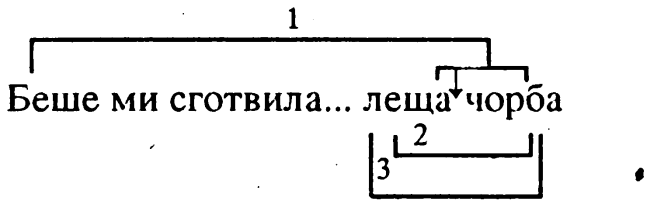

5.III.Б.5. Сред примерите със структура [*същ. нар.*] + [*същ. нар.*] приехме, че имаме обособеност, маркирана необичайно - с тире, само веднъж. Тогава моделът има два вида: силно контекстно прилагане /1/ плюс първо неконтекстно слабо прилагане /2/ плюс второ неконтекстно силно прилагане /3/ :

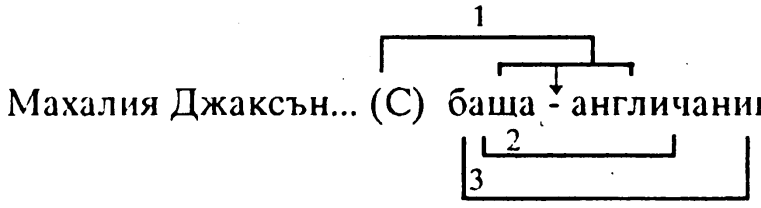

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Характерно за това изречение от Ст. Стратиев е, че имаме безглаголно определяне на вида на контекстното именно прилагане, при това от неявен тип, защото нямаме нито предлог, нито глагол в съседно изречение, отнасящ се до словосъчетанието. Глаголът *има* се подразбира.

Посочените модели на семантико-синтактичните явления, описани чрез трите различни значения на термина прилагане, са описание на интересните и йерархично построени семантични, синтактични и семантико-синтактични детайлизации на явленията при именното прилагане.

5.IV. Собствено-семантични и функционално-семантични изводи.

Втората голяма група изводи се обединява от въпросите на семантиката на словосъчетанията, вече без да се интересуваме от съдържанието на термина прилагане. Те могат да бъдат собствено и функционално семантични особености в зависимост от прилагания метод на изследване.

5.IV.А. Собствено семантична класификация.

5.IV.А.1. За съчетания с несъгласувано определение вж. класификацията и изводите в Глава втора.

5.IV.А.2. За съчетание с приложение - вж. изводите от Глава трета.

5.IV.Б. Изводи от функционално семантичен характер са всички изводи, направени в Глава първа.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

6.0. Приложение

Приложението е библиографска справка за книги и статии, в които се разглеждат: 1. Словосъчетанията като синтагми; 2. Безпредложни словосъчетания от съществителни в чужди езици. В повечето случаи даваните примери в български са предложни конструкции. 3. Изследвания за словосъчетания от безпредложно свързани съществителни в чужди езици, където методът и целите са статистически.

Всички посочени заглавия не се използват пряко и не се цитират в хода на изложението или поради общоприетост на становището (В. Виноградов, П. Прокопович), или поради статистическата насоченост и методи. Други пък са неприложими за българския език.

А к у л о в а, К.П. Согласование в подчинительных словосочетаниях, образуемых существительными в современном немецком языке. - В: Вопросы романо-германской филологии. Якутск, 1979, 3–13.

А х м а н о в а, О.С. К вопросу об отличии сложных слов от фразеологических единиц. - В: Труды Института языкознания, Москва, 1954, 4.

A k h m a n o v a, O. Lexical and syntactic Collocation in Contemporary English – „Zeitschrift fur Anglistik and Amerikanistik", 1, 1958.

Б о р к у н, М.Н. Формальная характеристика ведущего элемента подчинительного словосочетания. - В: Функциональные особенности лингвистических единиц. Краснодар, 1979, 14–18.

Б у р л а к о в а, В. В. Синтаксические структуры современного английского языка. Москва, 1984, 27–30.

В а с и л ь ч е н к о, А.П. Синтаксическое содержание определительных конструкций современного французского языка. - В: Воп-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

росы структуры и семантики германских и романских языков. - Воронеж, 1975,64–71.

В и н о г р а д о в, В. Идеалистические основы синтактической системы проф. Пешковского ее эклектизм и внутренние противоречия. - В: Вопросы синтаксиса русского языка, Москва, 1950.

В о р о н и н а, И.И. Субстантивные словосочетания с безпредложным аблативом в современном албанском языке. - В: Проблемы синтаксиса балканского ареала. Ленинград, 1979, 76–90.

Г о д е р, Н. М. О логической структуре понятия, выраженного словосочетанием. - В: Логико-грамматические очерки. Москва, 1961, 49–58.

Г р о ш е в а, А.В. Структура и объем группы существительного в различных жанрах немецкой газеты. - В: Лингвистические исследования. Синтаксический анализ разносистемных языков. Москва, 1979, 139–198.

Д о б р е в, Ив.К. Именните словосъчетания в съвременния турски език. (Дисертация за присъждане на научната степен „Кандидат на филологическите науки"). С., 1980.

З а к а р ж е в с к а я, С. Л. Некоторые теоретические вопросы, связанные с транспонированными существительными в безпредложных именных структурах современного французского языка. - В: Вопросы лексикологии немецкого и французского языка. 32–34.

И л ь в е с, Л. В. Субординация по существенности элементов именной группы. - В: Вопросы структуры и семантики германских и романских языков. Воронеж, 1975, 32–39.

J e s p e r s c h, O. A Modern English Grammar on Historical Principles, Part II, 13, 1914.

К а р п о в, В. А. Към въпроса за безпредложните словосъчетания на съществителни имена в съвременния български език. - Български език, 1969, №3, 272–280.

К о в а л е в, Ю. Н. Группа существительного в различных жанрах немецкой газеты. - В: Лингвистические исследования. Синтаксический анализ разносистемных языков. Москва, 1939.

К о р о л е н к о, И.А. Структура и размеры группы существительного в испанском яыке. - В: Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. Ленинград, 1989, 257–295.

К у н и н а, Н., З. Л и п о в е ц к а я, Н. М о в ш о в и ч. Употребле́ния артикля в словосочетаниях существительного плюс de плюс сущес-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

твительное в современном французском языке. - Иностранные языки в школе, 1956, № 6, 26–39.

К у с к о в, М. И. О структуре и семантике именных словосочетаний N плюс N в современном английском языке. - В: Вопросы научно-технической терминологии и методики преподавания иностранных языков. Минск, 1980, 48–59.

М о и с е е в, А. И. Некоторые вопросы теории словосочетаний.- НДШВ, ФН, 1977, №2, 54–57.

M o l k h o v a, J. Outlines of English Lexicology.,S., 1976, 137–140.

М у т т, О. В. К вопросу о возникновении и развитии атрибутивного употребления существительных в английском языке. АКД, 1959.

О с е т р о в а, Е. О. Констектуальные изменение группы существительного в немецком языке. АКД, Ленинград, 1974.

П е р е л ь м у т е р, И.А. Группа существительного в древнегреческой прозе классического периода. - В: Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. Ленинград, 1979, 117–137.

П о п о в а, Т. Г. Основные принципы построения группы существительного в современном немецком языке. - В: Синтаксическая структура простого предложения. Смоленск, 1979, 33–38.

П р о к о п о в и ч, Н. Н. Словосочетание в современном русском литературном языке. Москва, 1966.

Р а е в с к и й, М. В. Трансформационный метод и анализ немецких субстантивных композитов. - В: Вопросы лингвистической семантики. Тула, 1976, 84–90.

С е в е р ь я н о в а, В. А. О синтаксико-семантических элементах в позиции приложения. - В: Вопросы лингвистической семантики. Тула, 1976, 15–20.

С к е п с к а я, Г. И. Введение в синтагматику. Москва, 1979.

С м и р н и ц к и й, А. И., О. С. А х м а н о в а. Образования типа stone wall, speach sound в английском языке. - Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР, вып.2,1952, 99–102.

С м и р н и ц к и й, А. И. Лексикология англиийского языка. Москва, 1956, 33–35.

Смирнова, Т. Н. Структурно-семантические типы атрибутивных бессоюзных конструкций. - Лингвистический сборник. 1975, 4, 81–95.

Т е р - М и н а с о в а, С.Г. Синтагматика речи; онтология и эвристика. Москва, 1980.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Topolinska, Z. Remarks on the slavic noun phraze, 1981.

Фоменко, Ю. В. Является ли словосочетание единицей языка. - Филологические науки, 1975, №6

Чапаник, Е. И. Атрибутивные словосочетания типа stone wall в современном английском языке. Москва, 1953.

Шарапова, Л. В. Типы построения групп существиительных в албанском языке. - В: Лингвистические исследования. Синтаксический анализ разносистемных языков. Москва, 1979, 241–250.

Шейнберг, Н. М. Словосочетание, сложное слово или суффискальное слово? - НДШВ, ФН, 1977, №2, 88–96.

Убийко, В. И. Коннотация конкретных существительных в сочетании с абстрактными. - В: Семантика и структуры предложения. Уфа, 1978, 89–95.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

7.0. Semantics of Bulgarian np of two nouns related with apposition

In Bulgarian there are noun phrases which consist of two nouns. These nouns are related with apposition. For example *a bottle of beer (бутилка бира), a bunch of flowers (букет цветя).*

In Bulgarian language in these NP there are two referents for two nouns. The meaning of these construction is equal to the lexical meaning in the sense that they have the meaning of one concept. In English such a meaning is usually formed with a prepositional noun phrase.

If we have the structure $N_1 + N_2$ in English - *stone wall* - there is no problem about semantics - N_1 usually has the meaning of an adjective. But in Bulgarian phrases some very difficult problems arise:

I. Which is the principal noun in the semantic sense?

a) In context

b) Out of context

I.I. Which is the principal noun in the syntactic sense?

We have the same problems with another (second) type of NP of two nouns such as *uncle John, the „Victoria" ship* (artefacts), *doctor Brown.* They are in the same form in Bulgarian. But here we have a real differense - in this type of NP we have one referent for both nouns (see III.).

About problems i. and i.i. there are many opinions in literature; There is a group of linguists who say that the first noun is the principal one. The other part of linguists say that the second noun is the principal one. But nobody has any theory or method to explaine why the first or the second noun is the principal one. My position is based on 236 examples of NP of the first type and 926 of the second type from a literature text of 2233 pages.

Let us make an attempt to explaine in which cases the first noun is the basic one - in and out of context - and see if there is some influence of semantics on the state of the syntactic relation (apposition).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

7.I. When we take the NP out of sentence use - Gave this problems considerable, and what is more - prolonged consideration: Which of the two is semantically the principal one?

After all, I believe that the second noun is the principal one. If we agree with that point of view I shall represent in a short way a classification of my examples. (I agree that another point of view is possible, too.)

I tried to make componentional analysis of these NP but it is imposiible to do because there is no way to construct any semantic marker because of the lack of common semantic features. Here we can find only one common semantic feature - „substantivity".

The following semantic relations are result of intuitional classification:

7.1.A. „quantity of substance"

7.1.A.1. countable substances - *a pair of hanus (чифт ръце)*

7.1.A.2. uncountable substances - *a kilogram of powder (килограм пудра)*

7.1.B. [„approximate quantity-substance"] + [„contained-containing"] + [„nominal locative"]

7.1.B.1. countable substances - *a case of cigarettes, box of cigarettes (кашон цигари)*

7.1.B.2. uncountable substances - *a bottle of beer(бутилка бира)*

7.1.B.3. figurative meaning based on relation in I.B.1. - *a couple of people (шепа хора)*.

For every example where we have a word for the container I see three semantic relations: The first is „contained-containing". The second is „nominal locative". This relation is different from Ch. Fillmor's Locative and from the adverbial modifier. The third one is „approximate quantity-substance". „Quantity of substance" we have in examples as *a kilogram of powder*. These three relations can be found in this order in prepositional Bulgarian NP with the same nouns - *бутилка с бира*. In English we can't observe the same difference. In Bulgarian approsiitional NP - *бутилка бира* semantic structure consists of the same relations but in another order shown in I.B. : 1.[„approximate quantity-substance"] + 2.[„contained-containing"] + 3.[„nominal locative"]. So we can see that the semantics of appositional and prepositional NP of two, what is more, identical nouns is not equal.

7.I.C. „approximate quantity-substance" for uncounted substances - a *sip of wine (глътка вино)*.

7.I.D. [„approximate quantity-set of homogenious substances"] +

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

[„approximate form-set of homogenious substances"] for a countable substance.

7.I.D.1. when N_1 is a typical collective noun - *a group of people* (*група хора*)

7.I.D.2.1. figurative uses based on the relation in I.D.1. - *a swarm of girls* (*рояк момичета*). Here the relation with „form" is not so clear and we have specification for big quantity. It is very interesting that in figurative meaning in examples in I.B.3. we have specification for very little quantity, without any loss of semantic relations.

7.I.D.3. when N_1 means a set of homogenious substances whose form is not well-known - *a pile of vegetables* (*куп зарзават*)

7.I.D.4. figurative uses based on the relations in I.D.3. - *a heap of troubles* (*куп неприятности*). Here again we have specification for big quantity.

7.I.E. [„approximate quantity-substance"] + [„form-substance"] - *a group of wine* (*капка вино*)

7.I.E.1. figurative meaning based on the relation in I.E. - *a little bit of taste* (*капка вкус*)

7.I.F. „form-substance" for uncountable substance - *a line of brooms* (*ред метли*)

7.I.G. [„form-substance"] + [„approximate quantity-substance"]

7.I.G.1. countable substances - *a column of soldiers* (*колона войници*)

7.I.G.2. uncountable substance - *a lump of sugar* (*бучка захар*)

7.I.H. [„form-substance"] + [„approximate quantity of set of homogenious substances"] - *bunch of flowers* (*букет цветя*)

7.I.I. „approximate form-substance" for uncountable substanse - *clouds of snow* (*облаци сняг*)

7.I.J. [„approximate form-substance"] + [„approximate quantity-substance"] - *a piece of bread* (*парче хляб*)

7.I.K. „layer-substance" - *layer of lipstick* (*пласт червило*)

In I. we answered the question i.b. In literature there is only one author who admits of the possibility of finding more than one semantic relation in these NP - A. Mihnevich. But he doesn't make a classification on that principle.

7.II. If we take our NP in context, in sentence use, we shall try to find out which is the principal noun (see i.a.)

7.II.A. „Metathesis" of nonagreed attribute. We know the term metathesis in connection with the transposition of sounds or letters. Here it is

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

used about the word transposition. In sentence use we can find that the meaning fixed in I.B. can be changed because of the semantics of the verb: We can say *I opened the bottle of beer* (*Отворих бутилка вино*) and *I drink a bottle of beer* (*Изпия бутилка бира*). The verb *opened* is semantically connected with N_1 - *bottle*. But when we have the verb *drink*, it is connected with N_2 - *beer*.

In such cases Bulgarian nonprepositional NP of two nouns we observe transposition of the nonagreed attribute which is obligatorily connected with a new meaning of NP. In examples here we have the same semantic relations but in different order: In the sentence with the verb *opened* the order is the same as in bulgarian prepositional NP - see I.B.3. The order in sentence with the verb *drink* is the usual one for nonprepositional NP (see I.B.)

The change of the syntactic status of the nouns obligatorily connected with semantic change we can name „metathesis" of nonagreed attribute.

I found another examples where we can observe the appearing of a new, contextual, meaning of NP - *The whales heads appeared out of tons of water.* (*Главите на китовете се показаха сред тонове вода.*) The context meaning here is „material-substance" owing to the verb which is very different from outcontext meaning - „quantity-substance". In this sentence the nonagreed attribute is the word *water* but out of context the nonagreed attribute is the word *tones*.

7.II.B. Strong and weak apposition as sintactic connection. Now we shall observe what cases there are when the syntactic connection depends of the semantic of the verb. This is a group problems which arise after i.i

Connection with one of the nouns;

7.II.B.1. With N_1 - *I opened a bottle of beer* (*Отворих бутилка бира*)

7.II.B.2. With N_2 - *I drink a bottle of beer* (*Изпих бутилка бира*)

7.II.B.3. Whit both nouns - *I carry a bottle of beer* (*Нося бутилка бира*)

It is possible to talk about semantic governement in Bulgarian. Semantic governement is different from the syntactic connection named governement which we have in languages as Russian. Semantic governement is a semantic-syntactic relation between the verb and the nouns in our NP. W_e found that in example 1. and 2. the verb is related only with one of the nouns. About such kind of examples we can that the apposition between the nouns is weak. For examples such as 3., when the verb is related with both nouns, we can say that the apposition as a syntactic connection between the nouns is strong.

Here we mast have the terms primary and secondary semantic object,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

primary and secondary semantic subbject and primary and secondary semantic adverbial modifier. It is because we have cases when one of the nouns is subject or adverbial modifier. For example in A.1. the word *bottle* is primary semantic object and the word *beer* is secondary semantic object. In A.2. primary semantic object is the word *beer* and secondary semantic object is the word *bottle*. In B. the both noun are primary semantic object.

With the help of these term we can find what kind of apposition between the nouns we have.

7.II.C. Permanent and variable of apposition between nouns.

7.II.C.1. In NP of type we observe in I. we have variable apposition. This is because of dependings of the verb.

7.II.C.2. In structures of type in III. we always have permanent apposition because in that type two nouns have one referent (see III.)

Permanentleness and variability are features of apposition between nouns as syntactic connection.

In cases we have strong apposition (of both types of NP of two nouns) we must use our intuition to find the attribute because one of the nouns must be attribute to another.

7.III. In every language we have NP of two nouns of type *uncle John, the „Victoria" ship* (artefacts), *the island of Tasos, doctor Brown*. Here both nouns have one referent. That is the reason why the apposition connecting the nouns is always strong. It does not depend on the verb semantic and the strong apposition is permanent.

In Bulgarian linguistic terminology the attribute here is called apposition.

To answer question i.i. about these NP isn't so difficult. But here we have differences between the authors again. It is easy to answer because of the difinition. (Two nouns for one referent). Here the main word is that of the nouns which is the generic concept. There is no matter on which plase is that noun - N_1 or N_2. But there is a rule that the attribute usually is the first noun and that is the reason for differences.

7.III.A. „Metathesis" of appositional attribute. In Bulgarian literature there is another rule that we can have a definite articule just for the first noun because if we place the article with the second noun we shall have no NP but a compaund. So if there is an article, that is a semantic condition to transpose the place of the attribute. This can't be demonstreted in English, owing to the place of the definite article.

7.III.B. Relation of equality. These NP have important semantic

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

feature: We can say *The ship is „Victoria"*, the *„Victoria" is a ship*; *Tasos is island*, *The island is Tasos*. But we can't say **Bottle is beer*, **Beer is bottle*. This relation of equality is mentioned in literature. And this feature is the reason for „metathesis" of appositional attribute when we have definite artcle. The deep reason is that the both nouns have one referent.

7.III.C. Isolation. About this type of NP we have very interesting problem in case of isolation. A. Teodorov-Balan has a theoretical observation: He state that in NP with concordant attribute the stress is usually on the basic word - the noun. For example in *green tree* the emphasized word is tree. The same conclusion we can find in Chomsky and Halle when they talk about very short constructiones (their example is *black board*). Teodorov-Balan mentioned that if we isolate, we emphasized both words and make a pause in speech between the words. In that case word *green* become semantically equal to the word *tree*. The same process can be observed in our second type of NP. In that way the both nouns become basic in semantic sense. If we must write down a comma must be placed between the nouns.

Balan's point of view given us the possibility to talk about semantic apposition even in NP with agreed attribute. If we follow Balan we can find that there is a special relation which is observed in short construction as our NP. We can find that different parts of the speech be present in this semantic relation, but not only nouns.

Semantic apposition can be related with functionational perspective. But if we must talk about theme and rheme (topic and focus) the sentencial level is involved. Here the work of Melnchuk might be cited whose basic idea is that we can have syntagmatical stress which is simular to focis.

We can say very similar things about semantic apposition and semantis role in the sense employed by Fillmore. The similarity here is that different parts of the speech can be in one relation - here, in semantic apposition - and in one semantic role, in the sense of Fillmore. But here we do not have any sentence, which is very strong difference.

7.III.D. In this type of NP we have examples with no proper nouns: *union soup*. In Bulgarian they behave like compounds - the article must be placed after the second noun.

7.III.E. The last problem arises here in connection with examples with meaning of relatives names - *uncle John*, *aunt Ann*, where the nouns always have the same gender. Begin in this group by difinition - two names of one referent - they look like examples with agreed attribute. We can name these

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

cases weak non-contextual apposition. In that sense the strong and apposition in II.B. is context-dependent.

Conclusion: 1: In our NP we proove that in Bulgarian we can find grammar area where sintax (syntactic connection) depended of semantics. That is why we can have two degrees of apposition between nouns - strong and weak.

Conclusion: 2: For the first time we made classifiction of the first type of our NP based on the possibility to find our more than one semantic relation in NP of that type.

Conclusion: 3: We proove that syntactic status of the nouns can be changed by semanic reasion - see „metathesis" of nonagred attribute in first type and „metathesis" of appositional attribute for the second type.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

СЪДЪРЖАНИЕ

0. 0, Увод 5
0. I. Необходимост от монографията 5
0. II. Преглед на литературата по проблематиката 6
0. III. Задача на монографичното изследване 15
0. iV. Методи на изследване 15
1. 0. Глава първа. Семантични особености на словосъчетанията от две съществителни, свързани безпредложно при функционирането им в просто изречение 20
1. I. Семантично управление 20
1. II. Предложно семантично упраавление 25
1. III. Съгласуване между подлог и сказуемо и понятията първичен и вторичен семантичен субект 26
1. IV. Глаголно и именно прилагане 27
I. V. Именно прилагане. 28
1. VI. „Метатеза“ на несъгласуваното определение 33
Изводи 35
2. 0. Глава втора. Семантични отношения в словосъчетания от две съществитлни, свързани с прилагане (несъгласувани определения) . . 38
2. I. „Количество-предмет“ 41
2. II. „Форма-предмет“ 44
2. III. „Сечение-предмет“ 45
2. IV. Класификация въз основа на броя на семантичните отношения 45
2. V. Преносни употреби 47
Изводи 49
3. 0 Глава трета. Семантични явления в словосъчетанията с приложения 50
Изводи 97
4. 0. Глава четвърта. Идентификация на синтактичната функция в изречение на главното от съществителните 109
4. I. Според изреченското, контекстното прилагане 109
4. II. Словосъчетания с несъгласувано определение 109
4. iII „Метатеза“ на несъгласуваното спределение 112
4. IV. Идентифициране на синтактичната функция на съществителните в словосъчетания с приложения 114
Изводи 117
5. 0. Заключение 119
6. 0. Приложение 127
7. 0. Резюме на английски език 131

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03246 9713

Мони Алмалех
СЕМАНТИКА И СИНТАКСИС

Българска
Първо издание

Редактор Таня Чичовска
Худ. редактор Борис Драголов
Тех. редактор Елена Захариева

Формат 60/84/16
Печ. коли 8,63
Изд. Коли 8,04

Университетско издателство „Св. Климент Охридски"

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

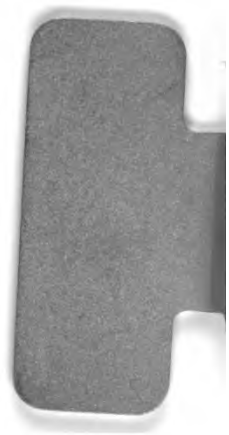

Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF MICHIGAN

БИБЛИОТЕКА
·ДЕБЮТИ·

ПЪРВИ КНИГИ
НА МЛАДИ
БЪЛГАРСКИ
УЧЕНИ

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ
НАУКИ

40,25 лв.

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2019-05-20 18:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015032469713
Creative Commons Attribution / http://www.hathitrust.org/access_use#cc-by-4.0